

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

ΚΑ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ

Η σημασία της μεταποίησης για την ελληνική και την ευρωπαϊκή οικονομία σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης και η βιομηχανική πολιτική στην Ευρώπη και την Ελλάδα την περίοδο της οικονομικής κρίσης

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ: ΟΕΥ

Επιβλέπων:

Γιάννης Καλογήρου, Καθηγητής ΕΜΠ

Σπουδάστρια:

Ελένη Μιχαηλίδου

ΑΘΗΝΑ – 2017

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η βιομηχανική πολιτική υπήρξε βασικό στοιχείο της οικονομικής πολιτικής στη μεταπολεμική Ευρώπη, άλλοτε ρητά και άλλοτε άρρητα, και είχε ως στόχο αρχικά την υποστήριξη του διαρθρωτικού μετασχηματισμού των εθνικών οικονομιών και τη μεγέθυνση του βιομηχανικού τομέα και στη συνέχεια την προσαρμογή διαφόρων κλάδων στον απελευθερωμένο διεθνή ανταγωνισμό. Οι πρακτικές της βιομηχανικής πολιτικής διαφοροποιήθηκαν αντίστοιχα, ανάλογα με την οικονομική προσέγγιση και τις ευρύτερες στοχεύσεις της κάθε περιόδου, λαμβάνοντας πρώτα τη μορφή κεϋνσιανών παρεμβατικών-προστατευτικών πολιτικών και ακολούθως νεοφιλελευθέρων πολιτικών στο πνεύμα των «οικονομικών της προσφοράς».

Στις αρχές του 21ου αιώνα υπήρξε αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για τη βιομηχανική πολιτική, ως απόρροια της εντεινόμενης αποβιομηχάνισης και των νέων προκλήσεων που σχετίζονται με την επέκταση της παγκοσμιοποίησης. Ειδικότερα μετά την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης του 2008, η αναγκαιότητα μιας νέας, αποτελεσματικής βιομηχανικής πολιτικής τέθηκε στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης στην ΕΕ και στην Ελλάδα, στο πλαίσιο της ευρύτερης παραδοχής ότι ο τομέας της μεταποίησης αποτελεί βασικό προωθητικό παράγοντα για την αλλαγή του παραγωγικού προτύπου και τη διασφάλιση βιώσιμης ανάπτυξης και απασχόλησης. Σύμφωνα με τον Rodrik, βασική επιδίωξη της βιομηχανικής πολιτικής τον 21^ο αιώνα είναι να διευκολύνει μια οικονομία να διαφοροποιηθεί και να δημιουργήσει νέες περιοχές συγκριτικών και ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων στο πλαίσιο του διεθνούς καταμερισμού εργασίας.

Ωστόσο, η διαμόρφωση και η υλοποίηση μιας αποτελεσματικής και αποδοτικής βιομηχανικής στρατηγικής σε συνθήκες εντεινόμενου διεθνούς ανταγωνισμού δεν αποτελεί εύκολο εγχείρημα. Η συγκεκριμένη εργασία επιχειρεί να παρουσιάσει και να αναλύσει τη συγκεκριμένη εξέλιξη, να αναδείξει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τη σημασία αλλά και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο τομέας της μεταποίησης σήμερα και να διατυπώσει ορισμένες κατευθύνσεις στρατηγικής που πρέπει να περιλαμβάνει μια σύγχρονη βιομηχανική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη.

ABSTRACT

Industrial policy has been one of the key elements of the economic policy in post-war Europe, focusing initially on the establishment of a strong industrial base and then on the adjustment of various sectors to international competition. The industrial policy practices have also been differentiated, based on Keynesian and neoliberal policy approaches respectively.

Since the beginning of the 21st century there has been renewed interest in industrial policy, as a result of the ongoing de-industrialization as well as the new challenges arising from globalization. In particular after the outbreak of the economic crisis in 2008, considerable emphasis has been placed on the need for a new, effective industrial policy both in Greece and in the EU, given that a strong manufacturing sector can promote the necessary change of the production model, thereby ensuring sustainable economic growth and employment. According to Rodrik, the main purpose of industrial policy in the 21st century is to diversify the economy and generate new areas of comparative and competitive advantage.

However, the formulation and implementation of a modern and effective industrial policy, under the pressure of increasing international competition, is not an easy task. In light of the above, this paper examines the specific trends, characteristics as well as the challenges faced by the manufacturing industry and makes certain recommendations regarding the content and direction of the industrial policy in Greece and in the EU.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ (KEYWORDS)

Δευτερογενής τομέας (Secondary Sector), Μεταποίηση (Manufacturing), Αποβιομηχάνιση (De-industrialisation), Επαναβιομηχάνιση (Reindustrialization), Διαρθρωτική Ανταγωνιστικότητα (Structural Competitiveness), Βασικές Τεχνολογίες Ευρείας Εφαρμογής (ΒΤΓΕ) (Key Enabling Technologies -KETs), Υπηρεσιοποίηση (Servitization), Παραγωγική Ανασυγκρότηση (Reconstruction of Production), Εμπορεύσιμα Αγαθά (Tradeable Goods), Καινοτομία (Innovation), Διεθνείς Εφοδιαστικές Αλυσίδες (International Supply Chains), Παγκόσμιες Αλυσίδες Αξίας (Global Value Chains -GVCs), Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών (Information and Communication Technologies -ICT)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
ABSTRACT	3
ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ (KEYWORDS)	4
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	5
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	7
ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
1. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΕ	12
1.1 Η εκβιομηχάνιση-αποβιομηχάνιση της ελληνικής οικονομίας	12
1.1.1 Η οικονομική μεγέθυνση την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1974)	12
1.1.2 Η περίοδος της μεταπολίτευσης (1974-1989)	15
1.1.3 Η μετάβαση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης (1989-σήμερα)	17
1.2 Η μεταποιητική βιομηχανία στη μεταπολεμική Ευρώπη	22
1.2.1 Ιστορικό πλαίσιο διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής βιομηχανικής πολιτικής	22
1.2.2 Εξελικτική πορεία της ευρωπαϊκής μεταποιητικής βιομηχανίας	23
2. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΣΥΓΚΥΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	27
2.1. Ο ρόλος της μεταποιητικής βιομηχανίας για την ευρωπαϊκή ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα	27
2.2. Ο ρόλος της μεταποίησης για την παραγωγική ανασυγκρότηση και την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας	28
2.2.1 Στήριξη των εξαγωγών	29
2.2.2 Στήριξη των επενδύσεων	31
2.2.3 Στήριξη καινοτομίας και E&A	32
2.2.4 Το συνολικό οικονομικό αποτύπωμα της μεταποίησης στην Ελλάδα	35
3. ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΛΑΔΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ	38
3.1 Μεταβολές στη ζήτηση	38
3.2 Διεθνοποίηση παραγωγής - Διεθνείς εφοδιαστικές αλυσίδες	39
3.3 Τεχνολογική πρόοδος	41
3.4 Κλιματική αλλαγή -Περιορισμένοι φυσικοί πόροι	42
3.5 Ελλείψεις δεξιοτήτων	43
3.6 Έμφαση στις υπηρεσίες	44
4. Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΕ	45
4.1 Η απαρχή της ευρωπαϊκής βιομηχανικής πολιτικής	45
4.2 Στρατηγική της Λισαβόνας: Η μετάβαση σε μια ολοκληρωμένη βιομηχανική πολιτική	46
4.3 Ο νέος προσανατολισμός της βιομηχανικής πολιτικής μετά την οικονομική κρίση	47
4.4 Η Στρατηγική «Ευρώπη 2020»	51
4.4.1 Χρηματοδοτικό πλαίσιο	53
4.4.2 Κανονιστικό Πλαίσιο	56
5. Η ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ, ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	61
5.1. Οι βασικές αδυναμίες των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων	61
5.2 Κατευθύνσεις στρατηγικού σχεδιασμού για μια αποτελεσματική βιομηχανική πολιτική στην Ελλάδα	65
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	75
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	77

ΕΣΔΔΑ, Ελένη Μιχαηλίδου © 2017

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Δήλωση

«Δηλώνω ρητά ότι η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής.»

Αθήνα, 30/10 /2017

Υπογραφή

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΞΕ	Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (Foreign Direct Investments, FDI)
ΑΠΕ	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
ΒΕΠΕ	Βιομηχανική Επιχειρηματική Περιοχή
ΒΙΠΑ	Βιομηχανικό Πάρκο
ΒΙΠΕ	Βιομηχανική Περιοχή
ΒΙΟΠΑ	Βιοτεχνικό Πάρκο
ΒΤΓΕ	Βασικές Τεχνολογίες Γενικής Εφαρμογής (Key Enabling Technologies -KETs)
ΔΔΙ	Δικαιώματα διανοητικής Ιδιοκτησίας
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΔΕΤ	Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία
ΕΚΑΧ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (European Social Fund – ESF)
ΕΟΚΕ	Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή
ΕΙΜ	Ελληνικό Ινστιτούτο Μετρολογίας
ΕΛΟΤ	Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης
ΕΚΕ	Έργα Κοινού Ενδιαφέροντος (Projects of Common Interest -PCI)
ΕΠ	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΕΣΥΔ	Εθνικό Σύστημα Διαπίστευσης
ΕΣΥΠ	Εθνικό Σύστημα Υποδομών Ποιότητας
ΕΤΑΚ	Έρευνα, Τεχνολογική Ανάπτυξη και Καινοτομία
ΕΤΜΕΑΡ	Ειδικό Τέλος Μείωσης Εκπομπών Αερίων Ρύπων
ΕΤΠΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΙΟΒΕ	Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών
ΚΚΑ	Κανονισμός περί Κεφαλαιακών Απαιτήσεων
ΜΜΕ	Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις
ΜΟΚΕ	Μονάδες Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας
ΝΕΧ	Νεοεκβιομηχανιζόμενες Χώρες
ΟΕΥ	Οικονομικές και Εμπορικές Υποθέσεις
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΠΑΑ	Παγκόσμιες Αλυσίδες Αξίας
ΠΔΠ	Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο
ΡΑΕ	Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας
ΣΕΔΕ	Σύστημα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπών
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΤΠΕ	Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας
ΥΚΩ	Υπηρεσίες Κοινής Ωφέλειας
ΧΩΠΟΜΕ	Χωροταξική και Πολεοδομική Μεταρρύθμιση

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

Πίνακες

Πίνακας 1: ΑΠΑ των βασικών τομέων της ελληνικής οικονομίας σε έτος βάσης 2010 (εκατ. €) και ποσοστιαίες ετήσιες σωρευτικές μεταβολές 21

Πίνακας 2. Πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα της μεταποίησης στην ελληνική οικονομία 36

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1. Διαχρονική ΑΠΑ Βιομηχανίας, Μεταποίησης, Κατασκευών, ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα 20

Διάγραμμα 2. Διαχρονική εξέλιξη του μεριδίου της βιομηχανίας στο ΑΕΠ (% ΕΕ 15-ΑΕΠ)..... 25

Διάγραμμα 3. Δείκτης Εξαγωγών προς Εισαγωγές στη Μεταποίηση 30

Διάγραμμα 4. Άμεσες, έμμεσες και προκαλούμενες οικονομικές επιδράσεις μεταποίησης.....36

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη της σημασίας της μεταποίησης για την οικονομική ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα της ΕΕ και ιδίως της Ελλάδας, όπου η μεταποιητική βιομηχανία μπορεί να συμβάλει στην απαιτούμενη παραγωγική ανασυγκρότηση και κατ' επέκταση στην ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας. Σε αυτό το πλαίσιο, επιχειρείται μια ανάλυση του νέου προσανατολισμού της βιομηχανικής πολιτικής για την αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων και την αναστροφή της εξελισσόμενης αποβιομηχάνισης, καθώς και των βασικών κατευθύνσεων στρατηγικού σχεδιασμού που μπορούν να αυξήσουν την αποτελεσματικότητά της.

Ειδικότερα, στο **πρώτο κεφάλαιο** σκιαγραφείται η μεταπολεμική εξέλιξη του τομέα της μεταποίησης στην Ελλάδα και την Ευρώπη και η μετάβαση από τη βιομηχανική ανάπτυξη στην αποβιομηχάνιση, τα οποία εξετάζονται σε συνάρτηση με τις συνθήκες του ευρύτερου πολιτικού και μακροοικονομικού περιβάλλοντος και τις αντίστοιχες κατευθύνσεις της οικονομικής και βιομηχανικής πολιτικής.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** γίνεται αναφορά στον ρόλο της μεταποιητικής βιομηχανίας για την ευρωπαϊκή ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα, αλλά και στην ιδιαίτερη συμβολή της στην παραγωγική ανασυγκρότηση και την επανεκκίνηση της ελληνικής οικονομίας. Ειδικότερα σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, επιχειρείται η ανάδειξη των πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων της μεταποίησης, μέσω της ανάλυσης του συνολικού οικονομικού αποτυπώματός της στην εγχώρια οικονομία που, εκτός από τις άμεσες επιδράσεις (στο ΑΕΠ, στην προστιθέμενη αξία και την απασχόληση), περιλαμβάνει και έμμεσες επιδράσεις σε άλλους κλάδους καθώς και άλλες δευτερογενείς (προκαλούμενες) επιδράσεις.

Το **τρίτο κεφάλαιο** περιλαμβάνει μια αναλυτική προσέγγιση των σύγχρονων προκλήσεων για τον κλάδο της μεταποίησης, όπως είναι οι μεταβολές στη ζήτηση, η διεθνοποίηση της παραγωγής στο πλαίσιο διεθνών αλυσίδων εφοδιασμού, η τεχνολογική πρόοδος, η κλιματική αλλαγή και η έλλειψη φυσικών πόρων, η έλλειψη δεξιοτήτων και η «υπηρεσιοποίηση», δηλαδή η ενσωμάτωση υπηρεσιών με υψηλή προστιθέμενη αξία στα παραγόμενα προϊόντα.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** αναλύεται το περιεχόμενο της βιομηχανικής πολιτικής της ΕΕ, με ειδική αναφορά στις προτεραιότητες της Στρατηγικής της Λισαβόνας και στον νέο προσανατολισμό της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», όπου τίθεται στο επίκεντρο ο στόχος για μια «βιομηχανική αναγέννηση» της Ευρώπης. Επιπλέον, δίνεται το περίγραμμα του σχετικού χρηματοδοτικού και κανονιστικού πλαισίου, με ειδική αναφορά σε επί μέρους μέτρα, πρωτοβουλίες και πολιτικές που έχουν υιοθετηθεί για την υλοποίηση των επιδιωκόμενων στόχων.

Τέλος, το **πέμπτο κεφάλαιο** περιλαμβάνει ανάλυση των αδυναμιών των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων και ακολούθως προτείνονται κάποιες κατευθύνσεις στρατηγικού σχεδιασμού για μια αποτελεσματική βιομηχανική πολιτική στην Ελλάδα.

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι η **βιομηχανία υπό την ευρεία** έννοια περιλαμβάνει ολόκληρο τον δευτερογενή τομέα, ενώ υπό τη **στενή έννοια** αναφέρεται στη μεταποίηση (κλάδους τροφίμων, ειδών ένδυσης, χημικών και μεταλλικών προϊόντων κ.α.). Στην παρούσα εργασία εξετάζεται η βιομηχανία υπό τη στενή της έννοια.

Οι κυριότερες πηγές για τη συγγραφή της παρούσας εργασίας ήταν **βιβλία** και **επιστημονικά άρθρα** με αντικείμενο την ιστορική εξέλιξη του τομέα της μεταποίησης και της βιομηχανικής πολιτικής, **μελέτες** εξειδικευμένων επιστημονικών, ερευνητικών και συναφών φορέων (IOBE, INE ΓΣΕΕ, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ) και κυρίως η πρόσφατη ενδελεχής μελέτη του IOBE που αφορά στις τάσεις και προοπτικές του τομέα της μεταποίησης στην Ελλάδα, **στατιστικά στοιχεία επίσημων φορέων** (ΕΛΣΤΑΤ), **ιστοσελίδες** οικείων φορέων στο Διαδίκτυο όπως αυτή του του Υπουργείου Οικονομίας και Ανάπτυξης, στο οποίο υπάγεται η Γενική Γραμματεία Βιομηχανίας, καθώς και άλλες **διαδικτυακές πηγές**, μεταξύ των οποίων ο ιστότοπος EUR-Lex, που παρέχει πρόσβαση στο δίκαιο της ΕΕ, στη νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ και σε άλλα δημόσια έγγραφα της ΕΕ.

1. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΕ

Η διαδικασία της εκβιομηχάνισης, όσο και της αποβιομηχάνισης εξαρτάται αφενός από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε χώρας (δημογραφικά, γεωγραφικά, πολιτικά) και του παραγωγικού της συστήματος και αφετέρου από τις διεθνείς τάσεις και εξελίξεις (τεχνολογικές, οικονομικές, κοινωνικές κ.α.), τον εξελισσόμενο διεθνή ανταγωνισμό που επηρεάζει τη θέση της χώρας στο παγκοσμιοποιημένο παραγωγικό σύστημα, αλλά και τις ακολουθούμενες δημόσιες πολιτικές και επιχειρηματικές στρατηγικές. Ειδικότερα, η πραγματοποίηση επενδύσεων, η οποία σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με τη φάση στην οποία βρίσκεται η οικονομία, επηρεάζει αντίστοιχα και την ανάπτυξη ή τη συρρίκνωση του βιομηχανικού τομέα. Οι τάσεις αυτές αποτυπώνονται στο παρόν κεφάλαιο, στο οποίο γίνεται αναφορά στη μεταπολεμική εξέλιξη της βιομηχανικής πολιτικής και την αντίστοιχη πορεία του κλάδου της μεταποίησης στην Ελλάδα και την Ευρώπη.

1.1 Η εκβιομηχάνιση-αποβιομηχάνιση της ελληνικής οικονομίας

1.1.1 Η οικονομική μεγέθυνση την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1974)

Η εκβιομηχάνιση ήρθε με χρονική υστέρηση στην Ελλάδα, δηλαδή τον 20ό και όχι τον 19ο αιώνα¹ και εκδηλώθηκε αποσπασματικά, σε δύο κύματα, το ένα στη διάρκεια του μεσοπολέμου, χάρις στο άφθονο φθινό εργατικό δυναμικό των εισερχόμενων προσφύγων και το άλλο μεταπολεμικά, στη διάρκεια της λεγόμενης «χρυσής εποχής» της οικονομικής ανάπτυξης (Πεπελάση, 2011).

Μετά την αρχική περίοδο της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης (1945-1950), η οποία εν πολλοίς χρηματοδοτήθηκε από εισαγόμενα κεφάλαια με τη μορφή «αμερικανικής βοήθειας», ακολούθησε μια νέα οικονομική στρατηγική εξωστρέφειας και ενσωμάτωσης στην παγκόσμια αγορά, με την υποτίμηση της δραχμής έναντι του δολαρίου το 1953, την υιοθέτηση μέτρων φιλελευθεροποίησης του εξωτερικού εμπορίου και την προσπάθεια προσέλκυσης ξένου κεφαλαίου με τον νόμο 2687/53².

---

¹ Τον 19^ο αιώνα υπήρχαν κάποια πρώτα δείγματα εκβιομηχάνισης, ωστόσο ήταν περιορισμένα (βλ. Αγριαντώνη, 2010).

² Ν.Δ.2687/53 «περί επενδύσεως και προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού» (ΦΕΚ Α 317)

Ειδικότερα, το διάστημα 1953-1961 θα μπορούσε να περιγραφεί ως μια «περίοδος ανάπτυξης υπό την αιγίδα του κράτους», καθώς η ταχύρρυθμη ανάπτυξη που σημειώθηκε οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στον κρατικό οικονομικό παρεμβατισμό, με έργα υποδομής και κρατικές επενδύσεις σε βιομηχανίες εθνικής σημασίας (εταιρείες κοινής ωφέλειας και ιδιαίτερα στον ηλεκτρισμό και τις τηλεπικοινωνίες, επεξεργασίας ζάχαρης, παραγωγής λιπασμάτων και διύλισης πετρελαίου) (Μηλιός, 2010).

Από το 1962 και μετά, η ελληνική οικονομία εισέρχεται σε μια φάση αναπτυξιακού άλματος, σημειώνοντας υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης έναντι των αντίστοιχων ρυθμών των άλλων χωρών του ΟΟΣΑ (με εξαίρεση της Ιαπωνίας και της Ισπανίας). Στη δεκαετία που ακολουθεί (1963-1973) συντελέστηκαν σημαντικοί διαρθρωτικοί μετασχηματισμοί τόσο στο εσωτερικό της ελληνικής οικονομίας ως σύνολο, όσο και στο εσωτερικό της βιομηχανίας (Μηλιός, 2010). Αξίζει να αναφερθεί ότι στο διάστημα αυτό το προϊόν της μεταποίησης παρουσίασε τον υψηλότερο ρυθμό ανόδου του (11,5% ετησίως), όπως και οι επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου. Το δε μερίδιο της μεταποίησης στο ΑΕΠ αυξήθηκε από το 11,6% το 1953 στο 21% το 1973 (Πατρώνης, 2015: 210).

Στην αύξηση του βιομηχανικού τομέα συνέβαλαν μια σειρά από παράγοντες, όπως τα μεγάλα πλεονάσματα εργατικού δυναμικού, η αυξημένη δημόσια κατανάλωση, η νομισματική σταθερότητα και η δημοσιονομική ισορροπία, η σημαντική εισροή Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ)³, η σταδιακή μείωση των δασμών (ως αποτέλεσμα της Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΟΚ), καθώς και η αύξηση της παραγωγικότητας της βιομηχανίας (λόγω της αύξησης του κεφαλαίου ανά απασχολούμενο, της βελτίωσης της ποιοτικής στάθμης του εργατικού δυναμικού και της ορθολογικότερης χρησιμοποίησης των παραγωγικών συντελεστών) (Πεπελάση, 2011). Ταυτόχρονα, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η βιομηχανική πολιτική, η οποία προώθησε την ιδιωτική πρωτοβουλία με την αύξηση της κρατικής δανειακής χρηματοδότησης προς τη βιομηχανία⁴ και τη συστηματοποίηση και ενίσχυση της νομοθεσίας των κινήτρων, φοροαπαλλαγών και επιδοτήσεων προς το ιδιωτικό κεφάλαιο (π.χ. νόμοι 4002/1959 και 4171/1961) (Μηλιός, 2010).

---

³ Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970 (περίπου 7% τον χρόνο) στηρίχτηκαν στην ακόμη ταχύτερη αύξηση των συνολικών επενδύσεων (περίπου 11-12% τον χρόνο) που έφτασαν να απορροφούν πάνω από το 25% του ΑΕΠ της χώρας. Με τον ίδιο ρυθμό αυξήθηκαν οι επενδύσεις στη βιομηχανία, οι οποίες αντιπροσώπευαν το 12% περίπου των συνολικών επενδύσεων ή το 3% του ΑΕΠ.

⁴ Η δημιουργία των επενδυτικών τραπεζών ΕΤΕΒΑ και ΕΤΒΑ στη δεκαετία του 1960 συνδέεται άμεσα με τη βιομηχανική ανάπτυξη και την ανάγκη χρηματοδότησής της.

Οι παράγοντες αυτοί αποτέλεσαν πόλους έλξης μεγάλων βιομηχανικών επενδύσεων σε ηγετικούς κλάδους, με αποτέλεσμα να σημειωθούν εντυπωσιακές αλλαγές και στη σύνθεση της βιομηχανικής παραγωγής. Η στροφή προς τη «βαριά βιομηχανία» έγινε κυρίως υπό την αιγίδα του ξένου κεφαλαίου και τα 3/4 των ξένων επενδύσεων κατευθύνθηκαν σε τρεις κλάδους έντασης κεφαλαίου: χημικά προϊόντα, μεταλλουργία, διύλιση πετρελαίου, ηλεκτρολογικός και ενεργειακός εξοπλισμός και ναυπηγεία. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ενώ το 1954 η παραδοσιακή «ελαφρά» βιομηχανία (τρόφιμα, καπνός, υφαντουργία) αντιπροσώπευε το 62% του βιομηχανικού προϊόντος και οι κλάδοι κεφαλαιουχικών και ενδιάμεσων αγαθών (χημικά, μεταλλουργία) μόλις το 26%, το 1973 η εικόνα είχε αντιστραφεί, με τα ποσοστά βαριάς και ελαφράς βιομηχανίας να ανέρχονται σε 45% και 42 % αντίστοιχα. Την ίδια δεκαετία σημειώθηκε και μεγάλη επιτάχυνση της παραγωγικότητας (με ρυθμούς που ξεπερνούσαν το 9% το χρόνο), αλλά και ενίσχυση της εξωστρέφειας⁵ της βιομηχανίας. Όμως, η κύρια ατμομηχανή που οδηγούσε την άνοδο της μεταποιητικής παραγωγής εξακολουθούσε να είναι η αύξηση της εγχώριας ζήτησης (Πατρώνης, 2015).

Μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ο ελληνικός βιομηχανικός τομέας πέτυχε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και σημαντικούς ποιοτικούς μετασχηματισμούς, με αποτέλεσμα τη συνεχή τάση μεταμόρφωσης της οικονομίας από γεωργική σε βιομηχανική. Αυτό αποτυπώνεται στη βαθμιαία αύξηση της συμμετοχής του δευτερογενούς τομέα στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (ΑΠΑ)⁶ της οικονομίας, με κύριο προωθητικό παράγοντα τον κλάδο της μεταποίησης. Το στοιχείο εκείνο που πρέπει ωστόσο να τονιστεί και στο οποίο καταλήγουν οι περισσότερες σχετικές μελέτες είναι ότι, παρά τις πολύ καλές ποσοτικές επιδόσεις που είχε η μεταποίηση στην Ελλάδα μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970, δεν σημειώθηκαν σημαντικές διαρθρωτικές μεταβολές (Αργείτης και Νικολαΐδη, 2014).

Σύμφωνα με τον Κιντή, οι διαρθρωτικές αδυναμίες που αποτέλεσαν τροχοπέδη για την περαιτέρω ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας είναι: **α)** η υποτυπώδης ανάπτυξη των μηχανολογικών κλάδων, **β)** η έλλειψη ορθολογικής κάθετης οργάνωσης της παραγωγής, **γ)** η μεγάλη εξάρτηση των κλάδων κλειδιών από το εξωτερικό εμπόριο και το ξένο κεφάλαιο, **δ)** το χαμηλό ποσοστό της προστιθέμενης αξίας σε πολλούς κλάδους,

---

⁵ Το 1973 οι εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων και πετρελαιοειδών αντιπροσώπευαν το 43% των συνολικών εξαγωγών.

⁶ Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (ΑΠΑ) είναι ίση με την ακαθάριστη αξία παραγωγής (ΑΑΠ) μείον την ενδιάμεση κατανάλωση.

ε) το μικρό μέγεθος των μεγάλων επιχειρήσεων και ο οικογενειακός τους χαρακτήρας, στ) η ύπαρξη μονοπωλιακών συνθηκών (ή γενικότερα καταστάσεων που εμποδίζουν την απρόσκοπτη ανάπτυξη αποδοτικών βιομηχανικών μονάδων) και ζ) η μη ορθολογική κεφαλαιακή διάρθρωση των επιχειρήσεων (Κιντής, 1982).

Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι η διαδικασία της εκβιομηχάνισης της Ελλάδας ήταν μια μάλλον ρηχή και σύντομη διαδικασία, που δεν της επέτρεψε να φτάσει τα επίπεδα βιομηχανικής ανάπτυξης των βιομηχανικών χωρών, ενώ η συμβολή της μεταποίησης στη μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο ήταν μάλλον περιορισμένη (Αργείτης και Νικολαΐδη, 2014).

1.1.2 Η περίοδος της μεταπολίτευσης (1974-1989)

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και μετά, και κάτω από την επίδραση της οικονομικής κρίσης και των γενικότερων αλλαγών στην παγκόσμια οικονομία, ο ρυθμός της βιομηχανικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα αρχίζει να παρουσιάζει επιβράδυνση, ενώ από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 η Ελλάδα εισέρχεται σε φάση κάμψης της βιομηχανικής δραστηριότητας (Πεπελάση, 2011). Στην εξέλιξη αυτή συνέβαλαν αφενός ο εντεινόμενος διεθνής ανταγωνισμός από τις χώρες χαμηλού κόστους εργασίας της ΝΑ Ασίας, που έπληξε μεγάλους τομείς της βιομηχανίας, όπως η κλωστοϋφαντουργία, και αφετέρου η σημαντική υποχώρηση των ΑΞΕ⁷ και κατ' επέκταση της εισροής ξένου κεφαλαίου, που θα μπορούσε να συμβάλει στον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό και στην αύξηση της αποδοτικότητας και του δυνητικού προϊόντος της οικονομίας (Πεπελάση, 2011).

Χαρακτηριστικό της περιόδου είναι ο έντονος κρατικός χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας, η μεγάλης έκτασης κρατική ιδιοκτησία⁸ αλλά και η στροφή των δημόσιων δαπανών στην τρέχουσα κατανάλωση, σε βάρος των παραγωγικών επενδύσεων και των έργων υποδομής. Παράλληλα, αυξήθηκε η συμμετοχή του δημοσίου και στη

---

⁷ Ο προσανατολισμός των επενδύσεων την περίοδο αυτή εστιάζεται στον τομέα των κατασκευών, με αποτέλεσμα η αξία της κατασκευής κατοικιών ως ποσοστό των συνολικών επενδύσεων να αυξηθεί περίπου κατά 7,5 εκατοστιαίες μονάδες το διάστημα 1975-1980 (Τράπεζα της Ελλάδος και The Brookings Institution, 2002).

⁸ Οι υπηρεσίες κοινής ωφέλειας (ύδρευση, ηλεκτρισμός, ταχυδρομεία, τηλεπικοινωνίες), οι μεταφορές (σιδηρόδρομοι, αστικές συγκοινωνίες, αερομεταφορές) και πάνω από το 80% του τομέα των εμπορικών τραπεζών βρέθηκαν κάτω από άμεσο κρατικό έλεγχο (Πεπελάση, 2011).

χρηματοοικονομική διάρθρωση των επιχειρήσεων, είτε άμεσα είτε μέσω των κρατικά ελεγχόμενων τραπεζών, κάτι που προκάλεσε την επιχορήγηση επιχειρήσεων πέρα από τα όρια που επέτρεπε η αγορά, με σκοπό να επιζήσουν αναποτελεσματικές βιομηχανίες (Πεπελάση, 2011).

Σε επίπεδο οικονομικής πολιτικής, μετά τη μεταπολίτευση και κυρίως μετά το 1981, η επεκτατική πιστωτική, δημοσιονομική και εισοδηματική πολιτική έρχεται να αντικαταστήσει το «μονεταριστικό» μοντέλο οικονομικής πολιτικής των προηγούμενων δύο δεκαετιών. Η αύξηση των δαπανών του δημόσιου τομέα οδήγησε σε διεύρυνση των ελλειμμάτων του δημοσίου, τα οποία μαζί με την επεκτατική εισοδηματική πολιτική αναζωπύρωσαν τον πληθωρισμό και τα επιτόκια. Σε επίπεδο βιομηχανικής πολιτικής, το κράτος στόχευε στην ενίσχυση της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας, τη βιομηχανική ανάπτυξη των υποβαθμισμένων περιοχών και τη διάσωση των προβληματικών επιχειρήσεων⁹. Τελικά, όμως, δεν κατάφερε να ενθαρρύνει κλάδους και καινοτομίες που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ανταγωνιστικά στη νέα τάξη πραγμάτων, αλλά αντίθετα κινήθηκε στη λογική της προστασίας προς τις κατεστημένες επιχειρήσεις και βιομηχανίες¹⁰ (Πεπελάση, 2011).

Οι προαναφερθείσες διαρθρωτικές αδυναμίες αναδείχθηκαν ακόμα περισσότερο μετά την προσχώρηση της Ελλάδας στην ΕΟΚ το 1981, το οποίο σήμαινε ότι η χώρα θα έπρεπε να ανταγωνιστεί σε περισσότερο απελευθερωμένες συνθήκες με άλλες ευρωπαϊκές οικονομίες οι οποίες ήταν πιο ανεπτυγμένες και πιο αποτελεσματικές. Η συνακόλουθη έντονη εισαγωγική διείσδυση και η αντίστοιχη συρρίκνωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων καταδεικνύουν ότι τα δυνητικά οφέλη της ένταξης περιορίστηκαν από τις μεγάλες εσωτερικές και εξωτερικές ανισορροπίες που εμφανίστηκαν στη δεκαετία του 1970 και διευρύνθηκαν κατά το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του 1980¹¹ (Bryant, Γκαργκάνας, Ταβλάς, 2002).

---

⁹ Το 1983 ιδρύθηκε ο Οργανισμός Οικονομικής Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων με στόχο την ανασυγκρότηση υπερχρεωμένων βιομηχανικών και εμπορικών επιχειρήσεων (ν. 1386/1983, ΦΕΚ107 Α')

¹⁰ Οι μηχανισμοί στήριξης είχαν κυρίως της μορφή έμμεσων επιδοτήσεων στη βιομηχανία (φορολογικές και ασφαλιστικές απαλλαγές, αρνητικά επιτόκια, εξαγωγικές και επενδυτικές επιδοτήσεις κλπ.) και δεν στόχευαν στην ενίσχυση συγκεκριμένων δυναμικών βιομηχανικών κλάδων με θετικές προοπτικές.

¹¹ Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι, μεταξύ του 1980 και 1990, οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώθηκαν από 23,6% σε 18,1% (Τράπεζα της Ελλάδος και The Brookings Institution, 2002).

1.1.3 Η μετάβαση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης (1989-σήμερα)

Από το 1989, μετά την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και τη διάλυση της ΕΣΣΔ, ξεκινάει μια εποχή μεγάλης επέκτασης της παγκοσμιοποίησης και της χωρίς σύνορα πλέον εξάπλωσης του καπιταλισμού. Σύμφωνα με τον ορισμό του ΔΝΤ, η οικονομική παγκοσμιοποίηση εκδηλώνεται τη μορφή μιας *«αυξανόμενης οικονομικής αλληλεξάρτησης των χωρών παγκόσμια μέσω του αυξανόμενου όγκου διεθνών συναλλαγών¹² αγαθών και υπηρεσιών, της ελεύθερης ροής κεφαλαίου διεθνώς και της γρήγορης και ευρείας διάχυσης της τεχνολογίας»*.

Ιδίως μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ και την προοπτική ένταξης στην ΟΝΕ, η Ελλάδα καλείται να συμμορφωθεί με τις θεσμικές επιταγές για βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, τόσο σε μακροοικονομικό όσο και σε μικροοικονομικό επίπεδο. Ως εκ τούτου, η οικονομική πολιτική αλλάζει προσανατολισμό στοχεύοντας στη σταθεροποίηση, την απελευθέρωση της οικονομίας και την ενίσχυση του ρόλου της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και των αγορών και στην αναδιάρθρωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η δε βιομηχανική πολιτική αντικαταστάθηκε από οριζόντιες πολιτικές, και συγκεκριμένα την πολιτική ανταγωνισμού, οι οποίες στόχευαν σε μεγαλύτερη ευελιξία στην αγορά εργασίας, στην απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος, στην κατασκευή μεγάλων έργων υποδομών, στον περιορισμό του ελέγχου των τιμών, στη δημιουργία της Επιτροπής Ανταγωνισμού και μεγάλες αποκρατικοποιήσεις στις εταιρίες κοινής ωφέλειας (τηλεπικοινωνίες, ενέργεια, ηλεκτρισμός). Επιπλέον, μετά την υιοθέτηση του ευρώ (2000), η χώρα απώλεσε τη δυνατότητα «τεχνητής» βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας μέσω της υποτίμησης του εθνικού νομίσματος, μια πρακτική που συνέβαλε άλλωστε και στην ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας στις προηγούμενες δεκαετίες. Συνεπώς, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας μπορούσε πλέον να επιτευχθεί μέσω της καινοτομίας, του χαμηλού κόστους ή της αύξησης της παραγωγικότητας (Πεπελάση, 2011).

---

¹² Η ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (μετεξέλιξης της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου) έδωσε ακόμα μεγαλύτερη ώθηση στην απελευθέρωση των δομών του παγκόσμιου εμπορίου.

Στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1990, εν μέσω βραδείας οικονομικής μεγέθυνσης και χαμηλών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, προωθήθηκαν διαδικασίες αναδιάρθρωσης¹³ και εκσυγχρονισμού του παραγωγικού συστήματος στην Ελλάδα, οι οποίες προλείαναν το έδαφος για την είσοδο σε ένα νέο κύμα ανάπτυξης. Την ίδια περίοδο παρατηρείται ελληνική επιχειρηματική διείσδυση στη «νεότευκτη» γειτονική αγορά της ΝΑ Ευρώπης και κυρίως των Βαλκανίων, γεγονός στο οποίο συνέβαλε αποφασιστικά ο νεοϊδρυθείς τότε Οργανισμός Ασφάλισης Εξαγωγικών Πιστώσεων. Οι τομείς στους οποίους επικεντρώθηκε η ελληνική επενδυτική δραστηριότητα στα Βαλκάνια είναι η βιομηχανία τροφίμων, οι τηλεπικοινωνίες, η ναυτιλία, οι κατασκευές, το εμπόριο και οι τραπεζικές υπηρεσίες.

Από το 1996, η ελληνική οικονομία εισήλθε σε νέα περίοδο υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης, αύξησης των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και επιτάχυνσης της παραγωγικότητας της εργασίας. Την ανάκαμψη της οικονομίας (1996-1999) διαδέχθηκε μια φάση άνθισης από το έτος 2000, η οποία συνεχίστηκε μέχρι και το 2004. Χαρακτηριστικό της περιόδου είναι επίσης η σημαντική συρρίκνωση του λόγου της πρωτογενούς παραγωγής προς τη δευτερογενή, αντανακλώντας την έντονη εξασθένηση της αγροτικής παραγωγής στη χώρα (INE ΓΣΕΕ, 2015).

Η βελτίωση της επενδυτικής επίδοσης που σημειώθηκε στην Ελλάδα επί σειρά ετών θεωρείται ένδειξη μονιμότερων αλλαγών στην ελληνική οικονομία. Η ταχεία διεύρυνση της συσσώρευσης πάγιου κεφαλαίου, ιδιαίτερα σε μηχανολογικό εξοπλισμό, κατά τα έτη 1996-2004 συνέβαλε στην επιτάχυνση του τεχνολογικού και οργανωτικού εκσυγχρονισμού των επιχειρήσεων, αυξάνοντας την παραγωγικότητα της εργασίας και, κατ' επέκταση, την κερδοφορία του κεφαλαίου. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί λοιπόν ότι η υπό εξέταση περίοδος συνιστά φάση πραγματικής σύγκλισης (δηλαδή κάλυψης της αναπτυξιακής διαφοράς) της ελληνικής οικονομίας ως προς τις περισσότερες ανεπτυγμένες οικονομίες της ΕΕ¹⁴ (INE ΓΣΕΕ, 2005).

Ωστόσο, αποδείχθηκε ότι η σύγκλιση δεν είχε στέρεες βάσεις αφού κατά την εξεταζόμενη περίοδο δεν σημειώθηκε αντίστοιχη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του κλάδου της μεταποίησης σε ευρωπαϊκό επίπεδο, λόγω βασικών διαρθρωτικών αδυναμιών αλλά και παραγόντων που σχετίζονται με το μακροοικονομικό περιβάλλον.

---

¹³ Σε αυτό το πλαίσιο πραγματοποιήθηκαν ευρείες εκκαθαρίσεις των λιγότερο αποδοτικών ή ζημιωγόνων επιχειρήσεων.

¹⁴ Το 2004 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ελλάδα, ως ποσοστό του αντίστοιχου μέσου δείκτη στην ΕΕ-15, ανήλθε σε 73% (INE ΓΣΕΕ, 2005).

Ειδικότερα, η οικονομική ανάπτυξη που σημειώθηκε την περίοδο 1996-2004 τροφοδοτήθηκε κυρίως από την ισχυρή εγχώρια ζήτηση (για κατανάλωση και για επενδύσεις), η οποία αυξανόταν με ρυθμούς που υπερέβαιναν τον ρυθμό μεγέθυνσης της παραγωγικής βάσης και του δυνητικού προϊόντος της οικονομίας. Αποτελέσματα αυτής της απόκλισης ήταν η μόνιμη διαμόρφωση του εγχώριου πληθωρισμού σε επίπεδα υψηλότερα από τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ, η διεύρυνση του ελλείμματος τρεχουσών εξωτερικών συναλλαγών και η αύξηση του χρέους του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα. Το μέγεθος και η επιμονή των ανισορροπιών αυτών μαρτυρούν, μεταξύ άλλων, ότι το εύρος και το βάθος των διαρθρωτικών αλλαγών που συντελέστηκαν δεν ήταν επαρκή για την αντιμετώπιση και θεραπεία αυτών των μεγάλων προβλημάτων. Σε αυτό συνετέλεσε ενδεχομένως και ο εφησυχασμός που προκαλούσαν οι σχετικά υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης, σε συνδυασμό με τις συνθήκες σταθερότητας και χαμηλών επιτοκίων τις οποίες εξασφάλιζε η συμμετοχή στη ζώνη του ευρώ (Τράπεζα της Ελλάδος, 2008).

Το 2009, υπό το βάρος της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η ελληνική οικονομία βυθίστηκε σε ύφεση, η οποία είχε κυρίως τη μορφή δημοσιονομικής κρίσης (εκτίναξη του δημοσιονομικού ελλείμματος στο 13,6% του ΑΕΠ και του δημόσιου χρέους στο 120% του ΑΕΠ). Ακολούθησε η προσφυγή σε έναν ειδικό ευρωπαϊκό μηχανισμό δανειακή στήριξης, με τη συμμετοχή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, υπό τον όρο ότι η χώρα θα ακολουθούσε ένα αυστηρό πρόγραμμα λιτότητας (Μηλιός, 2010). Η πιστωτική στενότητα των τελευταίων ετών, ως απόρροια του αποκλεισμού της Ελλάδας από τις διεθνείς αγορές κεφαλαίων το 2010, περιόρισε σημαντικά τη δυνατότητα των επιχειρήσεων να αντλούν κεφάλαια από το τραπεζικό σύστημα¹⁵.

Η «χρηματοπιστωτική ασφυξία», σε συνδυασμό με την καθίζηση της εγχώριας ζήτησης, το υψηλό κόστος της ενέργειας¹⁶ και την υψηλή φορολογία που ήρθαν να προστεθούν στο διαχρονικά αντιαναπτυξιακό και γραφειοκρατικό επιχειρηματικό περιβάλλον οδήγησαν σε κάμψη των επενδύσεων, με σημαντικό αντίκτυπο και στον

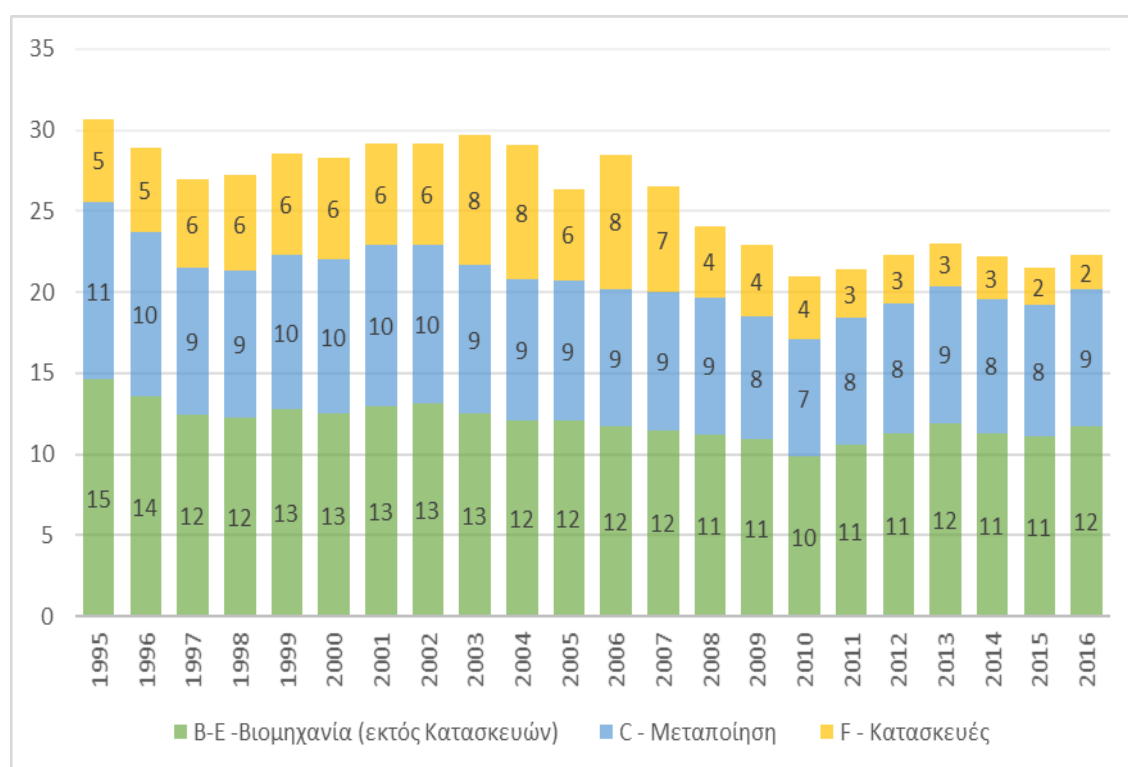
¹⁵ Την περίοδο 2010-2016 τα δάνεια προς μεταποιητικές επιχειρήσεις μειώθηκαν κατά 16,6% (IOBE, 2017).

¹⁶ Για παραγωγούς σε κλάδους εντάσεως ενέργειας (σιδήρου, κλωστοϋφαντουργίας κλπ.), τα όποια οφέλη στην ανταγωνιστικότητα από τη μείωση του κόστους εργασίας, έπειτα από την εσωτερική υποτίμηση των τελευταίων ετών στην Ελλάδα, υπεραντισταθμίστηκαν από την ραγδαία αύξηση του κόστους τόσο της ηλεκτρικής ενέργειας όσο και του φυσικού αερίου μετά το 2009, και ιδιαίτερα μετά το 2011, λόγω της αύξησης της φορολογίας στην ενέργεια (IOBE, 2017).

κλάδο της μεταποίησης¹⁷ (Μηλιός, 2010). Αυτές οι δυσμενείς εξελίξεις αναδεικνύουν την ανάγκη αναζήτησης εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης, εκτός του εγχώριου τραπεζικού συστήματος, για τα επόμενα χρόνια.

Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι σε ό,τι αφορά τη διαχρονική πορεία της ελληνικής μεταποίησης, παρατηρείται σταθερή μείωση του μεριδίου της στο ΑΕΠ σε όρους ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, όπως άλλωστε συμβαίνει σε όλες τις αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης. Συγκεκριμένα, έχει κινηθεί από το 11% το 1995, στο 7% στην κορύφωση της κρίσης το 2010, αυξανόμενο στο 8-9% την τετραετία 2011- 2016 (βλ. Διάγραμμα 1). Η «αποβιομηχάνιση» άλλωστε της χώρας καταγράφεται στα περιορισμένα, με τον χρόνο, μερίδια του συνόλου της βιομηχανίας μαζί με τις κατασκευές, των οποίων η συμμετοχή συρρικνώνεται συν τω χρόνω: από 20% το 1995 σε 14% το 2016 (IOBE, 2017).

Διάγραμμα 1. Διαχρονική Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία Βιομηχανίας, Μεταποίησης, Κατασκευών, ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα.

Πηγή: Eurostat, National Accounts. Επεξεργασία στοιχείων IOBE

¹⁷ Συγκεκριμένα, το διάστημα 2009 – 2016 η ΑΠΑ της εγχώριας μεταποίησης διαμορφώθηκε κατά μέσο όρο στο 8,4% του ΑΕΠ, σημειώνοντας σημαντική εξασθένηση σε σχέση με το διάστημα 2001-2008 (μ.ο. 10%). Ηπιότερη ήταν η συρρίκνωση της ΑΠΑ στη μεταποίηση των χωρών της ΕΖ12 το εν λόγω διάστημα (16% από 16,8% το 2001-2008), δείχνοντας μεγαλύτερη αντοχή στην κρίση (IOBE, 2017).

Συνέπεια των παραπάνω εξελίξεων είναι η διαχρονική ενίσχυση του τριτογενούς τομέα της οικονομίας (υπηρεσίες), ο οποίος σήμερα κατέχει το μεγαλύτερο μερίδιο της οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα. Η συγκεκριμένη τάση αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα, όπου απεικονίζονται οι ποσοστιαίες ετήσιες σωρευτικές μεταβολές στους βασικούς τομείς της ελληνικής οικονομίας.

Πίνακας 1. ΑΠΑ των βασικών τομέων της ελληνικής οικονομίας σε έτος βάσης 2010 (εκατ. €) και ποσοστιαίες ετήσιες σωρευτικές μεταβολές.

ΤΟΜΕΑΣ	1995	2005	2015	1995	2005	2015	% 1995-2005	% 2005-2015
A - Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	7.592	7.799	6.658	5%	4%	4%	3%	-15%
B - Ορυχεία, λατομεία	688	1.030	654	0%	1%	0%	50%	-37%
C - Μεταποίηση	15.326	20.105	14.015	11%	10%	8%	31%	-30%
D - Ηλεκτρικό ρεύμα, φυσικό αέριο, ατμός, κλιματισμός	2.064	4.178	1.796	1%	2%	1%	102%	-57%
E - Νερό, διαχείριση αποβλήτων, λύματα	2.507	3.329	2.303	2%	2%	1%	33%	-31%
F - Κατασκευές	6.352	10.441	4.656	4%	5%	3%	64%	-55%
G-I - Χονδρικό, λιανικό εμπόριο, επισκευές οχημάτων, μεταφορές, διαμονή, φαγητό, υπηρεσίες	33.886	53.715	36.996	24%	26%	22%	59%	-31%
J - Ενημέρωση, επικοινωνία	3.223	7.437	5.208	2%	4%	3%	131%	-30%
K - Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	6.187	8.411	7.626	4%	4%	5%	36%	-9%
L - Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	20.651	24.839	34.621	14%	12%	21%	20%	39%
M_N - Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές, διοικητικές, υποστηρικτικές δραστηριότητες	8.315	11.807	7.492	6%	6%	5%	42%	-37%
O-Q - Δημόσια διοίκηση, άμυνα, εκπαίδευση, υγεία και κοινωνική μέριμνα	31.552	42.256	36.631	22%	21%	22%	34%	-13%
R-U - Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	5.723	9.108	6.587	4%	4%	4%	59%	-28%
ΣΥΝΟΛΟ	144.066	204.455	164.946	100%	100%	100%	42%	-19%

Πηγή: Eurostat, National Accounts. Επεξεργασία στοιχείων IOBE

1.2 Η μεταποιητική βιομηχανία στη μεταπολεμική Ευρώπη

1.2.1 Ιστορικό πλαίσιο διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής βιομηχανικής πολιτικής

Μετά το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ακολούθησε η λεγόμενη «χρυσή τριακονταετία» (1945 -1975) της ανοικοδόμησης, της ανάπτυξης και της ευημερίας στην Ευρώπη και γενικότερα στον δυτικό κόσμο. Χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου ήταν η δυναμική αύξηση της παγκόσμιας παραγωγής, η ανάπτυξη του παγκόσμιου εμπορίου και το άνοιγμα των οικονομιών στα ξένα κεφάλαια. Καταλυτικό ρόλο στη μεταπολεμική οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης έπαιξε η βιομηχανική πολιτική, τα βασικά χαρακτηριστικά της οποίας μπορούν να συνοψιστούν ως εξής¹⁸:

Πρώτον, η ανάπτυξη βιομηχανικής πολιτικής στη μεταπολεμική Ευρώπη ήταν απόρροια αφενός της ευρύτερης προσπάθειας ανασυγκρότησης (τόσο το σχέδιο Μάρσαλ όσο και τα αντίστοιχα εθνικά προγράμματα επικεντρώθηκαν στην ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα) και αφετέρου του ψυχροπολεμικού ανταγωνισμού, δεδομένου ότι και οι δύο υπερδυνάμεις (ΗΠΑ και Σοβιετική Ένωση) προώθησαν τη βιομηχανική ανάπτυξη στις ζώνες επιρροής τους, για οικονομικούς, πολιτικούς και στρατιωτικούς λόγους.

Δεύτερον, η βιομηχανική πολιτική βρισκόταν στον πυρήνα της διαδικασίας ολοκλήρωσης της Δυτικής Ευρώπης. Ήδη από το 1951, η ΕΚΑΧ ρύθμισε δύο από τους σημαντικότερους κλάδους της ευρωπαϊκής βιομηχανίας, ενώ η αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες αποτέλεσε βασική επιδίωξη της ΕΟΚ στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, σε συνάρτηση με την ευρύτερη στόχευση για ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη. Η ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης το 1972 αποτέλεσε ορόσημο για την ένταξη της περιφερειακής πολιτικής (ή πολιτικής συνοχής) στο επίκεντρο της οικονομικής ατζέντας, ενώ η αυξημένη ρυθμιστική παρέμβαση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στον τομέα του ανταγωνισμού είχε άμεση επιρροή και στη διαμόρφωση της βιομηχανικής πολιτικής.

Τρίτον, η βιομηχανική πολιτική βρέθηκε στο επίκεντρο του δημόσιου διαλόγου περί διεθνούς αναπτυξιακής συνεργασίας στη διάρκεια των δεκαετιών του 1950 και του 1960, οπότε και υπήρχε διάχυτη η πεποίθηση ότι η εμπειρία της εκβιομηχάνισης στην

---

¹⁸ Για τα στοιχεία που ακολουθούν, βλ. Grabas and Nützenadel, 2014:3-6.

Ευρώπη θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μοντέλο για οικονομική αλλαγή στις φτωχές χώρες του τρίτου κόσμου.

Τέταρτον, η αναβίωση της βιομηχανικής πολιτικής κατά τις μεταπολεμικές δεκαετίες ήταν συνδεδεμένη με την πεποίθηση ότι ο κρατικός παρεμβατισμός και σχεδιασμός μπορούσαν να συμβάλουν αποφασιστικά στην οικονομική ανάπτυξη. Χώρες όπως η Γαλλία και η Ιταλία εφάρμοσαν μακρόπνοα προγράμματα βιομηχανικού σχεδιασμού, ενώ σε άλλες χώρες υπήρξε ένας συγκερασμός των ιδεών περί ελεύθερης αγοράς και οικονομικού σχεδιασμού στο ευρύτερο πνεύμα του Κεϋνσιανισμού.

Ωστόσο, όπως προκύπτει από διάφορες μελέτες, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αντιμετώπισαν με διαφορετικό τρόπο τις προκλήσεις της μεταπολεμικής οικονομικής ανάπτυξης, με αποτέλεσμα να υπάρχουν διάφορες παραλλαγές ως προς τη βιομηχανική πολιτική των επί μέρους χωρών. Σε γενικές γραμμές πάντως οι ανατολικές χώρες που είχαν υιοθετήσει το μοντέλο του «κεντρικού σχεδιασμού» στη βιομηχανική πολιτική είχαν χαμηλότερες επιδόσεις συγκριτικά με τις μεικτές οικονομίες της Δυτικής Ευρώπης.

1.2.2 Εξελικτική πορεία της ευρωπαϊκής μεταποιοτικής βιομηχανίας

Από τη δημιουργία της Ε.Ο.Κ. και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970 η ευρωπαϊκή βιομηχανία γνώρισε πρωτοφανή μεγέθυνση, με αποτέλεσμα όχι απλώς να μη χρειάζεται εθνική ή υπερεθνική υποστήριξη, αλλά να επιδιώκει τη μεγαλύτερη δυνατή ελευθερία ανταγωνισμού, για να εξασφαλίσει τα πλεονεκτήματα που της έδινε εκείνη την εποχή η δυναμική της αγοράς. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου για την Ευρώπη αυξάνονταν σε σταθερές τιμές με μέσο ετήσιο ρυθμό 5,7% (έναντι 4,1% στις ΗΠΑ και 15,5% στην Ιαπωνία) και σταδιακά άρχισε να σημειώνεται μια προσέγγιση της αμερικανικής και της ευρωπαϊκής παραγωγικότητας, ενώ η Ιαπωνία έγινε για πρώτη φορά ουσιαστικός ανταγωνιστής των κρατών μελών σε τομείς αιχμής. Η βιομηχανική πολιτική των Ε.Κ. υπήρξε για μεγάλο χρονικό διάστημα «σιωπηρή», είχε επιλεγεί δηλαδή η πολιτική της ελεύθερης αγοράς ως κύριος άξονας προώθησης της μεταποίησης και της μεγέθυνσης που συνεπάγεται. Με εξαίρεση την πολιτική της ΕΚΑΧ, η βιομηχανική πολιτική ήταν έμμεση με τον έλεγχο των κρατικών ενισχύσεων (που στην ουσία διαιώνιζε τις πιο ανταγωνιστικές δομές περιορίζοντας τις εθνικές

παρεμβάσεις) και τις ευκαιρίες για μεγέθυνση και εξειδίκευση που έδινε η εσωτερική αγορά. Η χρηματοδότηση προς τη βιομηχανία γινόταν από εμπορικές τράπεζες ή επιχορηγήσεις που επέτρεπαν οι κανόνες κρατικών ενισχύσεων, ενώ από κοινοτικής πλευράς περιοριζόταν στις χρηματοδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (Τσιπούρη, 2015).

Η θετική αυτή εικόνα αντιστράφηκε την επόμενη δεκαετία, όπου ανάμεσα στο 1971-1980¹⁹ η μέση ετήσια αύξηση των επενδύσεων έπεσε στο 1,6%, έναντι 2,4% στις ΗΠΑ και 4,1% στην Ιαπωνία. Η συνακόλουθη μείωση της παραγωγικότητας, η οποία επέφερε μείωση των ρυθμών μεγέθυνσης και της απασχόλησης αλλά και των κερδών της βιομηχανίας, έδωσε ώθηση για μια διαφορετική προσέγγιση στο θέμα της βιομηχανικής πολιτικής. Ενώ οι επιχειρήσεις πίεζαν όλο και περισσότερο για εθνική και κοινοτική παρέμβαση, τα κράτη μέλη αλλά και η Επιτροπή εξέταζαν τις δυνατότητες θέσπισης μέτρων βιομηχανικής πολιτικής, λαμβάνοντας υπόψη τις νέες συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί, δηλαδή:

- Τον σκληρό ανταγωνισμό από τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία σε επίπεδο τεχνολογιών αιχμής.
- Την εμφάνιση των νεοεκβιομηχανιζόμενων χωρών (NEX), που ασκούσαν σημαντικές πιέσεις στους παραδοσιακούς κλάδους της ευρωπαϊκής βιομηχανίας, λόγω του χαμηλού κόστους τους.
- Τις αυξανόμενες ανισότητες ανάμεσα στα κράτη μέλη, όπου λόγω της ενδοκοινοτικής διάρθρωσης της βιομηχανίας δημιουργήθηκε ο κίνδυνος της Ευρώπης των δύο ταχυτήτων.

Τα νέα αυτά δεδομένα, σε συνδυασμό με πιέσεις από οργανωμένα συμφέροντα (συνδικάτα και εργοδοσία) σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, οδήγησαν από τις αρχές τις δεκαετίες του 1980 σε διεύρυνση των υφιστάμενων μέτρων, με την ενίσχυση των κοινοτικών πιστώσεων στη μεταποίηση από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, προσπάθειες συντονισμού της εμπορικής πολιτικής στην υπηρεσία των βιομηχανικών συμφερόντων και αύξηση της παρακολούθησης των μακροοικονομικών δεικτών. Χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η κοινοτική παρέμβαση στη βιομηχανία, η οποία είχε περισσότερο τη μορφή κλαδικής πολιτικής και όχι ολοκληρωμένης

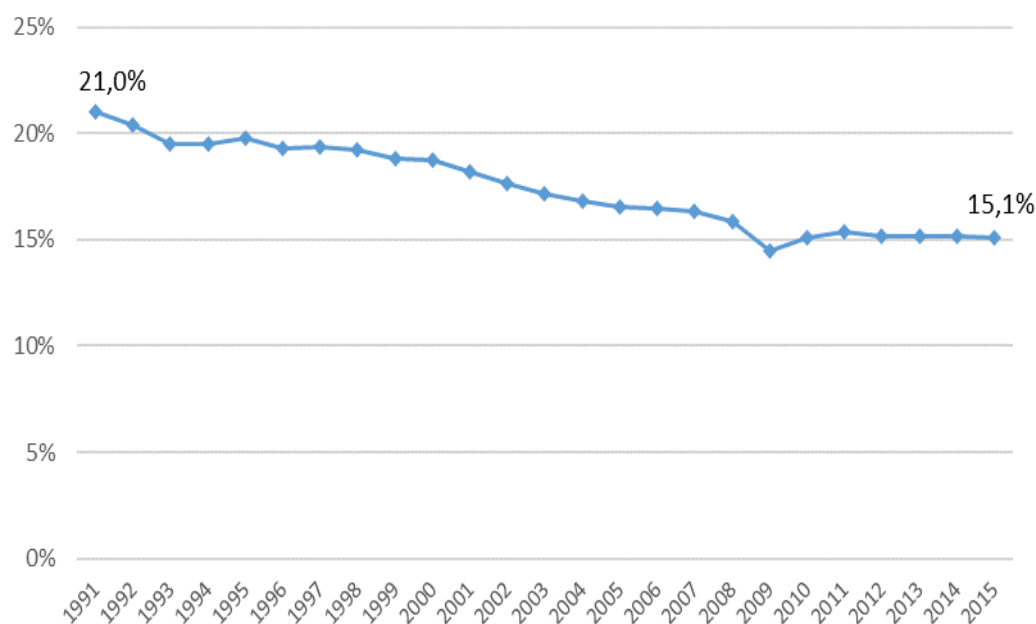
¹⁹ Από τη δεκαετία του 1970, η συνολική ΑΠΑ του κλάδου της μεταποίησης παρουσιάζει σταδιακή και σταθερή μείωση σε όλες τις δυτικές οικονομίες. Αυτή η διαδικασία της αποβιομηχάνισης συνεχίστηκε και στις επόμενες δεκαετίες, με αποτέλεσμα το μερίδιο της βιομηχανίας στο ΑΕΠ να φτάσει στο 15% το 2015 (από 21% στις αρχές του 1990).

υπερεθνικής ρύθμισης, με επιμέρους μέτρα και διαφοροποιημένη προσέγγιση ανά κλάδο (χαλυβουργία, κλωστοϋφαντουργία και ναυπηγοεπισκευαστική βιομηχανία) (Τσιπούρη, 2015).

Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, η διαδικασία αποβιομηχάνισης συνεχίστηκε και στις επόμενες δεκαετίες και εντάθηκε ακόμα περισσότερο μετά την οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008, οδηγώντας σε περαιτέρω συρρίκνωση των δευτερευουσών βιομηχανικών δραστηριοτήτων. Το υψηλό κόστος της ενέργειας την περίοδο αυτή, ιδίως σε ενεργοβόρους κλάδους όπως η χαλυβουργία, αποθάρρυνε την πραγματοποίηση επενδύσεων και οδήγησε ορισμένες επιχειρήσεις να μετεγκατασταθούν ή να σταματήσουν την παραγωγή τους, καθώς έχασαν μερίδια αγοράς, τα οποία κέρδισαν παραγωγοί σε χώρες με χαμηλότερο ενεργειακό κόστος. Η μετεγκατάσταση των μεγάλων βιομηχανιών επηρέασε και τις ΜΜΕ, οι οποίες λειτουργούσαν δορυφορικά σε αυτές, σε ένα οικοσύστημα βασικών προμηθευτών (IOBE, 2017).

Διάγραμμα 2. Διαχρονική εξέλιξη του μεριδίου της βιομηχανίας στο ΑΕΠ (% ΕΕ 15- ΑΕΠ)

Πηγή: Ameco

Εντός την Ευρώπης δημιουργήθηκαν τρεις μεγάλες ομάδες χωρών: **α)** Οι χώρες στις οποίες πυρήνας της οικονομίας τους εξακολουθούσε να είναι η μεταποίηση (κυρίως Γερμανία, Αυστρία, Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχία και δευτερευόντως Ιρλανδία, Φιλανδία, η Σλοβακία, η Σλοβενία αλλά και η Ιταλία), **β)** οι χώρες με προβάδισμα στον τομέα των υπηρεσιών (Γαλλία, Ολλανδία, Μεγάλη Βρετανία και το Λουξεμβούργο) και **γ)** οι χώρες με χαμηλή βιομηχανική παραγωγή και χαμηλό επίπεδο παροχής επιχειρηματικών υπηρεσιών (χώρες της Βαλτικής, Κύπρος, Μάλτα, Πορτογαλία, Ισπανία, η Δανία και η Ελλάδα) (IOBE, 2017).

Μετά την περιορισμένη ανάκαμψη την περίοδο 2009-2011, το μερίδιο της βιομηχανίας στο ΑΕΠ της ΕΕ υποχώρησε ξανά στο 15,1%, δηλαδή σε επίπεδο πολύ χαμηλότερο του 20%, που είναι ο στόχος για το 2020. Τελικά η τάση αυτή οδήγησε σήμερα σε μια κατάσταση στην οποία η ευρωπαϊκή αγορά των 500 εκατ. κατοίκων έχει καταλήξει να αποτελεί κυρίαρχο καταναλωτή μη ευρωπαϊκών βιομηχανικών προϊόντων, γεγονός που καταδεικνύει την αναγκαιότητα για μια νέα, πιο συνεκτική και αποτελεσματική βιομηχανική πολιτική (IOBE, 2017).

2. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΣΥΓΚΥΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1. Ο ρόλος της μεταποιητικής βιομηχανίας για την ευρωπαϊκή ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα

Η οικονομική μεγέθυνση και κατά συνέπεια η ευημερία κάθε χώρας εξαρτάται από την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητά της στη γεωργία, τη βιομηχανία και τις υπηρεσίες. Βασικές συνιστώσες της παραγωγικότητας είναι οι υποδομές, οι επενδύσεις, η τεχνολογία και το ανθρώπινο κεφάλαιο. Η δε ανταγωνιστικότητα μιας χώρας συνίσταται στην ικανότητά της να παράγει, διακλαδικώς, προϊόντα και υπηρεσίες που καταφέρνουν να διεισδύουν και να αναπτύσσονται στις διεθνείς αγορές, σε συνθήκες διαρκώς εντεινόμενου παγκοσμιοποιούμενου ανταγωνισμού. Άλλωστε, και η λογική της δημιουργίας της ενιαίας αγοράς συνδέεται άμεσα με την προσπάθεια αύξησης της ανταγωνιστικότητας των κρατών μελών, μέσω της αύξησης του μεγέθους της εσωτερικής αγοράς τους και των δυνατοτήτων εξειδίκευσής τους (Τσιπούρη, 2015).

Όπως προκύπτει από σειρά μελετών, η μεταποιητική βιομηχανία αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της οικονομίας της ΕΕ, καθώς και κινητήρια δύναμη για τη διεθνή ανταγωνιστικότητά της. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή της στην οικονομική ανάπτυξη, την απασχόληση και τις δραστηριότητες καινοτομίας. Το γεγονός μάλιστα ότι προκαλεί δευτερογενή αποτελέσματα (spillover effects) και σε άλλους τομείς καθιστά ακόμα πιο σημαντική τη συνεισφορά της στο σύνολο της οικονομίας. Ο κομβικός ρόλος της βιομηχανίας για την οικονομία και την ανταγωνιστικότητα της ΕΕ καταδεικνύεται από το μερίδιο συμμετοχής της στη συνολική προστιθέμενη αξία και την απασχόληση στην ΕΕ (15% και 14% αντίστοιχα), αλλά και στις ενδιάμεσες εισροές της ευρωπαϊκής οικονομίας (49%). Σε επίπεδο απασχόλησης, παρέχει 20 εκατ. άμεσες θέσεις εργασίας και 20 εκατ. έμμεσες θέσεις εργασίας σε συναφείς τομείς. Το επίπεδο παραγωγικότητας του μεταποιητικού τομέα είναι κατά 15% υψηλότερο από αυτό του τομέα των υπηρεσιών. Επιπλέον, αντιπροσωπεύει το 65.3% των δαπανών για Ε&Α και το 49.3% των επενδύσεων σε καινοτομία, το 75.6% των εξαγωγών εμπορευμάτων και το 57% των συνολικών ευρωπαϊκών εξαγωγών (Pellegrin, Giorgetti, Jensen and Bolognini, 2015:12).

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι, παρά τη σχετική συρρίκνωση του μεριδίου της ως ποσοστό του ΑΕΠ της ΕΕ, η μεταποίηση εξακολουθεί να συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην οικονομική μεγέθυνση, γεγονός που αποδίδεται κυρίως στη σημαντική άνοδο της παραγωγικότητας στον εν λόγω τομέα συγκριτικά με το σύνολο της οικονομίας. Η συμβολή του τομέα της μεταποίησης στη συνολική αύξηση της παραγωγικότητας είναι απόρροια της στροφής σε δραστηριότητες υψηλότερης προστιθέμενης αξίας, οι οποίες αναπτύσσονται στο πλαίσιο παγκόσμιων αλυσίδων αξίας. Στην Ευρώπη, πολλές μεταποιητικές επιχειρήσεις συμμετέχουν επίσης (και κάποιες από αυτές αποκλειστικά) σε ευρωπαϊκές αλυσίδες αξίας, οι οποίες αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της ενιαίας αγοράς. Αυτές οι ευρωπαϊκές αλυσίδες αξίας αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των παγκόσμιων αλυσίδων αξίας και επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να είναι διεθνώς ανταγωνιστικές (Veugelers, 2013:133-138).

Δεδομένου μάλιστα ότι οι αλληλεπιδράσεις της βιομηχανίας με τους υπόλοιπους οικονομικούς κλάδους της Ευρώπης εκτείνονται πολύ πέρα από τον μεταποιητικό τομέα, συμπεριλαμβάνοντας ανάντη (upstream) τις πρώτες ύλες και την ενέργεια και κατόντη (downstream) τον τομέα της παροχής υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις (π.χ. υλικοτεχνική υποστήριξη), την παροχή υπηρεσιών στους καταναλωτές (π.χ. παροχή υπηρεσιών εξυπηρέτησης μετά την πώληση για διαρκή αγαθά) ή ακόμα και τον τουρισμό, η οικονομική σημασία των βιομηχανικών δραστηριοτήτων είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτήν που υποδηλώνει αυστηρά το μερίδιο της μεταποίησης στο ΑΕΠ (IOBE, 2017).

2.2. Ο ρόλος της μεταποίησης για την παραγωγική ανασυγκρότηση και την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας

Σε ό,τι αφορά την ελληνική οικονομία, είναι κοινώς αποδεκτό ότι η δημιουργία μιας εύρωστης και ανταγωνιστικής παραγωγικής βάσης αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την έξοδο από την κρίση. Παρακάτω, θα εξεταστούν οι λόγοι για τους οποίους κρίνεται ότι η μεταποίηση στην Ελλάδα μπορεί να συμβάλει στην «επανεκκίνηση» της ελληνικής οικονομίας και στη μετάβαση σε ένα νέο, πιο υγιές παραγωγικό μοντέλο, με ποιοτικές θέσεις εργασίας, ενσωμάτωση της τεχνολογίας και της καινοτομίας και εξωστρέφεια, που θα καταστήσει την Ελλάδα ισότιμο μέλος του πυρήνα μιας παραγωγικής Ευρώπης.

2.2.1 Στήριξη των εξαγωγών

Η πρόσφατη δημοσιονομική κρίση στην Ελλάδα συνοδεύεται και από μια πρόσθετη πρόκληση: την εξωτερική ανισορροπία της οικονομίας, που λαμβάνει τη μορφή ενός μεγάλου και επίμονου ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Αυτές οι δύο προκλήσεις είναι συνήθως αλληλένδετες, στον βαθμό που το υψηλό δημοσιονομικό έλλειμμα αποτελεί μια βασική αιτία που προκαλεί το χρόνια υψηλό έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (δίδυμα ελλείμματα). Στην περίπτωση όμως της Ελλάδας το μέγεθος και η επιμονή της εξωτερικής ανισορροπίας υποδηλώνουν επίσης την ύπαρξη σημαντικών διαρθρωτικών προβλημάτων και ειδικότερα αδύναμη ανταγωνιστικότητα. Τα υψηλά και παρατεταμένα ελλείμματα δημιουργούν εξωτερικό χρέος, το οποίο μπορεί να αναπτύξει μια ασταθή δυναμική, δηλαδή να αυξάνεται συνεχώς ως ποσοστό του ΑΕΠ ή αλλιώς ως ποσοστό της παραγωγικής ικανότητας της χώρας.²⁰ Η σταθερή και διατηρήσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει πρωτίστως ώθηση του δυναμικού ρυθμού ανάπτυξης, που για τις μικρές οικονομίες, όπως η Ελλάδα καθίσταται εφικτή μόνο με κεντρικό προσανατολισμό της παραγωγής κυρίως προς τα εμπορεύσιμα αγαθά αντί των μη εμπορευσίμων (Οικονόμου, Σαμπεθεί και Συμιγιάννης, 2010).

Ο λόγος για τον οποίο το ενδογενές αναπτυξιακό δυναμικό μιας οικονομίας είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένο με το σφρίγος του τομέα των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών έγκειται στο γεγονός ότι ο τομέας τους παράγει και παρέχει τα προς επένδυση νέα κεφαλαιουχικά αγαθά, τα οποία επεκτείνουν τη γενική παραγωγική δυνατότητα. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι τα μη εμπορεύσιμα δεν συμβάλλουν στην ανάπτυξη, εφόσον και αυτά χρησιμοποιούνται ως παραγωγικές εισροές. Είναι όμως γεγονός ότι η ποιότητά τους καθορίζεται από το επίπεδο της ποιότητας των διεθνώς εμπορευσίμων τα οποία, από τη φύση τους, ενσωματώνουν τις τελευταίες εξελίξεις της επιστημονικής γνώσης και της τεχνολογικής προόδου, υπερκαθορίζοντας έτσι, αλλά και ασκώντας την πλέον αποφασιστική επιρροή στο σύνολο της παραγωγικής και οικονομικής διαδικασίας (Ιωάννου και Ιωάννου, 2013).

Η μεταποιητική βιομηχανία μπορεί να διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο στην αλλαγή του αναπτυξιακού μοντέλου της ελληνικής οικονομίας, καθώς πρόκειται για τομέα που

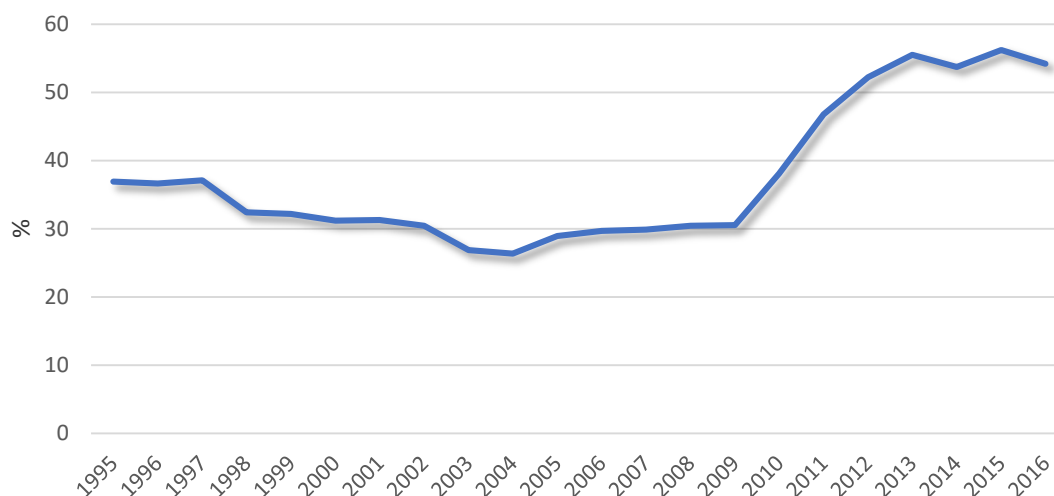
---

²⁰ Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών οδήγησε σε αύξηση του εξωτερικού χρέους της Ελλάδας ως ποσοστού του ΑΕΠ από μόλις πάνω από το 40% το 2001 σε περίπου 85% το 2009.

παράγει σε μεγάλο βαθμό διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά, ενισχύοντας τόσο τις εξαγωγές όσο και την υποκατάσταση εισαγωγών.

Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία²¹, η αξία των εξαγωγών στον τομέα της μεταποίησης την τελευταία 5ετία άγγιξε κατά μέσο όρο τα €23,2 δισεκ. ετησίως, με καλύτερη χρονιά διαχρονικά να αναδεικνύεται το 2013, όταν και ξεπέρασε τα €24 δισεκ. Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, κατά την περίοδο 2008-2016, παρά τη συρρίκνωση της βιομηχανικής παραγωγής λόγω της οικονομικής κρίσης, καταγράφηκε σημαντική βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων. Ειδικότερα, οι εξαγωγές μεταποιητικών προϊόντων στην Ελλάδα αποτελούσαν κατά μέσο όρο πάνω από το 87% του συνόλου των εξαγωγών αγαθών της χώρας, παρουσιάζοντας αύξηση του μεριδίου τους κατά 2,7 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με τον μέσο όρο των προηγούμενων ετών.

Διάγραμμα 3. Δείκτης Εξαγωγών προς Εισαγωγές στη Μεταποίηση*

Πηγή: EUROSTAT, International Trade (ComExt), Επεξεργασία: IOBE

* Περιλαμβάνονται τα Ορυχεία, Λατομεία και τα Πετρελαιοειδή

²¹ Για τα στοιχεία που παρατίθενται στη συνέχεια, βλ. IOBE (2017).

Επιπλέον, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κατά την περίοδο της κρίσης, και συγκεκριμένα από το 2009 μέχρι και το 2015, αυξήθηκε σημαντικά και το πλήθος των προορισμών όπου διοχετεύονται τα μεταποιητικά προϊόντα (από 171 το 2009 σε 184 το 2015), όταν ο μέσος όρος διαχρονικά διαμορφώνεται σε 176 προορισμούς.

Σε επίπεδο προϊόντων, για το 2009 και το 2016, βασικό εξαγωγίμο προϊόν της μεταποίησης αποτελούν τα προϊόντα διύλισης πετρελαίου, με τα τρόφιμα και τα βασικά μέταλλα να ακολουθούν. Την πρώτη πεντάδα συμπληρώνουν τα χημικά προϊόντα καθώς και τα φαρμακευτικά προϊόντα με χαμηλότερα ωστόσο μερίδια. Επιπρόσθετα, μικρό, αλλά σημαντικό είναι και το μερίδιο εξαγωγών των ηλεκτρονικών υπολογιστών και των προϊόντων αυτών τα έτη 1995 και 2015.

2.2.2. Στήριξη των επενδύσεων

Μια από τις δυσμενείς επιπτώσεις της παρατεταμένης ύφεσης της ελληνικής οικονομίας είναι το φαινόμενο της αποεπένδυσης, δηλαδή της αρνητικής συσσώρευσης κεφαλαίου, κατά την οποία έπαυσε η λειτουργία μεγάλου αριθμού μη αποδοτικών μονάδων παραγωγής ή τμημάτων επιχειρήσεων και υπήρξε εκτεταμένη απαξίωση πάγιου κεφαλαίου και συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού²². Η καθίζηση της ιδιωτικής επενδυτικής δραστηριότητας υποσκάπτει την προσπάθεια υπέρβασης της κρίσης και μακροπρόθεσμα δημιουργεί σοβαρή εμπλοκή στον ζωτικής σημασίας διαρθρωτικό μετασχηματισμό του παραγωγικού ιστού της χώρας. Ως εκ τούτου, καθίσταται επιβεβλημένη η ενίσχυση των ιδιωτικών επενδύσεων, οι οποίες μπορούν να διαδραματίσουν καταλυτικό ρόλο στην αποκατάσταση του παραγωγικού κενού και κατ' επέκταση στην ανάκαμψη της οικονομίας και τη μετάβασή της σε τροχιά οικονομικής μεγέθυνσης (INE ΓΣΕΕ, 2015).

Όπως προκύπτει από τα διαθέσιμα στοιχεία²³, ο τομέας της μεταποίησης στην Ελλάδα μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα ενίσχυσης της οικονομίας, καθώς καταλαμβάνει σημαντικό μερίδιο στο σύνολο των επενδύσεων (με την έννοια του σχηματισμού πάγιου κεφαλαίου). Παρά την πτωτική πορεία που διέγραψαν οι

---

²² Η διαδικασία εκκαθάρισης των ζημιόγων κεφαλαίων είχε ως αποτέλεσμα να αυξάνεται η παραγωγικότητα της εργασίας, δεδομένου ότι το κεφαλαιακό απόθεμα συντίθεται πλέον από το κεφάλαιο των επιχειρήσεων που έχουν επιζήσει και έχουν συγκριτικά υψηλή παραγωγικότητα (INE ΓΣΕΕ, 2015).

²³ Βλ. IOBE (2017)

επενδύσεις τα πρώτα χρόνια της οικονομικής κρίσης, από το 2007 και μετά το μερίδιο της μεταποίησης στο σύνολο της οικονομίας αυξάνεται, καθώς περιορίζονται οι επενδύσεις από άλλους τομείς της οικονομίας. Ειδικότερα, το διάστημα 2009-2014, οι μεταποιητικές επιχειρήσεις φαίνεται να ενισχύουν τις επενδυτικές τους δαπάνες ανά απασχολούμενο σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, όταν οι επενδύσεις στο σύνολο της οικονομίας διέγραφαν ισχυρά φθίνουσα πορεία. Το γεγονός ότι ο βαθμός συρρίκνωσης των επενδύσεων στον τομέα της μεταποίησης ήταν μικρότερος συγκριτικά με το σύνολο της οικονομίας καταδεικνύει την αντοχή του εν λόγω τομέα σε δύσκολες οικονομικά περιόδους.

Σε επίπεδο τομέων, ιδιαίτερα ενισχυμένη φαίνεται η συνεισφορά των υπηρεσιών στις επενδύσεις μετά την εκδήλωση της κρίσης, έναντι σημαντικής εξασθένησης των κατασκευών. Η μεταποίηση φαίνεται χωρίς αμφιβολία ότι υπερτερεί έναντι των υπολοίπων τομέων, και μάλιστα με μεγάλη διαφορά. Συγκεκριμένα, ο μεταποιητικός τομέας μετά την έκρηξη της κρίσης συνεισφέρει σχεδόν το διπλάσιο ποσοστό δαπανών σε επενδύσεις σε σχέση με τον αμέσως επόμενο κλάδο, τον κλάδο της γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας.

2.2.3 Στήριξη καινοτομίας και E&A²⁴

Απορρόφηση εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού

Το ουσιαστικότερο πλεονέκτημα του τομέα της μεταποίησης είναι ότι απορροφά ένα σημαντικό ποσοστό εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού. Οι περισσότεροι μεταποιητικοί κλάδοι έχουν ανάγκη από εξειδικευμένο και υψηλού επιπέδου ανθρώπινο κεφάλαιο, ώστε να παρακολουθεί τις τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα και να τον κρατά ανταγωνιστικό και εξωστρεφή. Αυτό γίνεται αντιληπτό και από τα ποσοστά απασχολούμενων σε τμήματα E&A ως επιστημονικό προσωπικό στον κλάδο της μεταποίησης, συγκριτικά με το σύνολο της οικονομίας²⁵, γεγονός που έχει κομβική σημασία δεδομένων των προσπαθειών αναχαίτισης της φυγής νέων με υψηλή κατάρτιση στο εξωτερικό (brain drain).

---

²⁴ Για τα στοιχεία που ακολουθούν, βλ. IOBE (2017)

²⁵ Σύμφωνα με στοιχεία του IOBE, το 0,6% των εργαζόμενων στη μεταποίηση ασχολούνται σε E&A σε σύγκριση με μόλις το 0,2% στο σύνολο της οικονομίας.

Υψηλότερες Δαπάνες σε E&A

Κατ' αντιστοιχία με τα παραπάνω, η μεταποίηση καταλαμβάνει την 1η θέση όσον αφορά το ύψος των δαπανών για E&A ανά απασχολούμενο, συγκριτικά με τους υπόλοιπους τομείς της οικονομίας και μάλιστα με σημαντική διαφορά από τον αμέσως επόμενο σε κατάταξη τομέα²⁶.

Οι επιδόσεις της ελληνικής μεταποίησης σε E&A αποτυπώνονται και στους ευρέως χρησιμοποιούμενους δείκτες GERD και BERD²⁷, που αφορούν σε ακαθάριστες εγχώριες δαπάνες για E&A και σε δαπάνες σε E&A στον τομέα των επιχειρήσεων αντίστοιχα.

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία (δείκτης GERD), το μερίδιο της βιομηχανίας στο σύνολο της εγχώριας οικονομίας καταλαμβάνει διαχρονικά πάνω από το 1/3 των συνολικών δαπανών της οικονομίας για E&A. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι, παρά την οικονομική κρίση, η συμβολή της βιομηχανίας στην E&A ενισχύθηκε, σημειώνοντας το 2011 το υψηλότερο ποσοστό (33%). Έκτοτε, σημειώνεται μικρή υποχώρηση, διατηρείται όμως το σχετικό μερίδιο στο σύνολο της οικονομίας, καθώς οι άλλοι κλάδοι της οικονομίας δεν φαίνεται να επενδύουν περισσότερα κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.

Όσον αφορά τις δαπάνες για E&A της βιομηχανίας στον επιχειρηματικό τομέα της εγχώριας οικονομίας (δείκτης BERD), παρατηρείται αυξητική τάση, γεγονός που σημαίνει ότι το μεγαλύτερο μέρος των δαπανών για E&A που καταγράφεται είναι ιδιωτικά κεφάλαια, με το μέρος της δημόσιας χρηματοδότησης να είναι εξαιρετικά μικρό. Ειδικότερα, η συμβολή της μεταποίησης στο σύνολο του επιχειρηματικού τομέα της εγχώριας οικονομίας το διάστημα 2011-2015 διαμορφώθηκε κατά μέσο όρο στο 80%.

---

²⁶ Σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις, οι δαπάνες E&A ανά απασχολούμενο είναι τέσσερις φορές περισσότερες σε σύγκριση με το σύνολο της ελληνικής οικονομίας.

²⁷ GERD, *Gross domestic expenditure on R&D*: Οι ακαθάριστες εγχώριες δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη είναι η συνολική δαπάνη για την έρευνα και την ανάπτυξη. Περιλαμβάνει δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη από εμπορικές επιχειρήσεις, ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και κρατικούς και ιδιωτικούς μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς.

BERD, *R&D Expenditure in the Business Enterprise Sector*: Οι δαπάνες σε E & A στον τομέα των επιχειρήσεων.

Πρακτικές καινοτομίας

Οι μεταποιητικές επιχειρήσεις είναι περισσότερο καινοτόμες σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ελληνικές επιχειρήσεις, σε όρους καινοτομίας προϊόντος και διαδικασίας, ενώ το ποσοστό υιοθέτησης πρακτικών καινοτομίας οργάνωσης είναι αντίστοιχο με αυτό του συνόλου των επιχειρήσεων²⁸. Η δυναμική καινοτομίας του τομέα της μεταποίησης διαφαίνεται και από το αυξημένο ποσοστό των μεταποιητικών επιχειρήσεων που καταθέτουν αίτηση για πατέντες στο εξωτερικό, συγκριτικά με το αντίστοιχο του συνόλου της οικονομίας²⁹, αλλά και από το γεγονός ότι στη μεταποίηση οι επιχειρήσεις αξιοποιούν περισσότερο τις πατέντες στην παραγωγική διαδικασία³⁰.

Σε ό,τι αφορά την καινοτομία προϊόντος, το ποσοστό συνεισφοράς των μεταποιητικών επιχειρήσεων ανέρχεται σε 49% έναντι του 38% του συνόλου των επιχειρήσεων. Φαίνεται μάλιστα ότι τα καινοτομικά προϊόντα που παράγουν οι μεταποιητικές επιχειρήσεις έχουν περισσότερα στοιχεία νεωτερισμού, καθώς υψηλότερο ποσοστό των καινοτομικών επιχειρήσεων στη μεταποίηση (16,8%) παράγουν νέα προϊόντα για την παγκόσμια αγορά έναντι 13,8% στο σύνολο των επιχειρήσεων.

Σε επίπεδο καινοτομίας διαδικασιών, το ποσοστό των μεταποιητικών επιχειρήσεων που υιοθετούν καινοτόμες διαδικασίες³¹ διαμορφώνεται σε 34%, σε αντίθεση με το μόλις 23% στο σύνολο των επιχειρήσεων. Αν και το προφίλ των μεταποιητικών επιχειρήσεων που καινοτομούν σε διαδικασίες συγκλίνει με το προφίλ των καινοτόμων επιχειρήσεων στον σύνολο των επιχειρήσεων -επιλέγουν δηλαδή κατά προτεραιότητα να καινοτομούν σε μεθόδους παραγωγής προϊόντων/υπηρεσιών, σε ΤΠΕ και τελευταία σε πρακτικές logistics- οι μεταποιητικές επιχειρήσεις όλων των κλάδων δίνουν μεγαλύτερη έμφαση σε καινοτομίες που αφορούν τις μεθόδους παραγωγής.

---

²⁸ Σε ό,τι αφορά τον τύπο της καινοτομίας (προϊόντος/υπηρεσιών, διαδικασίας, οργάνωσης), η τάση που παρατηρείται στις περισσότερες μεταποιητικές επιχειρήσεις, όπως και στο σύνολο της οικονομίας, είναι η υιοθέτηση συνδυαστικών πρακτικών καινοτομίας.

²⁹ Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι την περίοδο 2011-2012 το ποσοστό των μεταποιητικών επιχειρήσεων που κατέθεσαν αίτηση για πατέντες στο εξωτερικό ήταν το διπλάσιο από το αντίστοιχο του συνόλου της οικονομίας (IOBE, 2017).

³⁰ Το 91% των μεταποιητικών επιχειρήσεων με πατέντες τις έχουν αξιοποιήσει στη παραγωγική διαδικασία έναντι 85% στο σύνολο των επιχειρήσεων (IOBE, 2017).

³¹ Η καινοτομία διαδικασίας αφορά στην εφαρμογή μιας νέας ή σημαντικά βελτιωμένης μεθόδου παραγωγής ή διανομής, η οποία περιλαμβάνει σημαντικές αλλαγές στις τεχνικές, τον εξοπλισμό ή το λογισμικό που χρησιμοποιείται (IOBE, 2017).

Σε κλαδικό επίπεδο, οι επιχειρήσεις που ξεχωρίζουν για τις καινοτομικές τους πρακτικές ανήκουν σε κλάδους έντασης τεχνολογίας (technology-intensive), όπως οι κλάδοι φαρμακευτικών προϊόντων και ηλεκτρονικών υπολογιστών (80% και 77% αντίστοιχα), ενώ στον αντίποδα οι κλάδοι με το χαμηλότερο ποσοστό καινοτόμων επιχειρήσεων είναι αυτοί της βιομηχανίας δέρματος και της παραγωγής προϊόντων ξύλου (24%,αμφότεροι). Η σημαντική συνεισφορά των κλάδων έντασης τεχνολογίας στην οικονομική ανάπτυξη θεμελιώνεται σε μια σειρά από παράγοντες, όπως η επίτευξη υψηλότερου ρυθμού αύξησης παραγωγικότητας σε σύγκριση με άλλους κλάδους της οικονομίας, το διαρκώς αυξανόμενο μερίδιο που αποκτούν τα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας στο διεθνές εμπόριο, η απορρόφηση εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, αλλά και η υψηλή προστιθέμενη αξία, ως απόρροια της ενσωμάτωσης της νέας γνώσης και του υψηλά καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού.

Δεδομένης της έντονη ερευνητικής και καινοτομικής δραστηριότητας, σε συνδυασμό με το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και εξειδίκευσης πολύ μεγάλου ποσοστού των εργαζομένων, ο τομέας της μεταποίησης έχει αυξημένη παραγωγικότητα συγκριτικά με άλλους εγχώριους τομείς³².

2.2.4 Το συνολικό οικονομικό αποτύπωμα της μεταποίησης στην Ελλάδα

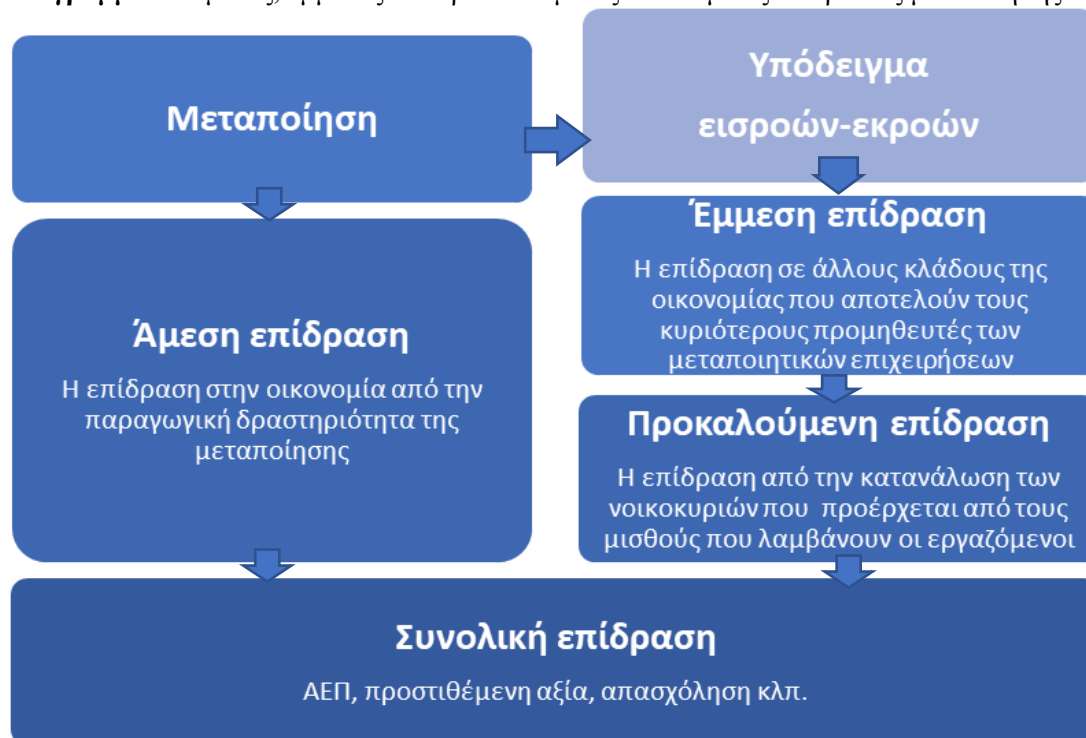
Πέρα από την άμεση επίδραση που έχει στην οικονομία η παραγωγική δραστηριότητα του κλάδου της μεταποίησης (επίδραση στο ΑΕΠ, στην προστιθέμενη αξία, στην απασχόληση και κοινωνικό προϊόν μεταποίησης), για τον υπολογισμό του οικονομικού αντίκτυπου της μεταποίησης θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και η έμμεση επίδραση σε άλλους κλάδους της οικονομίας που αποτελούν τους κυριότερους προμηθευτές των μεταποιητικών επιχειρήσεων, αλλά και η προκαλούμενη (induced) επίδραση από την κατανάλωση των νοικοκυριών, που προέρχεται από τους μισθούς που λαμβάνουν οι εργαζόμενοι.

Στο πλαίσιο πρόσφατης μελέτης του IOBE (2017) επιχειρήθηκε η ποσοτικοποίηση αυτών των άμεσων και έμμεσων επιδράσεων, μέσω του υποδείγματος εισροών-εκροών, το οποίο έχει την παρακάτω μορφή.

---

³² Ωστόσο, βρίσκεται διαχρονικά σε χαμηλότερα επίπεδα από αυτά της ΕΕ.

Διάγραμμα 4. Άμεσες, έμμεσες και προκαλούμενες οικονομικές επιδράσεις μεταποίησης

Πηγή: IOBE (2017)

Τα ευρήματα που προέκυψαν, τα οποία αποτυπώνονται στον παρακάτω πίνακα, είναι ενδεικτικά των ισχυρών πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων που έχει η μεταποίηση στην ελληνική οικονομία.

Πίνακας 2. Πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα μεταποίησης στην ελληνική οικονομία

Μέγεθος	Πολλαπλασιαστής	Συνολική επίδραση, ως % του αντίστοιχου συνολικού μεγέθους στην Ελλάδα
Ακαθάριστη αξία παραγωγής	1,90	39%
Προστιθέμενη αξία	3,10	31%
ΑΕΠ	3,11	31%
Εισόδημα από εργασία	2,49	29%
Φόροι	3,43	29%
Εισφορές εργοδοτών	2,99	24%
Φόροι και εισφορές	3,28	27%
Απασχόληση	3,48	31%
Σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	4,08	27%
Κοινωνικό προϊόν	3,08	28%

Πηγή: Πολυ-περιφερειακό υπόδειγμα εισροών-εκροών IOBE, Eurostat

Ειδικότερα:

- Το 31% του ελληνικού ΑΕΠ οφείλεται άμεσα ή έμμεσα στη μεταποίηση (55 δισ. ευρώ). Για κάθε 1 ευρώ προστιθέμενης αξίας της μεταποίησης, στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας προστίθενται συνολικά 3,1 ευρώ.

- Το 31,3% της απασχόλησης στην Ελλάδα προκαλείται από το προϊόν της μεταποίησης (1,24 εκατ. απασχολούμενοι). Για κάθε 1 εκατ. κύκλου εργασιών της μεταποίησης, στην απασχόληση της Ελλάδας προστίθενται συνολικά 22 θέσεις εργασίας. Για κάθε θέση εργασίας στη μεταποίηση δημιουργούνται συνολικά στην οικονομία 3,5 θέσεις.

- Το συνολικό κοινωνικό προϊόν της μεταποίησης (μισθοί, φόροι, εισφορές, σχηματισμός παγίου κεφαλαίου) υπερβαίνει τα 31,6 δισεκατ. ευρώ. Για κάθε 1 ευρώ κύκλου εργασιών της μεταποίησης, στο κοινωνικό προϊόν της ελληνικής οικονομίας προστίθενται συνολικά 0,6 ευρώ.

- Τέλος, πάνω από 250.000 θέσεις εργασίας στο Χονδρικό και Λιανικό Εμπόριο και 150 χιλιάδες στον πρωτογενή τομέα χρηματοδοτούνται ουσιαστικά από το προϊόν της μεταποίησης.

Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι η ελληνική μεταποιητική βιομηχανία, παρά τις αδυναμίες και το μικρό της μέγεθος, εξακολουθεί να έχει ιδιαίτερη δυναμική και κλάδους με μεγάλα συγκριτικά πλεονεκτήματα, οι οποίοι με κατάλληλους χειρισμούς και μια καινούργια βιομηχανική πολιτική μπορούν να δώσουν νέα ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

3. ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΛΑΔΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ

Η επέκταση της παγκοσμιοποίησης, η οποία εκδηλώνεται με τη διεύρυνση και εμβάθυνση της διεθνούς οικονομικής αλληλεξάρτησης, έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές στις παραγωγικές διαδικασίες, δημιουργώντας ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο και αβέβαιο περιβάλλον για τις μεταποιητικές επιχειρήσεις. Επιπλέον, η πρόσφατη κρίση της Ευρωζώνης ενέτεινε την αβεβαιότητα για τις συνθήκες του μακροοικονομικού περιβάλλοντος και των χρηματοπιστωτικών αγορών, καθώς και τις αποκλίσεις ανταγωνιστικότητας μεταξύ των κρατών μελών³³. Συνολικά, η ευρωπαϊκή μεταποιητική βιομηχανία έρχεται αντιμέτωπη με παγκόσμιες τάσεις και προκλήσεις που επηρεάζουν και διαμορφώνουν το μέλλον της μεταποίησης διεθνώς, οι οποίες αναλύονται παρακάτω.

3.1 Μεταβολές στη ζήτηση

Οι νέες προοπτικές ανάπτυξης που διανοίγονται στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης επιφέρουν αναπόφευκτα και αντίστοιχες μετατοπίσεις στη ζήτηση και την ανταγωνιστικότητα εν γένει. Ενώ στο παρελθόν η παγκόσμια καταναλωτική ζήτηση ήταν συγκεντρωμένη σε πλούσιες χώρες του ΟΟΣΑ, τα τελευταία χρόνια ένα μεγάλο μέρος της ζήτησης προέρχεται από πολυπληθείς, ταχέως αναπτυσσόμενες οικονομίες με διογκούμενη μεσαία τάξη (και κατ' επέκταση υψηλότερο διαθέσιμο εισόδημα), όπως η Κίνα και η Ινδία. Εν όψει αυτής της νέας πρόκλησης, ιδιαίτερα σημαντική θα αποδειχθεί η ικανότητα των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων να εκμεταλλευτούν τις νέες αυτές αγορές, μέσω της αναπροσαρμογής του εξαγωγικού τους προσανατολισμού και της ενσωμάτωσης προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας (Veugelers, 2013:26;53).

Επιπλέον, οι αυξημένες προσδοκίες των καταναλωτών για βιώσιμα προϊόντα που θα ανταποκρίνονται στις προσωπικές τους ανάγκες πιέζουν τις βιομηχανίες να γίνουν πιο ευέλικτες για να μπορούν να παράγουν γρήγορα προϊόντα που θα καλύπτουν ένα μεγαλύτερο εύρος προδιαγραφών και αναγκών, ώστε να ανταποκρίνονται στις

---

³³ Ειδικότερα οι χώρες του ευρωπαϊκού Νότου, οι οποίες επλήγησαν περισσότερο από την πρόσφατη οικονομική κρίση, έχουν χαμηλότερη κατάταξη σε διαρθρωτικούς δείκτες που αποτιμούν την ανταγωνιστικότητα.

ιδιαίτερες προτιμήσεις μεγαλύτερης μερίδας καταναλωτών (mass customization) (IOBE, 2017).

3.2 Διεθνοποίηση παραγωγής - Διεθνείς εφοδιαστικές αλυσίδες³⁴

Η διεθνοποίηση της παραγωγής δεν είναι νέο φαινόμενο, ωστόσο αποτελεί κατεξοχήν έκφανση της σύγχρονης οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Παράγοντες που επιτάχυναν τη διασπορά της παραγωγικής δραστηριότητας σε τρίτες χώρες είναι η ραγδαία ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας (ΤΠΕ), η τεχνολογική πρόοδος στον τομέα των μεταφορών (μεταφορές με κοντέινερ, τυποποίηση, αυτοματοποίηση, συνδυασμένες μεταφορές), καθώς και οι μεταρρυθμίσεις της εμπορικής πολιτικής που οδήγησαν σε περιορισμό των εμπορικών φραγμών. Συνέπεια των παραπάνω εξελίξεων είναι η ενσωμάτωση των βιομηχανικών δραστηριοτήτων σε όλο και πιο πλούσιες και πολύπλοκες αλυσίδες εφοδιασμού, που συνδέουν πολυεθνικούς ομίλους επιχειρήσεων και μικρές ή μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) σε όλους τους τομείς και τις χώρες, δημιουργώντας τελικά παγκόσμιες αλυσίδες αξίας (Global Value Chains – GVCs).

Οι συνήθεις πρακτικές της εξωτερικής (outsourcing) και της εξωχώριας (offshoring) ανάθεσης δραστηριοτήτων βελτιώνουν την ανταγωνιστική εξειδίκευση, καθώς η χρήση φθηνότερων και ποιοτικότερων ενδιάμεσων προϊόντων επιτρέπει στις επιχειρήσεις και στις χώρες να επικεντρώνονται σε τμήματα της παραγωγικής διαδικασίας, στα οποία διαθέτουν συγκριτικό πλεονέκτημα σε όρους προστιθέμενης αξίας.

Σε ό,τι αφορά τη χωρική διάσταση των ΠΑΑ, ιδιαίτερα διαδεδομένο είναι το φαινόμενο της περιφερειακής συγκέντρωσης, γεγονός που αποδίδεται στο μειωμένο κόστος μεταφοράς αλλά ενίοτε και σε πολιτικούς παράγοντες. Ειδικότερα, το μεγαλύτερο μέρος της βιομηχανικής παραγωγής είναι συγκεντρωμένο στη Βόρεια Αμερική (NAFTA), στην Ασία και την Ευρώπη, με επίκεντρο τη Γερμανία. Σε επίπεδο ΕΕ, παρατηρείται έντονη ενσωμάτωση σε ευρωπαϊκές αλυσίδες αξίας. Η διεθνοποίηση της παραγωγής έχει εμβαθύνει τη βιομηχανική ολοκλήρωση της ΕΕ, ευνοώντας την εξειδίκευση των κρατών μελών με βάση τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα και κατ'

---

³⁴ Για την ανάλυση που ακολουθεί, βλ. Veugelers, 2013: 93-106 και IOBE (2017).

επέκταση την ανταγωνιστικότητα τόσο των μεμονωμένων χωρών όσο και της ΕΕ ως σύνολο.

Οι εταιρείες που επιλέγουν κυρίως αυτόν τον τρόπο οργάνωσης είναι οι πολυεθνικές λόγω της υφιστάμενης ανάπτυξης των δραστηριοτήτων τους διεθνώς. Οι ΜΜΕ είναι περισσότερο ενσωματωμένες σε εγχώριες αλυσίδες αξίας, αν και ο κατακερματισμός της παραγωγής έχει δημιουργήσει ευκαιρίες ανάπτυξης και για αυτήν την κατηγορία επιχειρήσεων, οι οποίες μπορούν να ενσωματώνονται στις ΠΑΑ (με συμμετοχή σε επί μέρους στάδια της παραγωγής), χωρίς να απαιτούνται σημαντικοί πόροι δημιουργίας μιας ολόκληρης παραγωγικής μονάδας.

Σε επίπεδο τομέων, η αλυσίδα αξίας των βιομηχανικών προϊόντων είναι περισσότερο διεθνοποιημένη σε σύγκριση με αυτή των υπηρεσιών, καθώς είναι πιο εύκολη η τυποποίησή τους. Αντιθέτως, στον τομέα των υπηρεσιών είναι πιο δύσκολος ο επιμερισμός σε αυτόνομες διαδικασίες, ειδικά όταν η παροχή αυτών των υπηρεσιών προϋποθέτει την άμεση επικοινωνία μεταξύ προμηθευτών και πελατών. Σε γενικές γραμμές, η διασπορά των δραστηριοτήτων διεθνώς επιλέγεται κυρίως σε πιο «αρθρωτά» (modular) προϊόντα, ειδικά σε βιομηχανίες υψηλής τεχνολογίας. Στην περίπτωση αυτή, επί μέρους ανταλλακτικά και εξοπλισμός παράγονται σε μία χώρα και στη συνέχεια εξάγονται σε άλλη, όπου συναρμολογούνται στο τελικό προϊόν.

Αναφορικά με τον καταμερισμό των παραγωγικών δραστηριοτήτων, οι ανεπτυγμένες χώρες διατηρούν τις δραστηριότητες μεγαλύτερης προστιθέμενης αξίας³⁵ (π.χ. σχεδιασμό, Ε&Α και ορισμένες επιχειρηματικές υπηρεσίες), ενώ υπάρχει μια τάση αποκέντρωσης της συναρμολόγησης/βιομηχανικής παραγωγής (δηλαδή δραστηριοτήτων έντασης εργασίας) σε αναπτυσσόμενες οικονομίες, για λόγους εξοικονόμησης κόστους. Στο πλαίσιο της εντεινόμενης παγκοσμιοποίησης της βιομηχανικής παραγωγής που παρατηρείται την τελευταία δεκαετία, οι αναπτυσσόμενες³⁶ περιοχές έχουν αυξήσει σημαντικά το μερίδιό τους σε παραγωγικές

---

³⁵ Το μεγαλύτερο μέρος της προστιθέμενης αξίας εντός των ΠΑΑ προέρχεται από δραστηριότητες που προηγούνται της παραγωγής (upstream), όπως η σύλληψη μιας νέας ιδέας, η Ε&Α ή έπονται αυτής (downstream), όπως το μάρκετινγκ, η προώθηση του εμπορικού σήματος (branding) και η εξυπηρέτηση πελατών.

³⁶ Οι παραγωγικές δραστηριότητες στις αναπτυσσόμενες οικονομίες χωροθετούνται σε βιομηχανικές ζώνες εξαγωγών (Export Processing Zones – EPZs) ή αλλιώς ειδικές οικονομικές ζώνες, οι οποίες αποτελούν ζώνες ελεύθερων συναλλαγών με ευνοϊκό γραφειοκρατικό και κανονιστικό καθεστώς. Οι εν λόγω περιοχές τείνουν να προσελκύουν ξένους επενδυτές λόγω χαμηλού κόστους και περιορισμένων εμποδίων στις εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων.

βιομηχανίες, όπως είναι τα τρόφιμα, η κλωστοϋφαντουργία και το δέρμα, τα προϊόντα υποδηματοποιίας και χαρτιού.

Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, ένα τμήμα της παραγωγής προϊόντων υψηλής τεχνολογίας παράγεται ολοένα και περισσότερο σε χώρες της Ασίας, ενώ η έρευνα και ανάπτυξη αυξάνεται σε αναδυόμενες αγορές, ιδιαίτερα στην Κίνα. Δεδομένων των αυξανόμενων ανταγωνιστικών πιέσεων από τις αναδυόμενες οικονομίες, η ανταγωνιστικότητα των μεταποιητικών κλάδων της ΕΕ στηρίζεται ολοένα και περισσότερο στην καινοτομία, στο κεφάλαιο που βασίζεται στη γνώση (knowledge-based capital), καθώς και στην ενσωμάτωση υπηρεσιών (embedded services)³⁷.

Είναι γεγονός λοιπόν ότι η διάδοση των ΠΑΑ έχει αλλάξει τη φύση του παγκόσμιου ανταγωνισμού, καθώς πλέον οι επιχειρήσεις και οι χώρες δεν ανταγωνίζονται μόνο για την αύξηση του μεριδίου τους σε βιομηχανίες υψηλής προστιθέμενης αξίας, αλλά επίσης, και σε εντεινόμενο μάλιστα ρυθμό, σε δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας εντός των ΠΑΑ. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η συμμετοχή σε ΠΑΑ σημαίνει ότι η ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας εξαρτάται και από την ανταγωνιστικότητα των εταίρων της, αφού προϊόντα από τρίτες χώρες χρησιμοποιούνται ως ενδιάμεσες εισροές. Επιπλέον, η αποτίμηση της ανταγωνιστικότητας με βάση το μερίδιο στις παγκόσμιες εξαγωγές ή δείκτες αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος (Revealed Comparative Advantage, RCA) ενδέχεται να μην είναι ενδεικτική της πραγματικής εξειδίκευσης της χώρας, καθώς μπορεί απλώς να δηλώνει ότι η χώρα εξειδικεύεται στην τελική συναρμολόγηση του προϊόντος.

3.3. Τεχνολογική πρόοδος

Οι μεταποιητικές τεχνολογίες αναμένεται να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη μαζική εξατομίκευση της παραγωγής (mass customization). Ειδικότερα, οι βασικές τεχνολογίες γενικής εφαρμογής (Key Enabling Technologies, KETs), όπως η νανοτεχνολογία και η βιοτεχνολογία, η ταχεία ανάπτυξη πρωτοτύπων και η προσθετική κατασκευή (additive manufacturing) έχουν τη δυνατότητα να υποστηρίξουν την

---

³⁷ Η τάση ενσωμάτωσης υπηρεσιών στα παραγόμενα προϊόντα οδηγεί σε αύξηση της ανταγωνιστικότητάς τους. Ειδικότερα, εκτιμάται ότι η αξία που δημιουργείται, άμεσα ή έμμεσα, από την ενσωμάτωση υπηρεσιών αντιπροσωπεύει κατά μέσο όρο το 30% τις συνολικής προστιθέμενης αξίας των ευρωπαϊκών εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων (ΟΟΣΑ/ΠΟΕ, 2013).

ανάπτυξη νέων, βελτιωμένων, βιώσιμων και υψηλής προστιθέμενης αξίας προϊόντων και διαδικασιών παραγωγής σε διάφορους κλάδους της μεταποίησης. Επιπλέον, οι νέες βιομηχανικές τεχνολογικές καινοτομίες παρέχουν τη δυνατότητα για παραγωγή χαμηλού όγκου, χωρίς ιδιαίτερα υψηλό κόστος πρώτης εγκατάστασης (για παράδειγμα τρισδιάστατη εκτύπωση), με ταυτόχρονη μείωση των εμποδίων εισόδου για νέους παίκτες στην παγκόσμια αγορά, αλλά και μείωση της ανάγκης για παραγωγή σε τρίτες χώρες για να επιτευχθούν οικονομίες κλίμακας και χαμηλά εργατικά κόστη. Η ταχεία ανάπτυξη της αρθρωτής τεχνολογίας (modular) που είναι λιγότερο ευαίσθητη σε οικονομίες κλίμακας αποτελεί έτσι μια σημαντική πρόκληση για τις μεγάλες καθιερωμένες επιχειρήσεις.

Η επανάσταση στις τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας (ΤΠΕ) έχει επηρεάσει σημαντικά τις μεταποιητικές βιομηχανίες, παρέχοντας τη δυνατότητα για πιο ευέλικτη και αποτελεσματική βιομηχανική παραγωγή που, με τη σειρά της, οδηγεί στην επιτάχυνση του κύκλου παραγωγής νέων προϊόντων. Αυτές οι τάσεις αναμένεται να συνεχιστούν, ή ακόμα και να επιταχυνθούν, εν όψει των διαρκών βελτιώσεων σε hardware και τεχνολογίες λογισμικού, όπως τα υπολογιστικά νέφη (cloud computing) (Veugelers, 2013:41).

3.4 Κλιματική αλλαγή -Περιορισμένοι φυσικοί πόροι

Η κλιματική αλλαγή αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της εποχής μας, καθώς συνοδεύεται από ολοένα και περισσότερα σοκ μεγάλης έντασης και έκτασης, η αντιμετώπιση των οποίων εκφεύγει από τα όρια των καθιερωμένων πρακτικών διαχείρισης κινδύνου (risk management). Η ύπαρξη διεθνών αλυσίδων εφοδιασμού, που έχουν δημιουργηθεί στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης, επιταχύνουν τη διάδοση αυτών των σοκ και επιτείνουν τις επιπτώσεις τους για τις επιχειρήσεις που συμμετέχουν σε αυτές. Για παράδειγμα, μια τοπική διακοπή της αλυσίδας εφοδιασμού επηρεάζει αυτόματα το διεθνές δίκτυο στο σύνολό του, καθώς η διακίνηση των ενδιάμεσων προϊόντων γίνεται μέσω συγκεκριμένων καναλιών, με αποτέλεσμα να μην είναι εφικτή η αναζήτηση εναλλακτικών προμηθευτών.

Από την άλλη πλευρά, η αυξανόμενη στενότητα πολλών εξαντλήσιμων φυσικών πόρων (πετρελαίου, μετάλλων, σπάνιων γαιών κλπ.) και η επακόλουθη αύξηση των τιμών τους, σε συνδυασμό με την υψηλή μεταβλητότητα στις τιμές των πρώτων υλών και της ενέργειας, αποτελούν επιπλέον πρόκληση για κάποιους βιομηχανικούς κλάδους.

Δεδομένου ότι η ενέργεια και οι πρώτες ύλες αντιπροσωπεύουν σημαντικό μέρος του κόστους για πολλές επιχειρήσεις, καθίσταται επιβεβλημένη η υιοθέτηση στοχευμένων στρατηγικών για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης και την αποτελεσματικότητα στη χρήση των πόρων (Veugelers, 2013: 40-41).

Συνολικά, η κλιματική αλλαγή και η ανεπάρκεια των πόρων επιτάσσουν την ανάπτυξη βιομηχανικών διαδικασιών και προϊόντων με μεγαλύτερη περιβαλλοντική βιωσιμότητα³⁸. Στο πλαίσιο αυτό αναδύεται μια πρόσθετη πρόκληση: η εξασφάλιση της βιωσιμότητας και η τήρηση των περιβαλλοντικών κανονισμών συνεπάγονται επιπλέον κόστος για τις επιχειρήσεις, οι οποίες καλούνται να διατηρήσουν την ανταγωνιστικότητά τους έναντι βιομηχανιών από τρίτες (κυρίως αναπτυσσόμενες) χώρες με λιγότερο αυστηρή περιβαλλοντική νομοθεσία και κατ' επέκταση λιγότερους περιορισμούς και χαμηλότερο κόστος παραγωγής.

3.5 Ελλείψεις δεξιοτήτων

Οι συνεχώς μεταβαλλόμενες ανάγκες της αγοράς εργασίας, ως συνέπεια της ραγδαίας ανάπτυξης της τεχνολογίας, απαιτούν αντίστοιχα επίπεδα εξειδίκευσης, ιδίως σε τομείς υψηλής τεχνολογίας και βασικών τεχνολογιών γενικής εφαρμογής (Key Enabling Technologies – KETs) (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017). Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, και παρά τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, εξακολουθούν να υπάρχουν κενές θέσεις λόγω έλλειψης δεξιοτήτων (skill-shortage vacancies). Η τάση αυτή απασχολεί ως επί το πλείστον γηράσκουσες κοινωνίες και είναι ιδιαίτερα αισθητή σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει ευελιξία στην αγορά εργασίας και εκπαίδευσης (Veugelers, 2013: 40).

Πιο συγκεκριμένα, ένα ιδιαίτερα διαδεδομένο φαινόμενο είναι η ύπαρξη αναντιστοιχιών στην αγορά εργασίας, δηλαδή δεν υπάρχει σύζευξη της ζήτησης και της προσφοράς εργασίας (skills mismatch)³⁹. Ταυτόχρονα, καταγράφονται σημαντικές ελλείψεις (skills shortage) σε γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες, καθώς οι μεταβολές στην παραγωγική δομή δεν προλαβαίνουν να αφομοιωθούν από το εργατικό δυναμικό, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις εμφανίζεται το πρόβλημα της υστέρησης δεξιοτήτων ή αλλιώς του «χάσματος δεξιοτήτων» (skills gap) στο υφιστάμενο εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα να μην εκτελούνται οι εργασίες στο επιθυμητό επίπεδο (ΣΕΒ, 2015).

---

³⁸ Όπως άλλωστε υπαγορεύεται από την εμβληματική πρωτοβουλία που υιοθετήθηκε στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» για την αποδοτική χρήση των πόρων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015).

³⁹ Κυρίως λόγω αναντιστοιχίας ορισμένων γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων.

Παρά το γεγονός ότι οι Ευρωπαίοι πολίτες διαθέτουν υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, η διευρυνόμενη έλλειψη συγκεκριμένων δεξιοτήτων, όπως είναι οι τεχνικές και διεπιστημονικές (multidisciplinary) δεξιότητες, αλλά και το επιχειρηματικό ταλέντο αποτελεί σημαντική πρόκληση για την ευρωπαϊκή βιομηχανία (Veugelers, 2013: 40). Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη χαμηλή ελκυστικότητα του τομέα της μεταποίησης στην αγορά εργασίας που έχει επιφέρει σημαντικές απώλειες, καθιστά επιβεβλημένη την υιοθέτηση μιας νέας στρατηγικής προσέλκυσης της νέας γενιάς εργαζομένων μέσω της δημιουργίας κατάλληλων εργασιακών συνθηκών, αλλά και ευκαιριών ενδοεπιχειρησιακής και εξωεπιχειρησιακής κατάρτισης και εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της εργασίας (on-the-job training) με στόχο την αναβάθμιση των δεξιοτήτων τους.

3.6 Έμφαση στις υπηρεσίες

Η συρρίκνωση του τομέα της μεταποίησης οφείλεται στη μειωμένη ζήτηση για βιομηχανικά προϊόντα συγκριτικά με την ταχεία αύξηση της ζήτησης υπηρεσιών. Δεδομένης της αυξανόμενης σημασίας των υπηρεσιών, συχνά γίνεται λόγος για «υπηρεσιοποίηση» (servitisation) της μεταποίησης, στο πλαίσιο της τέταρτης βιομηχανικής επανάστασης, η οποία κατά βάση αποσκοπεί στην ανάπτυξη και διατήρηση στενής σχέσης με τον πελάτη, μέσω της προσφοράς πιο ολοκληρωμένων λύσεων (EOKE, 2014).

Έτσι, ολοένα και περισσότερες μεταποιητικές επιχειρήσεις προσθέτουν αξία στα προϊόντα τους μέσω των υπηρεσιών, καθώς αναγνωρίζουν ότι το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα βρίσκεται στις ίδιες τις υπηρεσίες που κερδίζουν οι πελάτες τους από τις συναλλαγές μαζί τους και όχι στα συγκεκριμένα προϊόντα που πωλούνται. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες μπορεί να είναι είτε άμεσες (π.χ. υπηρεσίες εξυπηρέτησης πριν και μετά την πώληση του προϊόντος) είτε να ενσωματώνονται στη λύση (π.χ. σχεδιασμός προϊόντος). Επομένως, η βιομηχανική διεργασία αυτή καθαυτή σταδιακά παύει να αποτελεί το κυρίαρχο τμήμα της προστιθέμενης αξίας (Veugelers, 2013:27). Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στην Ευρώπη το 40% των θέσεων στον τομέα της μεταποίησης αφορούν θέσεις παροχής υπηρεσιών, μερίδιο που βαίνει συνεχώς αυξανόμενο στις περισσότερες χώρες (IOBE, 2017).

4. Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΕ

4.1 Η απαρχή της ευρωπαϊκής βιομηχανικής πολιτικής

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα επί της ουσίας οικοδομήθηκε επί τη βάσει μιας τομεακής βιομηχανικής πολιτικής, της ΕΚΑΧ (1952), η οποία αποδείχτηκε ιδιαίτερα επιτυχής τόσο ως προς τα αποτελέσματα που επέφερε όσο και σε επίπεδο συντονισμού μεταξύ των κρατών. Στην ιδρυτική συνθήκη της ΕΟΚ (Συνθήκη της Ρώμης, 1957) δεν υπάρχει σαφής αναφορά σε «βιομηχανική πολιτική». Απεναντίας ο διακηρυγμένος στόχος της ήταν αύξηση της ανταγωνιστικότητας και η δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς⁴⁰. Εντούτοις, βασικά χαρακτηριστικά της περιόδου που ακολούθησε (και ιδίως τη δεκαετία 1970-1980), ήταν ο έντονος κρατικός παρεμβατισμός, υπό τη μορφή προγραμμάτων βιομηχανικής πολιτικής με προσανατολισμό σε συγκεκριμένους τομείς και η απουσία συντονισμού των εθνικών πολιτικών.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, μετά τη διαπίστωση της αναποτελεσματικότητας των παρεμβατικών πολιτικών, υπήρξε συναίνεση σε επίπεδο ΕΕ για την αναγκαιότητα μιας πιο ολιστικής, ολοκληρωμένης και οριζόντιας προσέγγισης της βιομηχανικής πολιτικής, σηματοδοτώντας το τέλος της τομεακής προσέγγισης η οποία θεωρήθηκε ότι προκαλεί στρεβλώσεις στον ανταγωνισμό. Σε αυτό το πλαίσιο, η βιομηχανική πολιτική συνδέθηκε περισσότερο με την έννοια της ευρύτερης πολιτικής ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικότητας, παραπέμποντας περισσότερο σε αναπτυξιακή στρατηγική στο πνεύμα των οικονομικών της προσφοράς (supply-side policy). Ειδικότερα, στη Συνθήκη του Μάαστριχτ τέθηκε η νομική βάση (άρθρο 173 ΣΛΕΕ) για τις δράσεις της ΕΕ στο πεδίο της βιομηχανίας και η βιομηχανική ανταγωνιστικότητα έγινε επίσημος στόχος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

---

⁴⁰ Η κοινή αγορά που δημιουργήθηκε με τη Συνθήκη της Ρώμης το 1958 είχε ως στόχο την εξάλειψη των εμπορικών φραγμών μεταξύ των κρατών μελών με σκοπό την αύξηση της οικονομικής ευημερίας και τη συμβολή σε μια «ολοένα στενότερη ένωση των λαών της Ευρώπης». Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1986 συμπεριέλαβε στη Συνθήκη ΕΟΚ τον στόχο της εσωτερικής αγοράς ορίζοντάς την ως «έναν χώρο χωρίς εσωτερικά σύνορα μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων» (βλ. Θεματολογικό δελτίο για την εσωτερική αγορά, διαθέσιμο στο: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_3.1.1.html)

4.2 Στρατηγική της Λισαβόνας: Η μετάβαση σε μια ολοκληρωμένη βιομηχανική πολιτική

Το ενδιαφέρον για την ευρωπαϊκή βιομηχανική πολιτική αναζωπυρώθηκε στις αρχές του αιώνα, οπότε και θεσπίστηκε η Στρατηγική της Λισαβόνας⁴¹ με σκοπό να καταστεί η Ευρωπαϊκή Ένωση η πιο ανταγωνιστική οικονομία στον κόσμο και να επιτευχθεί ο στόχος της πλήρους απασχόλησης πριν από το έτος 2010. Σε αυτό συνέτειναν μια σειρά από νέα δεδομένα, όπως η επέκταση της παγκοσμιοποίησης, η διεύρυνση της ΕΕ, η ταχεία αποβιομηχάνιση, η οικονομική επιβράδυνση, η κλιματική αλλαγή, ο αυξανόμενος ανταγωνισμός από αναδυόμενες οικονομίες, καθώς και το χάσμα παραγωγικότητας με τις ΗΠΑ σε αρκετούς τομείς υψηλής τεχνολογίας.

Η νέα βιομηχανική πολιτική, όπως αποτυπώθηκε στο κοινοτικό πρόγραμμα της Λισαβόνας⁴² και σε όλες τις ανακοινώσεις της Επιτροπής που ακολούθησαν μέχρι το 2010⁴³, είχε κατά βάση μικτή διάρθρωση με συνδυασμό οριζόντιων και κάθετων μέτρων. Η ιδέα ήταν ότι για να έχει αποτέλεσμα η οριζόντια προσέγγιση θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κλαδικές διαφοροποιήσεις, έτσι αναλήφθηκαν επτά διατομεακές πρωτοβουλίες με στόχο την αντιμετώπιση των κοινών προκλήσεων μεταξύ διαφορετικών τομέων και την ενίσχυση των συνεργειών μεταξύ διαφορετικών πολιτικών προσεγγίσεων. Οι διατομεακές πρωτοβουλίες αφορούσαν, μεταξύ άλλων, τους τομείς της ανταγωνιστικότητας, των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας, καθώς και μέτρα για τη βελτίωση του ρυθμιστικού περιβάλλοντος (για παράδειγμα την απλοποίηση και χρηματοδότηση έργων E&A στο πλαίσιο των πολυετών προγραμμάτων-πλαισίων), ενώ οι τομεακές πρωτοβουλίες επικεντρώθηκαν στις τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ) λόγω της απότομης εμφάνισής τους αλλά και της αυξανόμενης σημασίας που άρχιζαν να αποκτούν (Pellegrin, Giorgetti, Jensen and Bolognini, 2015:26-27).

---

⁴¹ Έλαβε την ονομασία αυτή επειδή θεσπίστηκε στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Λισαβόνας (Μάρτιος 2000).

⁴² Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής με θέμα την «εφαρμογή του κοινοτικού προγράμματος της Λισαβόνας: Πλαίσιο πολιτικής για την ενίσχυση του μεταποιητικού τομέα της ΕΕ — προς μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση της βιομηχανικής πολιτικής [COM(2005)474].

⁴³ Οπότε η στρατηγική της Λισαβόνας αντικαταστάθηκε από τη στρατηγική «Ευρώπη 2020».

4.3 Ο νέος προσανατολισμός της βιομηχανικής πολιτικής μετά την οικονομική κρίση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση εξέρχεται από την πιο παρατεταμένη στα χρονικά της ύφεση. Η βελτίωση των δεικτών επιχειρηματικής αισιοδοξίας και εμπιστοσύνης δείχνουν ότι οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, οι βελτιώσεις της μακροοικονομικής διακυβέρνησης και τα μέτρα στον χρηματοπιστωτικό τομέα είχαν σαν αποτέλεσμα την επιτυχή σταθεροποίηση της ευρωπαϊκής οικονομίας, ωστόσο η ανάκαμψη διατηρείται σε χαμηλά επίπεδα.

Σε ό, τι αφορά την ευρωπαϊκή βιομηχανία, παρά το γεγονός ότι, στο σύνολό της, επέδειξε ιδιαίτερη ανθεκτικότητα απέναντι στην οικονομική κρίση, οι συνέπειες που υπέστη δεν είναι αμελητέες: από το 2008 και μετά σημειώθηκαν απώλειες 3,5 εκατομμυρίων θέσεων εργασίας στον μεταποιητικό τομέα, καθώς και μείωση του μεριδίου της μεταποίησης στο ΑΕΠ, ενώ οι επιδόσεις παραγωγικότητας της ΕΕ εξακολουθούν να υστερούν σε σύγκριση με αυτές των ανταγωνιστών της (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014).

Δύο πρόσφατες εκθέσεις⁴⁴ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εντόπισαν ορισμένες αδυναμίες που αποτελούν τροχοπέδη για την ανάπτυξη. Η εσωτερική ζήτηση παραμένει χαμηλή, υπονομεύοντας τις εγχώριες αγορές των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων και διατηρώντας σε χαμηλά επίπεδα τις εμπορικές συναλλαγές εντός της ΕΕ μετά την κρίση. Το επιχειρηματικό περιβάλλον βελτιώθηκε στην ΕΕ συνολικά, αλλά η πρόοδος παραμένει άνιση. Το άκαμπτο διοικητικό και κανονιστικό περιβάλλον, οι δυσκαμψίες σε ορισμένες αγορές εργασίας και η ελλιπής ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς εξακολουθούν να αναχαιτίζουν τις δυνατότητες ανάπτυξης των επιχειρήσεων, και ιδίως των ΜΜΕ. Οι επενδύσεις στην έρευνα και την καινοτομία παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα, παρεμποδίζοντας τον αναγκαίο εκσυγχρονισμό της βιομηχανικής βάσης και κατ' επέκταση τη μελλοντική ανταγωνιστικότητα της ΕΕ. Οι εταιρείες της ΕΕ αντιμετωπίζουν υψηλότερες τιμές ενέργειας συγκριτικά με άλλες χώρες και έχουν

---

⁴⁴ Έκθεση “European Competitiveness Report 2013 ‘Towards knowledge-driven Reindustrialisation’”, διαθέσιμη στο http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/competitiveness-analysis/european-competitiveness-report/files/eu-2013-eur-comp-rep_en.pdf και έκθεση “Member states Competitiveness Performance and Implementation of EU Industrial Policy”, διαθέσιμη στο http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/monitoring-member-states/files/scoreboard-2013_en.pdf.

δυσκολίες στην πρόσβαση σε συντελεστές παραγωγής, όπως πρώτες ύλες, εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό και κεφάλαια σε ευνοϊκούς όρους.

Ο τρόπος με τον οποίο θα αντιμετωπιστούν οι υπάρχουσες προκλήσεις έχει καίρια σημασία για το μέλλον της Ευρώπης. Καθίσταται λοιπόν αναγκαία η υιοθέτηση μιας ολοκληρωμένης βιομηχανικής στρατηγικής με πολιτική καθοδήγηση από το υψηλότερο πολιτικό επίπεδο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ώστε να διασφαλιστεί η συνεκτικότητα και η ιεράρχηση όλων των μέσων που έχει η ΕΕ στη διάθεσή της. Μια βιομηχανική στρατηγική δεν μπορεί να υλοποιηθεί μεμονωμένα, καθώς έχει πολυάριθμες αλληλεπιδράσεις και επικαλύψεις με πολλούς άλλους τομείς πολιτικής. Δεδομένης μάλιστα της κεντρικής σημασίας της βιομηχανίας για την προώθηση της συνολικής ανταγωνιστικότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης της ΕΕ, κρίνεται απαραίτητη η ενσωμάτωση της διάστασης της ανταγωνιστικότητας σε όλους τους τομείς πολιτικής. Οι δράσεις πολιτικής μπορούν να είναι αποτελεσματικές μόνο εφόσον είναι καλά συντονισμένες και έχουν συνοχή από το περιφερειακό επίπεδο μέχρι το επίπεδο ΕΕ.

Ο προσανατολισμός της ΕΕ αναφορικά με την ενδεδειγμένη βιομηχανική πολιτική αποτυπώνεται στις ακόλουθες ανακοινώσεις της Επιτροπής:

- 1) Στην ανακοίνωση με τίτλο **«Βιομηχανική Πολιτική: Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας»**⁴⁵ επισημάνθηκε η ανάγκη διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, καθώς και συνεκτικών και συντονισμένων πολιτικών σε όλα τα κράτη μέλη, με έμφαση σε συγκεκριμένους τομείς, όπως η «έξυπνη νομοθεσία», η πρόσβαση στη χρηματοδότηση, η ενιαία αγορά κ.α.
- 2) «Η ανακοίνωση **«Μια ισχυρότερη ευρωπαϊκή βιομηχανία για την ανάπτυξη και την οικονομική ανάκαμψη»**⁴⁶ επικεντρώνεται σε τέσσερις πυλώνες που προάγουν τη βιομηχανική ανταγωνιστικότητα και πιο συγκεκριμένα: επενδύσεις σε καινοτομία, καλύτερες συνθήκες αγοράς, πρόσβαση σε χρηματοδότηση και ανθρώπινο κεφάλαιο. Σε ό,τι αφορά τις επενδύσεις στην καινοτομία, τίθενται οι ακόλουθοι έξι τομείς προτεραιότητας με μεγάλες προοπτικές από απόψεως δυνατοτήτων:

---

⁴⁵ Βλ. (COM(2011)0642)

⁴⁶ Βλ. (COM(2012) 582/3)

- προηγμένες τεχνολογίες κατασκευής για καθαρή παραγωγή
- βασικές τεχνολογίες ευρείας εφαρμογής (KETs)
- προϊόντα βιολογικής προέλευσης·
- βιώσιμη βιομηχανική και κατασκευαστική πολιτική και πρώτες ύλες
- καθαρά οχήματα και σκάφη
- έξυπνα δίκτυα

3) Η πιο πρόσφατη ανακοίνωση «**Για μια ευρωπαϊκή βιομηχανική αναγέννηση**»⁴⁷ είναι η πλέον ενδεικτική του περιεχόμενου της νέας βιομηχανικής πολιτικής και της έμφασης που δίνεται στην επαναβιομηχάνιση της Ευρώπης. Οι βασικοί άξονες προτεραιότητας έχουν ως εξής:

- Περαιτέρω εμβάθυνση της ενσωμάτωσης της βιομηχανικής ανταγωνιστικότητας σε άλλους τομείς πολιτικής, δεδομένης της σημασίας της για τη συνολική ανταγωνιστικότητα της ΕΕ. Για παράδειγμα, ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στην αύξηση της παραγωγικότητας των επιχειρηματικών υπηρεσιών οι οποίες, λόγω της μεγάλης προστιθέμενης αξίας τους, αποτελούν βασική συνιστώσα της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής βιομηχανίας.
- Μεγιστοποίηση του δυναμικού της εσωτερικής αγοράς με την ανάπτυξη των αναγκαίων υποδομών (ολοκλήρωση της ενσωμάτωσης δικτύων επικοινωνίας, ενέργειας και μεταφορών), την καλύτερη εφαρμογή και την απλοποίηση των κανόνων για τα αγαθά και τις υπηρεσίες, την παροχή σταθερού, απλουστευμένου και προβλέψιμου κανονιστικού πλαισίου που να ευνοεί την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία, την ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής αγοράς κεφαλαίων, τη βελτίωση των δυνατοτήτων κατάρτισης και κινητικότητας των πολιτών, καθώς και την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς υπηρεσιών, που αποτελεί βασικό παράγοντα ενίσχυσης της βιομηχανικής ανταγωνιστικότητας.
- Αξιοποίηση των πολιτικών, κανονιστικών και χρηματοοικονομικών μοχλών της ΕΕ, σε συνδυασμό με προγράμματα εθνικής χρηματοδότησης⁴⁸ για την προώθηση των επενδύσεων στους τομείς της καινοτομίας, των νέων τεχνολογιών, του ανθρώπινου κεφαλαίου και τη στήριξη της

⁴⁷ Βλ. (COM(2014) 0014)

⁴⁸ Βάσει του εκσυγχρονισμένου πλαισίου κρατικών ενισχύσεων

επιχειρηματικότητας και ιδίως των ΜΜΕ, με σκοπό τον βιομηχανικό εκσυγχρονισμό και την τόνωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της ΕΕ.

- Για την ενθάρρυνση των επενδύσεων, οι επιχειρήσεις της ΕΕ πρέπει να έχουν βιώσιμη πρόσβαση σε κρίσιμης σημασίας συντελεστές παραγωγής (ενέργεια και πρώτες ύλες)⁴⁹, σε προσιτές τιμές που αντανakλούν τις διεθνείς συνθήκες κόστους. Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των μέσων πολιτικής για την επίτευξη των διαφόρων στόχων τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και σε εθνικό επίπεδο δεν πρέπει να οδηγούν σε στρεβλώσεις τιμών που συνεπάγονται δυσανάλογες τιμές για τις εν λόγω εισροές⁵⁰. Επίσης, πρέπει να ληφθούν μέτρα, στην εσωτερική αγορά και σε διεθνές επίπεδο, για τη διασφάλιση επαρκούς παροχής αυτών των συντελεστών παραγωγής, καθώς και για την αύξηση της ενεργειακής αποδοτικότητας, της αποδοτικότητας των πόρων και τη μείωση των αποβλήτων.
- Πρέπει να καταβληθεί κάθε δυνατή προσπάθεια, με συνδυαστική χρήση της οικονομικής διπλωματίας και των μέσων εμπορικής πολιτικής, για την προώθηση της ενσωμάτωσης των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων, και ιδίως των ΜΜΕ⁵¹, στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς τους και τη διασφάλιση της πρόσβασης στις παγκόσμιες αγορές σε πιο ευνοϊκούς όρους ανταγωνισμού.
- Τέλος, ο στόχος για την αναζωογόνηση της ευρωπαϊκής οικονομίας απαιτεί την υποστήριξη των προσπαθειών επαναβιομηχάνισης (re-industrialization), σύμφωνα με τη φιλοδοξία της Επιτροπής να αυξήσει τη συμμετοχή της βιομηχανίας στο ευρωπαϊκό ΑΕΠ στο 20% έως το 2020 (από 16% σήμερα).

---

⁴⁹ Η βιομηχανία της ΕΕ εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την προμήθεια πρώτων υλών από διεθνείς αγορές, ιδιαίτερα μη ακατέργαστων ορυκτών υλών και μετάλλων.

⁵⁰ Η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς ενέργειας και το επακόλουθο άνοιγμα των ενεργειακών αγορών με την εξάλειψη των εμποδίων δημόσιας ή ιδιωτικής προέλευσης και την εφαρμογή κοινών κανόνων θα μπορούσε να εξασφαλίσει την επάρκεια ενέργειας υπό τους πιο οικονομικούς όρους για τον τελικό χρήστη, βιομηχανία ή ιδιώτη καταναλωτή.

⁵¹ Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στη διευκόλυνση της διεθνοποίησης των ΜΜΕ, οι οποίες βρίσκονται αντιμέτωπες με τις μεγαλύτερες προκλήσεις όταν προσκρούουν σε εμπορικούς φραγμούς σε τρίτες χώρες.

4.4. Η Στρατηγική «Ευρώπη 2020»

Τον Μάρτιο του 2010 υιοθετήθηκε η στρατηγική «Ευρώπη 2020»⁵², η οποία στηρίζει τις βασικές επιλογές της Στρατηγικής της Λισσαβόνας χτίζοντας όμως πάνω στην εμπειρία των προηγούμενων ετών. Η δεκαετής αναπτυξιακή στρατηγική «Ευρώπη 2020» δεν είναι απλώς ένα εργαλείο για την καταπολέμηση της κρίσης που εξακολουθεί να πλήττει πολλές από τις ευρωπαϊκές οικονομίες. Στοχεύει στην αντιμετώπιση των ελλείψεων του αναπτυξιακού μοντέλου και στη δημιουργία των αναγκαίων συνθηκών για μια ανάπτυξη πιο έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς. Για να γίνει αυτό πραγματικότητα, η ΕΕ έχει θέσει πέντε βασικούς στόχους που πρέπει να επιτύχει έως το τέλος της δεκαετίας. Οι στόχοι αυτοί αφορούν την απασχόληση, την εκπαίδευση, την έρευνα και την καινοτομία, την κοινωνική ένταξη και τη μείωση της φτώχειας, καθώς και το κλίμα/την ενέργεια.

Δεδομένης της σημασίας που έχει ο συντονισμός των προσπαθειών για την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί, η ΕΕ έχει θέσει σε εφαρμογή από το 2010 μια σειρά από νέες δομές και διαδικασίες διακυβέρνησης, με κεντρικό στοιχείο το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο, έναν ετήσιο κύκλο συντονισμού των οικονομικών πολιτικών με αυξημένη αλληλεξάρτηση τριών αυτοτελών εποπτικών διαδικασιών (διαρθρωτικής, δημοσιονομικής και μακροοικονομικής).

Η νέα στρατηγική περιλαμβάνει επίσης επτά «εμβληματικές πρωτοβουλίες», που παρέχουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο η ΕΕ και οι εθνικές αρχές αλληλοϋποστηρίζονται σε τομείς που προάγουν τις προτεραιότητες αυτής της στρατηγικής. Τέσσερις εξ αυτών έχουν ιδιαίτερη σημασία για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της βιομηχανίας της ΕΕ, οι οποίες είναι οι εξής:

- «Ένωση καινοτομίας»
- «Ψηφιακό θεματολόγιο για την Ευρώπη»
- «Βιομηχανική πολιτική για την εποχή της παγκοσμιοποίησης»
- «Νέες δεξιότητες για νέες θέσεις εργασίας»

---

⁵² Βλ. «Ευρώπη 2020 — Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη» (COM(2010)2020)

Ειδικότερα, η εμβληματική πρωτοβουλία «Ολοκληρωμένη βιομηχανική πολιτική για την εποχή της παγκοσμιοποίησης»⁵³ εστιάζει σε 10 δράσεις για την προώθηση της ευρωπαϊκής βιομηχανικής ανταγωνιστικότητας, δίνοντας συνεπώς περισσότερη έμφαση, παραδείγματος χάρι, στην ανάπτυξη των ΜΜΕ και στον εφοδιασμό και τη διαχείριση των πρώτων υλών. Επιπλέον, συναρτάται με ένα ευρύ φάσμα πολιτικών της ΕΕ, όπως η πολιτική ανταγωνισμού, η εμπορική πολιτική, η πολιτική καινοτομίας και η ενεργειακή πολιτική.

Η πολιτική προσοχή που δίνεται στη βιομηχανία, όπως προκύπτει από όλες τις επικοινωνίες⁵⁴ της Επιτροπής από το 2010 και μετά, στηρίζεται στην αντίληψη ότι μια ισχυρή βιομηχανική βάση έχει ουσιαστική σημασία για την ανταγωνιστικότητα και την οικονομική ανάκαμψη της Ευρώπης και ότι η βιομηχανική εγκατάλειψη της Ευρώπης δεν μπορεί να συνεχιστεί. Ως εκ τούτου, η ΕΕ έχει εντάξει τη βιομηχανική πολιτική στο πλαίσιο ενός ευρύτερου σχεδιασμού για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της Ευρώπης, θέτοντας παράλληλα ως προτεραιότητα την επαναβιομηχάνισή της (re-industrialization) και την αύξηση της βιομηχανικής συμμετοχής στο ευρωπαϊκό ΑΕΠ στο 20% έως το 2020. Οι κεντρικές πολιτικές που στηρίζουν τις μεταποιητικές βιομηχανίες που επιλέγουν να επανεγκατασταθούν⁵⁵ ή/και να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους στην Ευρώπη συνίστανται στη δημιουργία ευνοϊκού περιβάλλοντος για τις επιχειρήσεις που επενδύουν, στις επαγγελματικές δεξιότητες, στο ανταγωνιστικό ενεργειακό κόστος, στην πρόσβαση στη χρηματοδότηση και την πρόσβαση στις αγορές⁵⁶. Επιπλέον, έχουν υιοθετηθεί εξειδικευμένες πολιτικές για τους παρακάτω κλάδους: παραγωγή χημικών, αυτοκινητοβιομηχανία, τουρισμός, κλωστοϋφαντουργία, αμυντική βιομηχανία, ένδυση και βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας, δημιουργικές βιομηχανίες, βιομηχανία παραγωγής πρώτων υλών, μεταλλουργίες, βιομηχανία παραγωγικής ηλεκτρολογικού και μηχανολογικού, βιομηχανία τροφίμων, βιομηχανία προϊόντων υγείας, βιοτεχνολογία, αεροναυπηγική και ναυπηγική βιομηχανία (IOBE, 2017).

---

⁵³ Βλ. (COM(2010)0614)

⁵⁴ Βλ. παραπάνω ανακοινώσεις

⁵⁵ Ο επαναπατρισμός (reshoring) είναι μια εκούσια επιχειρηματική στρατηγική που σχετίζεται με την μερική ή ολική επανεγκατάσταση της προηγούμενης μετεγκατάστασης (in-sourced ή out-sourced) της παραγωγής στη χώρα καταγωγής (backshoring) ή στην περιοχή της χώρας καταγωγής (EOKE, 2014).

⁵⁶ Βλ. Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Η επανεγκατάσταση των βιομηχανιών στην ΕΕ στα πλαίσια της διαδικασίας επανεκβιομηχάνισης», διαθέσιμη στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A52013IE6859>

4.4.1 Χρηματοδοτικό πλαίσιο

Η ΕΕ διοχετεύει σημαντικούς πόρους στις υφιστάμενες πρωτοβουλίες της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, άμεσα ή έμμεσα, στην επίτευξη των στόχων της ευρωπαϊκής βιομηχανικής πολιτικής. Υπάρχουν αφενός πολιτικές και προγράμματα χρηματοδότησης, υποστηριζόμενα από τον γενικό προϋπολογισμό, και αφετέρου πρωτοβουλίες που καθοδηγούν τη δράση των κρατών μελών, χωρίς να παρέχουν ωστόσο χρηματοδοτική ενίσχυση. Παρακάτω γίνεται αναφορά στα βασικά προγράμματα και πρωτοβουλίες που αναμένεται να συμβάλουν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και τα οποία, ως τέτοια, αποτελούν μέρος της βιομηχανικής πολιτικής της ΕΕ⁵⁷.

Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ)

Τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ) συνεισφέρουν στην υλοποίηση των προτεραιοτήτων της βιομηχανικής πολιτικής της ΕΕ και ειδικότερα στους τομείς *Οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής και Βιώσιμης Ανάπτυξης και Φυσικών Πόρων* του ΠΔΠ⁵⁸. Στη λογική της θεματικής συγκέντρωσης, η Επιτροπή προωθεί τη συγκέντρωση των πόρων από τα διαρθρωτικά ταμεία στις εμβληματικές πρωτοβουλίες της ΕΕ, οι οποίες περιλαμβάνουν τη βιομηχανική πολιτική. Οι εν λόγω επενδύσεις πραγματοποιούνται επί τη βάση της «Έξυπνης Εξειδίκευσης»⁵⁹, ώστε να επιτρέψουν σε κράτη μέλη και περιφέρειες να κάνουν στοχευμένες επενδύσεις σε τομείς στους οποίους διαθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα, ενθαρρύνοντας τη δημιουργία διευρωπαϊκών αλυσίδων αξίας.

Η έννοια της έξυπνης εξειδίκευσης συνδέει την περιφερειακή πολιτική με την πρωτοβουλία «Ένωση Καινοτομίας» της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» και ουσιαστικά αποτελεί τη βασική δράση της πολιτικής συνοχής στον τομέα της καινοτομίας. Εν προκειμένω, η διαδικασία επιχειρηματικής ανακάλυψης (entrepreneurial discovery

---

⁵⁷ Βλ. EU Industrial Policy: Assessment of Recent Developments and Recommendations for Future Policies, διαθέσιμο στο:

[http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU\(2015\)536320](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU(2015)536320)

⁵⁸ Βλ. Θεματολογικό δελτίο της ΕΕ: Οι δαπάνες της Ένωσης, διαθέσιμο στο:

http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuld=FTU_1.5.2.html

⁵⁹ Η Στρατηγική Έρευνας και Τεχνολογίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση (Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation - RIS3) είναι μια ολοκληρωμένη ατζέντα οικονομικού μετασχηματισμού, προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής.

process) διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στον προσδιορισμό των προτεραιοτήτων μιας στρατηγικής έρευνας και καινοτομίας για την έξυπνη εξειδίκευση και επομένως συνιστά ουσιώδη παράγοντα για τον επιτυχή σχεδιασμό της.

Από τα διαρθρωτικά ταμεία, το ΕΤΠΑ ειδικότερα επικεντρώνει τις επενδύσεις του στις τέσσερις πρώτες από τις 11 θεματικές προτεραιότητες της Πολιτικής Συνοχής, οι οποίες σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τη βιομηχανική πολιτική, ήτοι την καινοτομία και την έρευνα, την ψηφιακή ατζέντα, την υποστήριξη των ΜΜΕ και την οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα. Το Ταμείο Συνοχής στηρίζει επίσης έργα υποδομής (συμπεριλαμβανομένων των ψηφιακών υποδομών), στο πλαίσιο του προγράμματος «Συνδέοντας την Ευρώπη». Η δε συνεισφορά του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ) σε ό,τι αφορά τη βιομηχανική πολιτική συνίσταται στην εφαρμογή ενεργητικών πολιτικών για την αγορά εργασίας. Εν προκειμένω, η Επιτροπή έχει επισημάνει την αναγκαιότητα του στενού συντονισμού μεταξύ του δημόσιου τομέα και των βιομηχανικών εταιρών κατά τη χάραξη πολιτικών εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Ορίζοντας 2020

Το πρόγραμμα-πλαίσιο «Ορίζοντας 2020» (Horizon 2020) αποτελεί το χρηματοδοτικό μέσο της ΕΕ για την έρευνα και την καινοτομία, το οποίο συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων της βιομηχανικής πολιτικής μέσω του πυλώνα της βιομηχανικής υπεροχής⁶⁰ (Industrial leadership pillar). Στον συγκεκριμένο πυλώνα υπάγονται οι στοχεύσεις για υπεροχή σε τεχνολογίες γενικής εφαρμογής και βιομηχανικές τεχνολογίες (LEIT – Leadership in enabling & industrial technologies), πρόσβαση σε κεφάλαια κινδύνου και καινοτομία στις ΜΜΕ. Βασικό χρηματοδοτικό εργαλείο του εν λόγω προγράμματος αποτελεί το «Μέσο για τις ΜΜΕ» (SME instrument)⁶¹ για τη χρηματοδότηση της έρευνας σε καινοτόμες μικρές επιχειρήσεις. Άλλα συναφή προγράμματα είναι επίσης το Eurostars και το Fast Track to Innovation (FTI).

---

⁶⁰ Το πρόγραμμα «Ορίζοντας 2020» είναι το πρόγραμμα πλαίσιο της ΕΕ για έρευνα και καινοτομία με τρεις βασικές προτεραιότητες (πυλώνες): τη βιομηχανική υπεροχή, την επιστημονική αριστεία και τις κοινωνικές προκλήσεις.

⁶¹ Υπό τη διαχείριση του «Ευρωπαϊκού Δικτύου Επιχειρήσεων» (Enterprise Europe Network).

Διευκόλυνση «Συνδέοντας την Ευρώπη» (ΔΣΕ)

Στα πλαίσια της αναθεώρησης των Διευρωπαϊκών Δικτύων (ΔΕΔ), θεσπίστηκε η Διευκόλυνση «Συνδέοντας την Ευρώπη» (Connecting Europe Facility - CEF), όπου καθορίζονται οι όροι, οι μέθοδοι και οι διαδικασίες παροχής δημοσιονομικής ενίσχυσης για τα ΔΕΔ, ώστε να υποστηρίζονται έργα υποδομών κοινού ενδιαφέροντος στους τομείς των Μεταφορών, της Ενέργειας και των Τηλεπικοινωνιών, καθώς και να αξιοποιούνται οι δυνητικές συνέργειες μεταξύ αυτών των τομέων. Με τη ΔΣΕ στηρίζεται η υλοποίηση Έργων Κοινού Ενδιαφέροντος/ Projects of Common Interest (EKE/PCI), που στοχεύουν στην ανάπτυξη και κατασκευή νέων ή στην αναβάθμιση υφιστάμενων υποδομών και υπηρεσιών στους τρεις αυτούς τομείς.

Πρόγραμμα COSME

Το πρόγραμμα COSME (Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises), όπως και το «Ορίζοντας 2020», στηρίζει τις προτεραιότητες της βιομηχανικής πολιτικής. Ειδικότερα, εστιάζεται στη βελτίωση της πρόσβασης των ΜΜΕ σε χρηματοδότηση, τη διευκόλυνση της διεθνοποίησης των επιχειρήσεων (ιδίως εντός της ΕΕ αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο), την προαγωγή της επιχειρηματικότητας και τη βελτίωση του πλαισίου προϋποθέσεων για την επίτευξη της ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων και ιδίως των ΜΜΕ.

Πρόγραμμα EaSI

Το πρόγραμμα για την Απασχόληση και την Κοινωνική Καινοτομία (Employment and Social Innovation, EaSI) αποτελεί έναν ακόμη χρηματοδοτικό μηχανισμό που στηρίζει τον τομέα της βιομηχανίας. Ο σκοπός του συνίσταται στην προαγωγή ποιοτικής και βιώσιμης απασχόλησης υψηλού επιπέδου, τη διασφάλιση επαρκούς και κατάλληλης κοινωνικής προστασίας, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας και τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος, σημαντικό μέρος των πόρων της Ένωσης κατευθύνεται στη στήριξη της προσπάθειας των βιομηχανιών να γίνουν πιο βιώσιμες.

4.4.2 Κανονιστικό Πλαίσιο

Η επιτυχία της βιομηχανικής πολιτικής συναρτάται με το σωρευτικό αποτέλεσμα διαφόρων πολιτικών και το αντίστοιχο κανονιστικό πλαίσιο. Ως εκ τούτου, για τη δημιουργία ενός πιο ευνοϊκού περιβάλλοντος για τη μεταποιητική βιομηχανία και την τόνωση της βιομηχανικής ανταγωνιστικότητας, η ΕΕ έχει επιστρατεύσει μια σειρά από κανονιστικά μέσα σε διάφορα πεδία πολιτικής, όπως η πολιτική ανταγωνισμού, η εσωτερική αγορά, η έρευνα και η καινοτομία, η εμπορική πολιτική, η ενεργειακή πολιτική και η βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, τα οποία αναλύονται παρακάτω⁶².

Πολιτική ανταγωνισμού

Η πολιτική ανταγωνισμού και η βιομηχανική πολιτική έχουν κοινή στόχευση: τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του βιομηχανικού τομέα. Αφενός η ανταγωνιστικότητα βρίσκεται διαχρονικά στο επίκεντρο της βιομηχανικής πολιτικής της ΕΕ και αφετέρου ο στόχος της πολιτικής ανταγωνισμού είναι να εξασφαλίσει συνθήκες ανταγωνισμού που προάγουν τη βιομηχανική ανάπτυξη. Ειδικότερα, η απαγόρευση των κρατικών ενισχύσεων, ο έλεγχος των συγκεντρώσεων και η αντιμονοπωλιακή πολιτική αποτελούν τα βασικά μέσα της πολιτικής ανταγωνισμού της ΕΕ που προάγουν την καινοτομία και την παραγωγικότητα των επιχειρήσεων, βελτιώνοντας κατ' επέκταση τη θέση τους στην παγκόσμια αγορά.

Εσωτερική αγορά

Από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, η εσωτερική αγορά αποτελεί βασικό μέσο για την προαγωγή της ανταγωνιστικότητας της ΕΕ, ενώ η ομαλή λειτουργία της διασφαλίζεται από τη ΓΔ Εσωτερικής Αγοράς και Υπηρεσιών και τη ΓΔ Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η συζήτηση σχετικά με την εσωτερική αγορά ανακινήθηκε από τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα με την ανακοίνωση για τη στρατηγική «Ευρώπη 2020» και τις συναφείς εκθέσεις της Επιτροπής που ακολούθησαν. Η Επιτροπή έδωσε νέα ώθηση στην προσπάθεια εμβάθυνσης της ενιαίας αγοράς με την

---

⁶² Βλ. EU Industrial Policy: Assessment of Recent Developments and Recommendations for Future Policies, διαθέσιμο στο: [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU\(2015\)536320](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU(2015)536320)

«Πράξη για την Ενιαία Αγορά»⁶³ (που παρουσιάστηκε σε δύο μέρη το 2011 και το 2012), η οποία περιείχε προτάσεις για την περαιτέρω αξιοποίηση των ευκαιριών που διαθέτει η ενιαία αγορά, προκειμένου να τονωθεί η απασχόληση και να αναβαθμιστεί η εμπιστοσύνη στις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις. Ειδικότερα, η Πράξη για την Ενιαία Αγορά II συμπεριέλαβε μια δέσμη μέτρων για την ανάπτυξη ολοκληρωμένων δικτύων μεταφοράς, καθώς και μια πρωτοβουλία για την ενίσχυση της εφαρμογής της «τρίτης δέσμης ενεργειακών μέτρων», που στοχεύουν στην ολοκλήρωση των αγορών ενέργειας της Ευρώπης.

Το γεγονός ότι δεν έχει επιτευχθεί ακόμα η πλήρης ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς (ιδίως στον τομέα των υπηρεσιών) θεωρείται ανασταλτικός παράγοντας σε ό, τι αφορά την παραγωγικότητα. Αυτός ήταν άλλωστε ο λόγος για τον οποίο η Επιτροπή εξέδωσε την Οδηγία για τις Υπηρεσίες⁶⁴ με σκοπό την άρση των εμποδίων στις συναλλαγές στον τομέα των υπηρεσιών, γεγονός που έχει ιδιαίτερη σημασία και για τη βιομηχανική ανταγωνιστικότητα. Το 2012 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προέβη σε απολογισμό⁶⁵ της προόδου που έχει επιτευχθεί από την εφαρμογή της εν λόγω οδηγίας και πρότεινε περαιτέρω μέτρα βελτίωσης

Βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει υιοθετήσει μια σειρά από πρωτοβουλίες για τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε χρηματοδότηση, τη στήριξη ανοιγμάτων σε νέες αγορές, καθώς και την προαγωγή της επιχειρηματικότητας, της αναβάθμισης των δεξιοτήτων και της καινοτομίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η «Πράξη για τις Μικρές Επιχειρήσεις στην Ευρώπη (Small Business Act - SBA), η οποία τέθηκε σε εφαρμογή τον Ιούνιο του 2008 και παρακολουθείται από τη ΓΔ Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας.

Η εν λόγω πράξη στοχεύει στην απλοποίηση των διαδικασιών που κρίνονται ως ιδιαίτερα επαχθείς και λειτουργούν ως τροχοπέδη για την έναρξη και ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας, με ιδιαίτερη έμφαση στις διαδικασίες αδειοδότησης

---

⁶³ Βλ. ανακοινώσεις Επιτροπής «Πράξη για την Ενιαία Αγορά — Δώδεκα δράσεις για την τόνωση της ανάπτυξης και την ενίσχυση της εμπιστοσύνης» [COM/2011/0206 τελικό] και «Ενιαία αγορά — Πράξη II — Μαζί για μια νέα ανάπτυξη» [COM (2012) 573 τελικό]

⁶⁴ Η Οδηγία για τις Υπηρεσίες τέθηκε σε ισχύ στις 28 Δεκεμβρίου 2006 και έπρεπε να μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο των χωρών της ΕΕ έως τις 28 Δεκεμβρίου 2009.

⁶⁵ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή της Οδηγίας για τις Υπηρεσίες «Η εταιρική σχέση για τη νέα ανάπτυξη στον τομέα των υπηρεσιών 2012-2015» [COM/2012/0261 final]

και την παροχή κινήτρων, κυρίως για τις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις (βάσει της αρχής “Think Small First”).

Στο πλαίσιο της διαδικασίας απλοποίησης, η Επιτροπή έχει δρομολογήσει, από τον Οκτώβριο του 2013, το πρόγραμμα REFIT (Regulatory Fitness and Performance Programme), το οποίο στοχεύει στην απλοποίηση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, καταργώντας τις περιττές επιβαρύνσεις και με ιδιαίτερη εστίαση στη στήριξη των ΜΜΕ. Μέχρι στιγμής έχουν αναληφθεί πάνω από 100 δράσεις που περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την καθιέρωση τυποποιημένης δήλωσης ΦΠΑ, τη βελτίωση της ευρωπαϊκής διαδικασίας μικροδιαφορών, ένα νέο νομικό πλαίσιο για τις δημόσιες συμβάσεις και τον κανονισμό για τα ΔΔΙ.

Επιπλέον, έχει τροποποιηθεί το νομικό πλαίσιο για τη διευκόλυνση της πρόσβασης των επιχειρήσεων, και ιδίως των ΜΜΕ, σε χρηματοδότηση.

Ειδικότερα:

- Ο τροποποιημένος κανονισμός περί κεφαλαιακών απαιτήσεων (ΚΚΑ) περιλαμβάνει έναν διορθωτικό παράγοντα που μειώνει τις κεφαλαιακές απαιτήσεις που συνδέονται με τον πιστωτικό κίνδυνο από ανοίγματα έναντι ΜΜΕ.
- Η αναθεωρημένη οδηγία για τις αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων θα δημιουργήσει ειδικές εμπορικές πλατφόρμες που θα χαρακτηρίζονται «Αγορές ανάπτυξης ΜΜΕ» (SME growth markets).
- Η αναθεωρημένη οδηγία σχετικά με τη διαφάνεια καταργεί την απαίτηση για δημοσίευση χρηματοοικονομικών στοιχείων σε τριμηνιαία βάση.
- Οι νέοι κανόνες σχετικά με τις ευρωπαϊκές εταιρείες επιχειρηματικών κεφαλαίων και τα ευρωπαϊκά ταμεία κοινωνικής επιχειρηματικότητας δημιουργούν ένα ειδικό διαβατήριο της ΕΕ για τους διαχειριστές κεφαλαίων που επενδύουν σε ΜΜΕ κατά το στάδιο της εκκίνησης και σε κοινωνικές επιχειρήσεις.

Δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας (ΔΔΙ)

Η βελτιστοποίηση του κανονιστικού πλαισίου για την έρευνα και την καινοτομία αποτελεί σημαντικό ενισχυτικό παράγοντα για τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής βιομηχανίας. Ένα από τα σημαντικότερα κανονιστικά μέσα της ΕΕ για την προαγωγή των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων και την

αύξηση της κερδοφορίας τους στις παγκόσμιες αγορές είναι η προστασία των ΔΔΙ (διπλώματα ευρεσιτεχνίας, εμπορικά σήματα, βιομηχανικά σχέδια κλπ). Πιο συγκεκριμένα, όπως υπογραμμίζεται στη στρατηγική «Ευρώπη 2020», η προστασία των ΔΔΙ αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της οικονομίας της ΕΕ και βασική κινητήρια δύναμη για την περαιτέρω ανάπτυξη σε τομείς όπως η έρευνα, η καινοτομία και η απασχόληση. Έτσι, από τον Ιανουάριο του 2014 ενσωματώθηκε ένας νέος κανονισμός⁶⁶ στο υφιστάμενο νομικό πλαίσιο, ο οποίος αφορά στην επιβολή των ΔΔΙ στις τελωνειακές αρχές. Επιπλέον, η ΓΔ Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας έχει δρομολογήσει μια σειρά από πρωτοβουλίες που άπτονται του τομέα των ΔΔΙ (π.χ. υποστήριξη των εθνικών υπηρεσιών ΔΔΙ, βελτίωση των παρεχόμενων επιχειρηματικών υπηρεσιών για ΔΔΙ κ.α.).

Εμπορική Πολιτική

Η εμπορική πολιτική της ΕΕ μεριμνά για την πρόληψη της έγερσης νέων φραγμών σε βάρος των ευρωπαϊκών εξαγωγικών επιχειρήσεων. Τα μέσα εμπορικής άμυνας, όπως οι δασμοί αντιντάμπινγκ⁶⁷ και οι δασμοί κατά των επιδοτήσεων αποτελούν έναν μηχανισμό προστασίας της ευρωπαϊκής παραγωγής έναντι στρεβλώσεων του διεθνούς εμπορίου. Στο πλαίσιο του ευρύτερου στόχου της για τη δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος εξωτερικού ανταγωνισμού για τη μεταποιητική βιομηχανία, η ΕΕ προωθεί τη διαμόρφωση βιομηχανικών προτύπων και την επέκταση των κανόνων της ενιαίας αγοράς σε γειτονικές και τρίτες χώρες. Η προστασία των οικονομικών δραστηριοτήτων μικρομεσαίων επιχειρήσεων εκτός της ΕΕ εμπίπτει επίσης στη σφαίρα της υφιστάμενης στρατηγικής για την ανταγωνιστικότητα, καθώς και της στρατηγικής για την εμπορική ανάπτυξη και τις παγκόσμιες υποθέσεις⁶⁸. Επί του παρόντος, η ΕΕ διαπραγματεύεται τη Διατλαντική Εταιρική Σχέση Εμπορίου και Επενδύσεων (Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP) με τις ΗΠΑ -τη μεγαλύτερη εξαγωγική αγορά της- με σκοπό τον περιορισμό των «μη τελωνειακών φραγμών», που αφορούν κυρίως σε τεχνικούς κανόνες, πρότυπα και διαδικασίες έγκρισης.

---

⁶⁶ Βλ. Κανονισμός 608/2013/ΕΕ και εκτελεστικός κανονισμός 1352/2013/ΕΕ

⁶⁷ Οι δασμοί αντιντάμπινγκ είναι πρόσθετοι δασμοί που επιβάλλονται με σκοπό την άμυνα κατά των εισαγωγών που αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ εκ μέρους χωρών που δεν είναι μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (τρίτες χώρες).

⁶⁸ Βλ. ανακοίνωση της Επιτροπής «Εμπόριο, ανάπτυξη και παγκόσμιες υποθέσεις» [COM/2010/0612 τελικό].

Ενεργειακή πολιτική

Οι νέοι ενεργειακοί στόχοι 20-20-20⁶⁹ και ο ενεργειακός χάρτης πορείας για το 2050⁷⁰ επιτάσσουν μια πιο «οικολογική» προσέγγιση της βιομηχανικής πολιτικής, αν και δεν υπάρχει ακόμα αποκρυσταλλωμένη άποψη για το κατά πόσο τα περιβαλλοντικά πρότυπα προάγουν ή αποτελούν τροχοπέδη για την ανταγωνιστικότητα του τομέα της μεταποίησης. Οι στοχεύσεις για τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, την αύξηση της ενεργειακής αποδοτικότητας και τη μετάβαση σε πιο «καθαρές» μορφές ενέργειας (ηλιακή/ αιολική) αποτελούν βασικές προτεραιότητες στην ΕΕ και έχουν πολλές διαφορετικές πλαισιώσεις, όπως για παράδειγμα το πρωτόκολλο του Κιότο, τα συστήματα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπών (ΣΕΔΕ), οι επιδοτήσεις νοικοκυριών και επιχειρήσεων, οι ενεργειακοί φόροι, καθώς και κοινά ερευνητικά προγράμματα.

---

⁶⁹ Ειδικότερα: Μείωση κατά 20% των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, σε σχέση με τα επίπεδα του 1990, αύξηση στο 20% του μέρους της ενέργειας που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές και βελτίωση κατά 20% της ενεργειακής απόδοσης στην Ε.Ε (βλ. https://europa.eu/european-union/topics/energy_el).

⁷⁰ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον χάρτη πορείας για το 2050, βλ. MEMO/11/914.

5. Η ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ, ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

5.1. Οι βασικές αδυναμίες των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων

Οι μεταποιητικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα καλούνται να αντιμετωπίσουν μια σειρά από προβλήματα, η επίλυση των οποίων θα επέτρεπε την περαιτέρω ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους, με ευεργετικές επιδράσεις στην εθνική οικονομία, τόσο στην απασχόληση και τα εισοδήματα των νοικοκυριών, όσο και στην παραγωγή προστιθέμενης αξίας και στα έσοδα (φορολογικά και άλλα) του Δημοσίου. Ιδιαίτερα κρίσιμο είναι το γεγονός ότι πολλά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μεταποιητικές επιχειρήσεις είναι οξύτερα στην Ελλάδα από ότι σε άλλες χώρες, με αποτέλεσμα να πλήττεται η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής μεταποίησης και κατ' επέκταση οι εξαγωγικές επιδόσεις της, αλλά και οι επιδόσεις της στην εγχώρια αγορά όπου τα ελληνικά μεταποιητικά προϊόντα ανταγωνίζονται τα εισαγόμενα (IOBE, 2017).

Η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων επηρεάζεται σημαντικά από γενικότερους διαρθρωτικούς παράγοντες⁷¹, οι οποίοι επιδρούν στην παραγωγικότητα, αλλά δυστυχώς απουσιάζουν από την ελληνική οικονομία, όπως η φιλικότητα του μακροοικονομικού και θεσμικού περιβάλλοντος προς την επιχειρηματικότητα και η ποιότητα των υποδομών, της εκπαίδευσης και της δημόσιας διοίκησης.

Ειδικότερα, οι ελληνικές μεταποιητικές επιχειρήσεις αναπτύσσουν τη δραστηριότητά τους σε ένα μη ευνοϊκό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από:

- **Ασταθές θεσμικό πλαίσιο.** Οι συνεχείς αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των επιχειρήσεων (αδειοδοτικό, φορολογικό, ασφαλιστικό, δανειοδοτικό, χρηματοδοτικό) δημιουργούν ένα ρευστό περιβάλλον που αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα για κάθε επιχειρηματική δραστηριότητα, καθώς δεν επιτρέπει στις επιχειρήσεις να κάνουν αξιόπιστες μέσο-μακροχρόνιες προβλέψεις.

---

⁷¹ Δεδομένων των διαρθρωτικών αδυναμιών της ελληνικής οικονομίας, η αναπτυξιακή πολιτική δεν θα πρέπει να εστιάζεται αποκλειστικά στην «ανταγωνιστικότητα τιμής», η οποία συναρτάται με το μοναδιαίο κόστος εργασίας (ΜΚΕ), αλλά στη «διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα», η οποία προϋποθέτει ευρύτερες μεταρρυθμίσεις (INE ΓΣΕΕ, 2016).

- **Υψηλό μη μισθολογικό κόστος.** Η υψηλή φορολόγηση⁷² και οι υπέρογκες ασφαλιστικές εισφορές που αυξάνουν το κόστος εργασίας δημιουργούν ασφυκτικό περιβάλλον⁷³ για τις υπάρχουσες επιχειρήσεις και αποθαρρύνουν την πραγματοποίηση νέων επενδύσεων.
- **Έντονη γραφειοκρατία.** Οι πολύπλοκες, συχνά ασαφείς και χρονοβόρες διαδικασίες αδειοδότησης αποτελούν σημαντικό εμπόδιο στην ανάπτυξη των δραστηριοτήτων της εγχώριας μεταποίησης.
- **Υψηλό κόστος ενέργειας.** Οι τιμές ηλεκτρικής ενέργειας για τις μεταποιητικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα είναι πολύ υψηλότερες από εκείνες που ισχύουν για τους ανταγωνιστές τους σε άλλες χώρες. Το υψηλό ενεργειακό κόστος επιδρά αρνητικά και στις εξαγωγές των βιομηχανιών εντάσεως ενέργειας.
- **Πολυδαίδαλο νομικό πλαίσιο.** Η πολυπλοκότητα του νομικού πλαισίου που ρυθμίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους λειτουργίας των μεταποιητικών επιχειρήσεων δυσχεραίνει την ανάπτυξη της μεταποιητικής δραστηριότητας, είτε εμποδίζοντας κάποιες μορφές δραστηριοτήτων, είτε αυξάνοντας το κόστος των επιχειρήσεων, καθιστώντας χρονοβόρα και δαπανηρή την εξασφάλιση αδειών για δραστηριότητες, αλλά και απαιτώντας την προμήθεια υλικού και υπηρεσιών για συμμόρφωση με κανονισμούς.
- **Ανεπαρκείς υποδομές.** Η έλλειψη σύγχρονων οδικών και σιδηροδρομικών συνδέσεων συνεπάγεται υψηλό μεταφορικό κόστος, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων.
- **Έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού.** Η απουσία ενός σαφούς και ολοκληρωμένου χωροταξικού σχεδίου για την εγκατάσταση παραγωγικών δραστηριοτήτων συνεπάγεται χρονοβόρες και δαπανηρές γραφειοκρατικές διαδικασίες αδειοδότησης για τη δημιουργία νέων μεταποιητικών εγκαταστάσεων ή και την επέκταση των υπαρχουσών.

⁷² Η φορολογική επιβάρυνση των εισοδημάτων από εργασία ξεπερνά τον μέσο όρο των χωρών-μελών του ΟΟΣΑ (βλ. Taxing wages 2016, OECD).

⁷³ Η επιβάρυνση της απασχόλησης μέσω αύξησης είτε των φορολογικών συντελεστών της φορολογίας εισοδήματος είτε των εργοδοτικών εισφορών έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία στρεβλώσεων στην αγορά εργασίας τόσο στην πλευρά της προσφοράς όσο και στην πλευρά της ζήτησης. Αύξηση των συντελεστών του φόρου εισοδήματος δημιουργεί, από ένα επίπεδο και άνω, αντικίνητρα για εργασία με επιπτώσεις στην παραγωγικότητα. Αντίστοιχα, η αύξηση των εργοδοτικών εισφορών μπορεί να συνδεθεί με κίνητρα για μείωση της ζήτησης για εργασία (Τράπεζα της Ελλάδος, 2016).

Ένας ακόμη βασικός παράγοντας που καθορίζει την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων είναι το μέγεθός τους. Οι μεγάλες επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται από οικονομίες κλίμακας, υψηλές κεφαλαιακές επενδύσεις και άρα σχετικά υψηλή παραγωγικότητα και ισχυρές παραγωγικές διασυνδέσεις. Στην Ελλάδα, ωστόσο, σύμφωνα με έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁷⁴, οι πολύ μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις αντιστοιχούν στο 99,6% του συνόλου, ενώ απασχολούν το 85% του εργατικού δυναμικού της χώρας. Σε ό, τι αφορά τον τομέα της βιομηχανίας, το ποσοστό των απασχολούμενων σε ΜΜΕ⁷⁵ ανέρχεται σχεδόν στο 80%.

Πιο συγκεκριμένα, το μικρό μέγεθος και ο κυρίαρχος οικογενειακός χαρακτήρας στην οργάνωση και διοίκηση των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων δεν τους επιτρέπουν να παράγουν προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας, μέσω της εξειδίκευσης και της ενσωμάτωσης τεχνολογίας, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζονται από χαμηλό βαθμό ανταγωνιστικότητας. Το γεγονός μάλιστα ότι οι μικρές βιομηχανικές επιχειρήσεις προσανατολίζονται κατά κόρον στην εσωτερική αγορά δεν έχει βοηθήσει στην ανάπτυξη των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων τους και κατ' επέκταση στην ενίσχυση της εξωστρέφειάς τους.

Η χαμηλή ανταγωνιστικότητα, σε συνδυασμό με τη μικρή κεφαλαιακή επάρκεια και τη δυσκολία στη χρηματοδότηση των ΜΜΕ, που δεν στηρίζονται από ένα συνεκτικό πλαίσιο ενίσχυσης της ρευστότητας και διασφάλισης της βιωσιμότητάς τους, τις καθιστά περισσότερο ευάλωτες σε εξωτερικούς παράγοντες. Συνεπώς, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι ΜΜΕ και ιδιαίτερα οι πολύ μικρές επιχειρήσεις ήταν αυτές που επλήγησαν περισσότερο από την οικονομική κρίση.

Παρά το γεγονός ότι η τεχνολογική καινοτομία παρέχει σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στις επιχειρήσεις, είναι γεγονός ότι οι ελληνικές βιομηχανίες έχουν σαφή κατεύθυνση προς δραστηριότητες χαμηλής και χαμηλής-μέσης τεχνολογικής εξειδίκευσης⁷⁶. Το ποσοστό των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων μέσης-υψηλής και υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης είναι μόλις 7,4% και είναι το μικρότερο στην ΕΕ-28 (Forum Βιομηχανίας, 2016). Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από τα χαμηλά

---

⁷⁴ Βλ. E.C., Enterprise and Industry 2013, SBE Fact sheet

⁷⁵ Σύμφωνα με την κατάταξη που ισχύει στην Ευρωπαϊκή Ένωση από το 2005, στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις ανήκουν αυτές που έχουν ετήσιο κύκλο εργασιών έως 2 εκατομμύρια ευρώ και απασχολούν προσωπικό έως 10 άτομα (πολύ μικρές), κύκλο εργασιών έως 10 εκατομμύρια ευρώ και προσωπικό έως 50 άτομα (μικρές) και κύκλο εργασιών 50 εκατομμύρια ευρώ και προσωπικό έως 250 άτομα (μεσαίες) (βλ. Οδηγός χρήσης του ορισμού των ΜΜΕ, Ευρωπαϊκή Επιτροπή)

⁷⁶ Όπως προκύπτει από στοιχεία της Eurostat, από τις 57.736 μεταποιητικές επιχειρήσεις που λειτουργούσαν στην Ελλάδα το 2013, οι 53.445 παράγαγαν προϊόντα λιγότερο σύνθετα.

ποσοστά δημοσίων και ιδιωτικών δαπανών σε E&A⁷⁷, που έχουν ως αποτέλεσμα τη μη πραγματοποίηση επενδύσεων σε νέα τεχνολογία και καινοτομίες προϊόντων ή διεργασιών παραγωγής. Σε ό,τι αφορά την ενδοεπιχειρησιακή E&A (in-house R&D), το μεγαλύτερο μέρος των δαπανών προέρχεται από μεγάλες επιχειρήσεις, αφού οι μικρότερες επιχειρήσεις δεν διαθέτουν τα απαιτούμενα κεφάλαια και δικτύωσεις (IME ΓΣΕΒΕΕ, 2011).

Μια πρόσθετη αδυναμία της ελληνικής βιομηχανίας είναι ότι έχει κατά βάση οριζόντια διάρθρωση στην παραγωγή της, δηλαδή μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων παράγει τελικά προϊόντα. Αυτό σημαίνει ότι δεν έχουν αναπτυχθεί κλάδοι παραγωγής ενδιάμεσων προϊόντων τα οποία χρησιμοποιούνται ως εισροές από άλλους κλάδους, με αποτέλεσμα να υπάρχει εξάρτηση από τις εισαγωγές των ενδιάμεσων αγαθών προκειμένου να καλυφθούν αυτές οι ανάγκες. Συνεπώς, οι ελληνικές μεταποιητικές επιχειρήσεις δεν επωφελούνται από τα πλεονεκτήματα της καθετοποίησης της παραγωγής, όπως η υψηλότερη προστιθέμενη αξία και οι οικονομίες κλίμακας που συνεπάγονται μείωση του κόστους παραγωγής (Βέττας και Κουραντή, 2014).

Τέλος, είναι γεγονός ότι οι ελληνικές μεταποιητικές επιχειρήσεις, παρά τις διαρθρωτικές αδυναμίες τους και τις προκλήσεις που θέτει για τη βιωσιμότητά τους το σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, έχουν μάλλον μειωμένα αντανακλαστικά προσαρμογής στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς. Αυτό αποδεικνύεται από τη μειωμένη εξωστρέφεια και συμμετοχή τους σε δίκτυα, συνεργατικούς σχηματισμούς (clusters) και αλυσίδες προστιθέμενης αξίας.

---

⁷⁷ Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΟΣΑ, η Ελλάδα κατατάσσεται στην 32η θέση μεταξύ των 38 χωρών-μελών του διεθνούς οργανισμού με βάση τον δείκτη «Ένταση E&A». Πιο συγκεκριμένα, οι δαπάνες για E&A ως ποσοστό του ελληνικού ΑΕΠ ανήλθαν μόλις στο 0,96% το 2016 (βλ. <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>).

5.2 Κατευθύνσεις στρατηγικού σχεδιασμού για μια αποτελεσματική βιομηχανική πολιτική στην Ελλάδα

Η ελληνική οικονομία χρειάζεται σήμερα, περισσότερο από ποτέ, μια νέα, ολοκληρωμένη βιομηχανική πολιτική, η οποία μπορεί να αποτελέσει βασικό μοχλό για την προαγωγή του οικονομικού μετασχηματισμού, αλλά και ατμομηχανή για την ανάκαμψη από την οικονομική κρίση.

Ως εκ τούτου, καθίσταται επιβεβλημένη η κατάρτιση και υλοποίηση ενός ολοκληρωμένου στρατηγικού σχεδίου κυβερνητικής πολιτικής που θα στοχεύει στην αλλαγή του παραγωγικού προτύπου της χώρας και παράλληλα θα διασφαλίζει ένα φιλικό περιβάλλον για την ανάπτυξη και την ανταγωνιστική λειτουργία της ελληνικής βιομηχανίας, καθώς και τις κατάλληλες συνθήκες για την αντιμετώπιση του διεθνούς ανταγωνισμού. Μια βιομηχανία που θα παράγει προϊόντα υψηλής ποιότητας και υψηλής εγχώριας προστιθέμενης αξίας μπορεί να αποτελέσει έναν από τους κύριους πόλους της παραγωγικής ανασυγκρότησης της χώρας.

Οι βασικοί άξονες στους οποίους θα πρέπει να στηριχθεί η βιομηχανική πολιτική είναι η απομάκρυνση των αναποτελεσματικών θεσμικών, κανονιστικών και διοικητικών εμποδίων στην επιχειρηματικότητα και η υιοθέτηση ενεργητικών πολιτικών ανταγωνιστικότητας, προκειμένου να στηριχθούν δραστηριότητες και επιχειρηματικές πρωτοβουλίες που έχουν θετικό, διατηρήσιμο αποτέλεσμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, με εξαγωγές εμπορεύσιμων αγαθών ή με υποκατάσταση αντίστοιχων εισαγωγών.

Επίσης, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην ενίσχυση του τεχνολογικού περιεχομένου των προϊόντων και υπηρεσιών, ιδίως μέσα από την υιοθέτηση καινοτόμων διαδικασιών, που με τη σειρά τους θα βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων (κυρίως των ΜΜΕ), όπως επίσης και στη δημιουργία προϋποθέσεων για την προσέλκυση νέων παραγωγικών επενδύσεων στη μεταποίηση.

Παρακάτω γίνεται αναφορά στις βασικές προτεραιότητες που βρίσκονται επί του παρόντος στο επίκεντρο του δημόσιου διαλόγου και οι οποίες θα πρέπει να αποτελέσουν μέρος του ευρύτερου στρατηγικού σχεδιασμού της βιομηχανικής πολιτικής της χώρας.

A) Προώθηση της συνεργατικής επιχειρηματικότητας και της ανάπτυξης παραγωγικών αλυσίδων αξίας

Δεδομένου του μικρού μεγέθους των εγχώριων επιχειρήσεων, αποκτά ιδιαίτερη σημασία η ανάπτυξη παραγωγικών αλυσίδων αξίας, οι οποίες δεν αποτελούν απλώς ένα άθροισμα επί μέρους δραστηριοτήτων από τον ίδιο ή και διαφορετικούς κλάδους, αλλά ένα οργανικά διασυνδεδεμένο «οικοσύστημα» (extended enterprise), ένα δίκτυο αλληλεπιδράσεων μεταξύ όλων των σταδίων και εταιρών που συνθέτουν ένα παραγωγικό βιομηχανικό σύστημα⁷⁸. Η ενσωμάτωση των μεταποιητικών επιχειρήσεων σε αλυσίδες αξίας διασφαλίζει τη βιωσιμότητά τους στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

Σε αυτό το πλαίσιο, οποιαδήποτε μορφή κρατικής ενίσχυσης δεν θα πρέπει να έχει γενική κλαδική στόχευση, αλλά να επικεντρώνεται σε επί μέρους δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας και διατομεακής εμβέλειας με στόχο τη διόρθωση συγκεκριμένων αποτυχιών της αγοράς (Rodrik, 2004). Με άλλα λόγια, θα πρέπει να πραγματοποιηθεί μια σταδιακή στροφή από τους κλάδους στις αλυσίδες αξίας και στην ενίσχυση των επιχειρήσεων ανάλογα με τη θέση που κατέχουν σε αυτές.

Είναι απαραίτητο λοιπόν να γίνει αξιολόγηση των υφιστάμενων παραγωγικών αλυσίδων της οικονομίας της χώρας, για την ανάδειξη των εξειδικευμένων αναπτυξιακών προϋποθέσεων και των κρίσιμων παραγόντων διεθνούς ανταγωνιστικότητας (που μπορεί να διαφέρουν σημαντικά από αλυσίδα σε αλυσίδα), ώστε να υπάρξει ο αντίστοιχος προσανατολισμός του σχεδιασμού και των ενισχύσεων για τις απαραίτητες επενδύσεις, τις στρατηγικές συνεργασίες, τις δικτυώσεις επιχειρήσεων, τις αναγκαίες υποδομές, τους κανόνες της αγοράς, τις δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού, τα χρηματοδοτικά εργαλεία και τις δημόσιες δομές στήριξης που συμβάλλουν προς αυτή την κατεύθυνση.

Οι δράσεις που θα αναληφθούν θα πρέπει να επικεντρωθούν στις παραγωγικές αλυσίδες αξίας που συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό του εγχώριου παραγωγικού δυναμικού και που συσχετίζονται, άμεσα ή έμμεσα, με τη βιομηχανική βάση της χώρας.

---

⁷⁸ Βλ. Εθνική Αναπτυξιακή Στρατηγική 2021, διαθέσιμη στο <http://docplayer.gr/46277400-Ethniki-anaptyxiaki-stratigiki-2021.html>

Ειδικότερα, οι τομείς με τη μεγαλύτερη δυναμική σε όρους παραγωγικότητας, ανταγωνιστικότητας, εξωστρέφειας και καινοτομίας, οι οποίοι αναδεικνύονται και στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία» (ΕΠΑνΕΚ)⁷⁹, σχετίζονται με την αγροδιατροφή /βιομηχανία τροφίμων, το περιβάλλον, τις ΤΠΕ, την εφοδιαστική αλυσίδα, την ενέργεια, την υγεία και τη φαρμακευτική βιομηχανία, τις δημιουργικές και πολιτιστικές βιομηχανίες, τον τουρισμό και τα υλικά - κατασκευές. Στόχος αυτών των δράσεων θα πρέπει να είναι η ανάπτυξη της καινοτομίας, η προώθηση της επιχειρηματικότητας, η αξιοποίηση των ΤΠΕ, η ενίσχυση της πράσινης επιχειρηματικότητας και η υποστήριξη ενεργειακής εξοικονόμησης και ανάπτυξης επιχειρηματικότητας στον τομέα των ΑΠΕ.

Επιπλέον, τα μικρά μεγέθη της ελληνικής βιομηχανίας επιτάσσουν την ανάπτυξη συνεργατικής επιχειρηματικότητας, με τη συγκρότηση δικτύων⁸⁰ και σύγχρονων συνεργατικών σχημάτων, όπου θα επιτυγχάνεται η σύζευξη παραγωγής, έρευνας και καινοτομίας, η σύνδεση μικρών και μεγάλων επιχειρήσεων σε παραγωγικά δίκτυα και η στήριξη νέων παραγωγικών πρωτοβουλιών. Απαραίτητη προϋπόθεση εν προκειμένω είναι η διαμόρφωση ενιαίου θεσμικού πλαισίου που θα θέτει σαφείς κανόνες διαφάνειας και ελέγχου και θα διασφαλίζει την απρόσκοπτη ανάπτυξη της συνεταιριστικής επιχειρηματικότητας.

Σημαντική είναι επίσης η προώθηση των συστάδων επιχειρήσεων (clusters)⁸¹, οι οποίες επωφελούνται από οικονομίες κλίμακας λόγω της γεωγραφικής συγκέντρωσης και της από κοινού πρόσβασης και χρήσης υποδομών. Ειδικότερα, τα clusters έντασης γνώσης (knowledge intensive) και καινοτομίας (innovation intensive) μπορούν να συμβάλουν αποφασιστικά στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, της εξωστρέφειας και της παραγωγής υψηλής προστιθέμενης αξίας, καθώς επικεντρώνονται στην έρευνα και ανάπτυξη καινοτομικών προϊόντων και υπηρεσιών, σε ένα πλαίσιο έντονης αλληλεπίδρασης και ανταλλαγής τεχνογνωσίας και εμπειρογνωμοσύνης.

---

⁷⁹ Το ΕΠΑνΕΚ αποτελεί ένα από τα πέντε τομεακά επιχειρησιακά προγράμματα του ΕΣΠΑ για την περίοδο 2014 -2020 (<http://www.antonistikotita.gr/epanek/>).

⁸⁰ Ο όρος «δίκτυα» επιχειρήσεων αναφέρεται σε συνεργασίες τριών τουλάχιστον επιχειρήσεων, με στόχο την υλοποίηση πολύπλοκων ενεργειών που αυτόνομα η κάθε μία δεν μπορεί να υλοποιήσει (π.χ. δίκτυο R&D), καθώς δεν διαθέτει την απαιτούμενη τεχνογνωσία ή τους πόρους που απαιτούνται. (βλ. σχετικό εγχειρίδιο του Εθνικού Παρατηρητηρίου για τις ΜΜΕ, ΕΟΜΜΕΧ, διαθέσιμο στο: http://www.stepc.gr/docs/library_docs/NETWORKS_CLUSTERS_Eommex.pdf)

⁸¹ Πρόκειται για ομάδες επιχειρήσεων, συνήθως εγκατεστημένων σε γειτνιάζουσες περιοχές, οι οποίες αλληλεπιδρούν για την επίτευξη κοινών στρατηγικών, με την υλοποίηση προγραμματισμένων ενεργειών σε καθορισμένους τομείς δραστηριοτήτων. Εκτός από τις «επιχειρήσεις κορμού» (επιχειρήσεις-εταίρους) στα clusters συμμετέχουν και υποστηρικτικοί φορείς – εταίροι (πανεπιστήμια, ερευνητικά ινστιτούτα κ.λπ.) (βλ. ως άνω παραπομπή).

B) Ενίσχυση της εξωστρέφειας

Η ενίσχυση της εξωστρέφειας των μεταποιητικών επιχειρήσεων αποτελεί απολύτως αναγκαίο στόχο λόγω του διαχρονικού ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο και της αδυναμίας της εγχώριας ζήτησης να υποστηρίξει την εγχώρια παραγωγή (ως συνέπεια της κρίσης). Η εξωστρέφεια μπορεί να υποστηριχθεί από συντονισμένες πολιτικές με στόχο τη διατήρηση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας των παραδοσιακών εξωστρεφών επιχειρήσεων, τη διεύρυνση της εξαγωγικής βάσης με νέες επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένων των ΜΜΕ, καθώς και την ενσωμάτωση καινοτομίας και τεχνολογίας στα εξαγόμενα προϊόντα ώστε να μπορούν να αντιμετωπίσουν με επιτυχία και αποτελεσματικότητα τον διεθνή ανταγωνισμό.

Θα πρέπει επίσης να αναληφθούν δράσεις που θα ενισχύουν τις υφιστάμενες υπηρεσίες και δομές της δημόσιας διοίκησης (Enterprise Greece, Γενική Γραμματεία Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων, γραφεία ΟΕΥ) και την καλύτερη συνεργασία, τόσο μεταξύ τους όσο και με το σύνολο των φορέων της ιδιωτικής οικονομίας που σχετίζονται με την εξωστρέφεια (επιμελητήρια, συνδέσμους κ.α.), καθώς και ενέργειες προώθησης διακρατικών οικονομικών συνεργασιών.

Επίσης, θα πρέπει να υλοποιηθούν προγράμματα και δράσεις ενεργού προώθησης των εξαγωγών για να διευκολύνουν τη διείσδυση εγχώριων επιχειρήσεων σε κρίσιμες ξένες αγορές, αλλά και τη μετέπειτα υποστήριξή τους. Ειδικότερα, ένα συνεκτικό πρόγραμμα προώθησης εξαγωγών θα μπορούσε να λειτουργήσει επιβοηθητικά για τις επιχειρήσεις, και ιδιαίτερα για τις ΜΜΕ που δεν διαθέτουν τους απαραίτητους πόρους και δικτύσεις, ώστε να ενημερώνονται για την εξωτερική ζήτηση των προϊόντων τους αλλά και για τυχόν κινδύνους που μπορεί να υπάρχουν σε συγκεκριμένες χώρες (country risks), να δημιουργούν σχέσεις με τους εισαγωγείς, να εντοπίζουν νέα κανάλια διανομής και να αντιμετωπίζουν διοικητικά εμπόδια, όπως οι τελωνειακές διαδικασίες και οι διαφορές μεταξύ των εγχώριων και ξένων κανονισμών ή προδιαγραφών του προϊόντος. Προς αυτή την κατεύθυνση, κρίνεται σκόπιμη η αναβάθμιση της λειτουργίας των γραφείων Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, τα οποία θα παρέχουν ολοκληρωμένες υπηρεσίες στρατηγικής πληροφόρησης, δικτύωσης και επιτόπιας υποστήριξης, καθώς και η δημιουργία μηχανισμών εξυπηρέτησης εξαγωγέων σε μεγάλα τελωνεία της χώρας για την κατά προτεραιότητα εξυπηρέτηση επιχειρήσεων με σημαντικές εξαγωγικές ροές.

Τέλος, βασική προϋπόθεση για την ενίσχυση της εξωστρέφειας των ελληνικών επιχειρήσεων είναι η δημιουργία ισχυρής αναγνωρίσιμης ελληνικής ταυτότητας των προϊόντων (brand name). Για τη διασφάλιση της «εθνικής φήμης» (national brand image) στις διεθνείς αγορές κρίνεται απαραίτητη η αυστηρότερη καθιέρωση και διεξαγωγή των ποιοτικών ελέγχων και η εφαρμογή προδιαγραφών ποιότητας και ασφάλειας⁸². Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για την αναβάθμιση του Εθνικού Συστήματος Ποιότητας, την ενίσχυση της πιστοποίησης προϊόντων, διεργασιών και υπηρεσιών και τον εκσυγχρονισμό του ηλεκτρονικού συστήματος διάθεσης των προτύπων του ΕΣΥΠ⁸³,

Γ) Ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού

Η ενίσχυση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού των μεταποιητικών επιχειρήσεων μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στη βελτίωση των επιδόσεων και της ανταγωνιστικότητάς τους, καθώς και στην αναστροφή της ««διαρροής εγκεφάλων» στο εξωτερικό (brain drain).

Ως εκ τούτου, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση:

- Στην αμφίδρομη συνεργασία εκπαιδευτικής και επιχειρηματικής κοινότητας, με επένδυση σε κρίσιμα επαγγέλματα για την προαγωγή ενός νέου επιχειρηματικού υποδείγματος καινοτομίας, ανάπτυξης και νέων θέσεων εργασίας υψηλής προστιθέμενης αξίας.
- Στην επιχειρηματική εκπαίδευση και τη δημιουργία κουλτούρας επιχειρηματικότητας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, με την αξιοποίηση δομών των ΑΕΙ και ΤΕΙ (π.χ. ΜΟΚΕ) και φορέων εκπροσώπησης επιχειρήσεων για την προώθηση της νεοφυούς καινοτόμου επιχειρηματικότητας (start-ups) στη χώρα.
- Στην αναβάθμιση της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης για τη στελέχωση των επιχειρήσεων με καταρτισμένο τεχνικό προσωπικό.
- Στην υποστήριξη των επιχειρήσεων και των εργαζομένων για την αναγκαία προσαρμογή στις απαιτήσεις διεθνοποίησης και ανάπτυξης καινοτόμων προϊόντων

---

⁸² Σε συμμόρφωση με τις ευρωπαϊκές και διεθνείς προδιαγραφές

⁸³ Στο Εθνικό Σύστημα Υποδομών Ποιότητας (ΝΙΠΔ, εποπτευόμενο από τον Υπουργό Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας) εντάσσονται ως αυτοτελείς λειτουργικές μονάδες με διαχειριστική, οικονομική και λογιστική αυτοτέλεια το «Ελληνικό Ινστιτούτο Μετρολογίας», η «Εθνικό Σύστημα Διαπίστευσης Α.Ε.» και η «Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης Α.Ε.» (<http://www.esyp.eu/>).

και διεργασιών με σύγχρονα συστήματα οργάνωσης και σχέδια ανάπτυξης δεξιοτήτων των εργαζομένων.

- Στην εκπαίδευση για ψηφιακές τεχνολογίες σε όλα τα επίπεδα λειτουργίας των επιχειρήσεων για να βελτιωθεί το «ψηφιακό έλλειμμα» των επιχειρήσεων, ιδίως των ΜΜΕ.
- Στην εκπαίδευση και στην παροχή εξειδικευμένων συμβουλευτικών υπηρεσιών αναφορικά με τα πρότυπα, τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας και άλλα μέσα διάδοσης της καινοτομίας.

Δ) Προώθηση Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΤΑΚ)

Θα πρέπει να υπάρξει στοχευμένη πολιτική και διοχέτευση πόρων⁸⁴ για την προώθηση της έρευνας και της καινοτομίας, ως βασικών παραγόντων ανάπτυξης και απασχόλησης, με έμφαση στις νέες τεχνολογίες αιχμής και τις βασικές τεχνολογίες ευρείας εφαρμογής (KETs)⁸⁵ και τη σύνδεσή τους με την παραγωγική βάση της χώρας και την επιχειρηματικότητα. Το δημόσιο ερευνητικό σύστημα (ΑΕΙ και ερευνητικά κέντρα) μπορεί να συμβάλει προς αυτήν την κατεύθυνση, θέτοντας τα θεμέλια της καινοτομικής δραστηριότητας, ώστε να εξασφαλίζεται η ευρωστία και η ανθεκτικότητα του Εθνικού Συστήματος Καινοτομίας στις ραγδαίες τεχνολογικές αλλαγές. Ειδικότερα, για την ενδυνάμωση του Εθνικού Συστήματος Καινοτομίας θα πρέπει να δρομολογηθούν πολυεπίπεδες συστημικές παρεμβάσεις που θα υπερβαίνουν τις μονοδιάστατες προσεγγίσεις, εστιάζοντας στην ενίσχυση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων των επιχειρήσεων.

Επιπροσθέτως, θα πρέπει να υπάρξει το κατάλληλο πλαίσιο υποστήριξης των καινοτόμων επιχειρήσεων (ιδίως των ΜΜΕ), με σχετικές νομοθετικές και οργανωτικές ρυθμίσεις (νόμοι για τα δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, φορολογική νομοθεσία, κανονισμοί για το περιβάλλον, επιδοτούμενα ερευνητικά προγράμματα, δημόσιες προμήθειες⁸⁶), καθώς και με άλλους υποστηρικτικούς μηχανισμούς, όπως

---

⁸⁴Μέσω του νέου ΕΣΠΑ 2014-2020.

⁸⁵ Οι ΒΤΓΕ (KETs) περιλαμβάνουν τις εξής ομάδες τεχνολογιών: Μίκρο και νάνο ηλεκτρονική, Νανοτεχνολογία, Βιομηχανική Βιοτεχνολογία, Προηγμένα Υλικά, Φωτονική, Τεχνολογίες Προηγμένης Βιομηχανικής Παραγωγής (Advanced Manufacturing). (European Commission (2015), Key Enabling Technologies (KETs) Observatory)

⁸⁶ Οι δημόσιες προμήθειες, εκτός από εργαλείο κοινωνικών παροχών, μπορούν να λειτουργήσουν ως μοχλός μετασχηματισμού του παραγωγικού δυναμικού και προαγωγής της καινοτομικής δραστηριότητας

εκκολαπτήρια (θερμοκοιτίδες) επιχειρήσεων (business incubators), χρηματοδοτικά εργαλεία που διευκολύνουν την εμπορική αξιοποίηση της παραγόμενης γνώσης και τη διάχυσή της, καθώς και παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σχετικών με καινοτόμες δράσεις (μεταφορά τεχνολογίας, στρατηγική πληροφόρηση, νομικές συμβουλές).

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι, δεδομένου ότι η καινοτομία λαμβάνει διάφορες μορφές (καινοτομία προϊόντος, καινοτομία διεργασίας, καινοτομία εμπορικής εκμετάλλευσης και οργανωσιακή καινοτομία), οι σχετικές πολιτικές δεν θα πρέπει να κατευθύνονται μόνο σε κλάδους με έντονο τεχνολογικό περιεχόμενο, τους λεγόμενους κλάδους «υψηλής τεχνολογίας», αλλά και παραδοσιακούς κλάδους της οικονομίας (τρόφιμα, κλωστοϋφαντουργία κ.α.), όπου η συσσώρευση «άρρητης γνώσης» από την πρακτική εμπειρία μπορεί να οδηγήσει επίσης σε καινοτομίες.

E) Εξοικονόμηση ενέργειας

Η μείωση του ενεργειακού κόστους (ηλεκτρική ενέργεια και φυσικό αέριο) αποτελεί βασικό παράγοντα για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας της μεταποιητικής βιομηχανίας. Είναι γεγονός, ωστόσο, ότι η ενεργειακή πολιτική στη βιομηχανία αποτελεί σήμερα σύνθετο πρόβλημα, με πολύπλευρες παραμέτρους, τόσο λόγω της ποικιλίας των εμπλεκόμενων μερών και της οικονομικής σημασίας του κλάδου στην οικονομία, όσο και λόγω των επάλληλων ρυθμίσεων της αγοράς που έχουν σωρεύσει στρεβλώσεις, δημιουργώντας οικονομικές ανισορροπίες στο σημερινό σύστημα, ιδιαίτερα στο ηλεκτρικό ρεύμα. Καθίσταται λοιπόν αναγκαία η κατάρτιση ενός ολοκληρωμένου επιχειρησιακού σχεδίου, κατόπιν διαβούλευσης με τις παραγωγικές τάξεις και την αγορά, το οποίο θα αποτελέσει δεσμευτικό οδικό χάρτη για τον τομέα της ενέργειας, πάνω στον οποίο θα μπορούν να στηριχτούν επενδυτικές αποφάσεις από την πλευρά του ιδιωτικού τομέα.

Δεδομένων των δεσμεύσεων της χώρας σε επίπεδο ΕΕ, τα μέτρα που θα ληφθούν θα πρέπει να είναι διαρθρωτικού χαρακτήρα και θα πρέπει να εδράζονται και στους τρεις πυλώνες της Ευρωπαϊκής Πολιτικής για τη Ενέργεια⁸⁷ (βιώσιμη ανάπτυξη, ανταγωνιστικότητα της βιομηχανίας και διαφοροποίηση ενεργειακού μίγματος).

(βλ. OECD; Public Procurement for Innovation, <http://www.oecd.org/gov/public-procurement/innovation/>).

⁸⁷ βλ. <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2020-energy-strategy>

Ειδικότερα, θα πρέπει να τεθούν στο επίκεντρο η ασφάλεια του εφοδιασμού⁸⁸, ο εξορθολογισμός του κόστους ενέργειας και η αύξηση της ενεργειακής αποδοτικότητας. Θα πρέπει επίσης να δοθεί προτεραιότητα στις εγχώριες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ, υδάτινοι πόροι, λιγνίτης) έναντι των εισαγόμενων καυσίμων.

Σε ό,τι αφορά τη βιομηχανία, θα πρέπει να προβλεφθούν δράσεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που σχετίζονται με καθέναν από τους επί μέρους συντελεστές του κόστους της ενέργειας, το οποίο αποτελεί σημαντικό μέρος του κόστους παραγωγής ιδίως για τις ενεργοβόρες βιομηχανίες. Επιπλέον, θα μπορούσε να εξεταστεί η μείωση ή η ανακατανομή των ειδικών φόρων στα ενεργειακά προϊόντα, των τελών για τα δίκτυα μεταφοράς και των επιβαρύνσεων ηλεκτρικής ενέργειας για ΥΚΩ, ΕΤΜΕΑΡ, Δικαιώματα Ρύπων.

Τέλος, κρίνεται απαραίτητη η επιτάχυνση της διαδικασίας δημιουργίας μιας σύγχρονης ελεύθερης αγοράς ενέργειας⁸⁹ στο πλαίσιο του μοντέλου στόχου (target model) της ΕΕ, που θα περιλαμβάνει προθεσμιακή αγορά, αγορά εξισορρόπησης και προ-ημερήσια και ενδο-ημερήσια αγορά, όπως συμβαίνει στις περισσότερες ευρωπαϊκές αγορές σήμερα. Κρίνεται επίσης σκόπιμο να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα που θα βοηθήσουν στη μετάπτωση από το υποχρεωτικό pool⁹⁰ στο μοντέλο-στόχο, τα οποία θα ισχύσουν μεταβατικά ώστε να διευκολυνθούν οι δυνατότητες εισαγωγής ηλεκτρικής ενέργειας.

ΣΤ) Πρόσβαση σε Χρηματοδότηση

Η πρόσβαση στη χρηματοδότηση θα πρέπει να αποτελέσει βασική προτεραιότητα για την εφαρμογή της βιομηχανικής πολιτικής της χώρας, δεδομένου ότι η επανεκκίνηση της ελληνικής οικονομίας στηρίζεται στην επάρκεια τραπεζικών κεφαλαίων και την ομαλοποίηση της ροής χρηματοδότησης προς τις επιχειρήσεις και ιδιαίτερα προς τις ΜΜΕ. Προς αυτή την κατεύθυνση θα πρέπει να προωθηθούν μέτρα που στοχεύουν στην ενεργοποίηση πρόσθετων πηγών ρευστότητας και τη συστηματική αξιοποίηση των ευρωπαϊκών μηχανισμών χρηματοδοτικής διευκόλυνσης, τη διαμόρφωση

---

⁸⁸ Η ασφάλεια του εφοδιασμού μπορεί να διασφαλιστεί με κατώτερο όριο συμμετοχής του λιγνίτη στο μίγμα καυσίμων (Φόρουμ Βιομηχανίας, 2016).

⁸⁹ Κεντρικό ρόλο για την εύρυθμη λειτουργία και την απελευθέρωση των ενεργειακών αγορών και εν τέλει την ενοποίηση των ευρωπαϊκών αγορών ενέργειας διαδραματίζει και η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας.

⁹⁰ Σήμερα η αγορά ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα λειτουργεί με βάση την υποχρεωτική ημερήσια αγορά (pool), που σημαίνει ότι όλη η παραγόμενη ηλεκτρική ενέργεια περνάει υποχρεωτικά από το pool και επιβαρύνεται από διάφορες προσαυξήσεις (όπως χρέωση υπέρ ΑΠΕ, χρέωση μηχανισμού παροχής υπηρεσίας ευελιξίας κ.ά.) (βλ. <http://www.rae.gr/site/file/system/docs/misc1/20102011/07052014/file2>)

ανταγωνιστικού κόστους χρηματοδότησης για κεφάλαια κίνησης και για επενδύσεις των επιχειρήσεων, καθώς και για την οργανωμένη απεμπλοκή του τραπεζικού συστήματος από τα συσσωρευμένα μη εξυπηρετούμενα δάνεια (Nonperforming Loans - NPL's).

Στους υφιστάμενους χρηματοδοτικούς μηχανισμούς για τον τομέα της μεταποίησης στην Ελλάδα συγκαταλέγονται όλων των ειδών οι ενισχύσεις από τα Διαρθρωτικά Ταμεία της ΕΕ για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, και ειδικότερα οι ενισχύσεις στο πλαίσιο του ΕΠ «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία» και στο πλαίσιο των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, καθώς και οι ενισχύσεις στο πλαίσιο του νέου επενδυτικού νόμου⁹¹. Επιπλέον, η δημιουργία της Αναπτυξιακής Τράπεζας⁹² μπορεί να διευκολύνει την πρόσβαση στη χρηματοδότηση, προσφέροντας στην οικονομία νέα χρηματοδοτικά εργαλεία (ειδικά δάνεια, εγγυήσεις κ.λπ.) κυρίως προς τις ΜΜΕ.

Z) Βελτίωση του ρυθμιστικού περιβάλλοντος

Η δημιουργία ενός σταθερού και απλού ρυθμιστικού περιβάλλοντος, φιλικού προς την επιχειρηματικότητα, αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη βιομηχανική ανταγωνιστικότητα και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να αποτελέσει βασική παράμετρο της βιομηχανικής πολιτικής.

Πιο συγκεκριμένα θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για τον περιορισμό της γραφειοκρατίας, την απλοποίηση των διοικητικών διαδικασιών⁹³ που αφορούν στην επιχειρηματικότητα και την ταχύτερη απονομή δικαιοσύνης, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά υποθέσεις φορολογικού, εργατικού και εμπορικού ενδιαφέροντος. Βασική προϋπόθεση εν προκειμένω αποτελεί η κατάργηση περιττών ή αναχρονιστικών νομικών διατάξεων και η κωδικοποίηση της σχετικής νομοθεσίας.

---

⁹¹ Νόμος 4399/2016, ΦΕΚ 117/τ.Α'/22.06.2016

⁹² Το σχετικό νομοσχέδιο αναμένεται να κατατεθεί στη Βουλή στο επόμενο διάστημα.

⁹³ Ειδικότερα, απαιτείται η απλοποίηση των διαδικασιών αδειοδότησης, οι οποίες αποτελούν σημαντικό εμπόδιο στην προσέλκυση νέων επενδύσεων, καθώς και αιτία αβεβαιότητας, καθυστερήσεων και σημαντικής αύξησης του άμεσου και έμμεσου κόστους των επιχειρήσεων.

Εξίσου θεμελιώδης είναι η εξασφάλιση ενός σταθερού⁹⁴ και αποτελεσματικού φορολογικού συστήματος και η θέσπιση φορολογικών κινήτρων (π.χ. φοροαπαλλαγές για δαπάνες σχηματισμού παγίου κεφαλαίου ή για δαπάνες έρευνας και ανάπτυξης καινοτόμων προϊόντων) για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και την προσέλκυση επενδύσεων.

H) Ανάπτυξη υποδομών και βελτίωση χωροταξικού πλαισίου

Σε ό,τι αφορά τις υποδομές, κρίνεται αναγκαία η επίσπευση της υλοποίησης μεγάλων έργων στους τομείς των μεταφορών που έχουν άμεσο αντίκτυπο στην ανάπτυξη της βιομηχανίας (οδικοί άξονες, επέκταση δικτύου φυσικού αερίου, σιδηροδρομικό δίκτυο, συνδυασμένες μεταφορές, υποδομές logistics, ευρυζωνικά δίκτυα νέας γενιάς).

Ο χωροταξικός σχεδιασμός μπορεί επίσης να αποτελέσει σημαντικό αναπτυξιακό εργαλείο καθώς και προωθητικό παράγοντα για τη βιομηχανική ανταγωνιστικότητα. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να υπάρξει διαβούλευση ανάμεσα στην επισπεύδουσα αρχή που είναι το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας⁹⁵, τους ΟΤΑ και τους φορείς της βιομηχανίας, με στόχο τη βελτίωση της υφιστάμενης νομοθεσίας (Ν.3982/2011) περί ανάπτυξης των Επιχειρηματικών Πάρκων στα σημεία όπου παρουσιάζονται προβλήματα (χρόνοι αδειοδότησης⁹⁶, συνεργασία με άλλα Υπουργεία, θέματα διαχείρισης, θέματα ανάπτυξης και εξυγίανσης των άτυπων βιομηχανικών συγκεντρώσεων κ.λπ.). Ιδιαίτερα σημαντική είναι επίσης η προώθηση της μετεγκατάστασης μεταποιητικών επιχειρήσεων σε ειδικά χωροθετημένα επιχειρηματικά πάρκα⁹⁷ και ΒΕΠΕ (ΒΙΠΕ, ΒΙΠΑ, ΒΙΟΠΑ, Τεχνοπόλεις), καθώς και η ανάπτυξη νέων ΕΠ τοπικής εμβέλειας για τη μεταποίηση και την εφοδιαστική αλυσίδα. Με τα κατάλληλα κίνητρα και τη θέσπιση των απαιτούμενων προδιαγραφών, αυτοί οι χώροι θα μπορούσαν να εξελιχθούν σε βιομηχανικά οικοσυστήματα, όπου οι εκροές της μιας μονάδας αποτελούν εισροές της άλλης (ενέργεια, απορρίμματα, λύματα κλπ).

⁹⁴ Για παράδειγμα με τη θεσμοθέτηση εγγυημένου φορολογικού καθεστώτος για ορισμένες κατηγορίες μεταποιητικών δραστηριοτήτων ή για επιχειρήσεις με μεγάλες επενδύσεις σε σχηματισμό κεφαλαίου, ή με μεγάλο αριθμό νέων προσλήψεων, για δεδομένο χρονικό διάστημα (IOBE, 2017).

⁹⁵ Το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας ήδη προωθεί σημαντικές αλλαγές με το σχέδιο νόμου «Χωροταξική, Πολεοδομική Μεταρρύθμιση» (ΧΩ.ΠΟ.ΜΕ.) (Ν. 4269/14).

⁹⁶ Η πλήρης εφαρμογή και επέκταση του θεσμού του one-stop-shop και των διαδικασιών ταχύτερης αδειοδότησης (fast-track) για μεταποιητικές δραστηριότητες με μεγάλη αναπτυξιακή προοπτική θα μπορούσαν να συμβάλουν στην απλοποίηση των διαδικασιών αδειοδότησης και τη μείωση του γραφειοκρατικού βάρους (IOBE, 2017).

⁹⁷ Σχετικό πρόγραμμα δρομολογήθηκε στο πλαίσιο του ΕΠ «Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα 2007-2013» (ΕΠΑΝ II), το οποίο βρίσκεται υπό υλοποίηση.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, λοιπόν, θα λέγαμε ότι η **βιομηχανική πολιτική** έχει πράγματι **επανέλθει στο προσκήνιο** της δημόσιας συζήτησης και στην πρακτική της δημόσιας πολιτικής, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ. Η σύγχρονη βιομηχανική πολιτική δεν στοχεύει μονομερώς στην ενίσχυση του τομέα της μεταποίησης, δηλαδή της παραδοσιακά εννοούμενης βιομηχανίας και βιοτεχνίας. Αντιθέτως, αποσκοπεί στη **μακρόπνοη τόνωση της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικότητας** όλων των κλάδων της οικονομικής δραστηριότητας, εξασφαλίζοντας παράλληλα τις προϋποθέσεις για βιώσιμη ανάπτυξη και απασχόληση. Υπ' αυτήν την έννοια, θα λέγαμε ότι αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ευρύτερης αναπτυξιακής πολιτικής.

Σε επίπεδο ΕΕ, η νέα πολιτική προσήλωση στη βιομηχανική πολιτική είναι γεγονός, όπως προκύπτει από την ανακοίνωση της Επιτροπής με τίτλο **«Για μια βιομηχανική αναγέννηση»**. Αυτό που έχει σημασία είναι κατά πόσο θα γίνει σωστή αξιοποίηση του παρόντος πλαισίου πολιτικής, ώστε να υπάρξουν απτά αποτελέσματα προς την επιθυμητή κατεύθυνση. Η ΕΕ καλείται να ανταποκριθεί στον ρόλο της ως **παράγοντα διευκόλυνσης**, αποδεικνύοντας εμπράκτως την προστιθέμενη αξία της δράσης της. Το συγκεντρωτικό μοντέλο δεν συνάδει με το ισχύον πλαίσιο πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, ούτε λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες των κρατών μελών.

Αντ' αυτού, η ΕΕ μπορεί να λειτουργήσει ως **πλατφόρμα ανταλλαγής βέλτιστων πρακτικών και γνώσεων** επί τη βάση της αρχής της **εταιρικής σχέσης** και του **αποκεντρωμένου** συστήματος υλοποίησης. Σημαντικό ρόλο προς αυτήν την κατεύθυνση μπορούν να διαδραματίσουν οι «ειδικές εταιρικές σχέσεις» που προάγουν τη συνεργασία μεταξύ των δημόσιων αρχών των κρατών μελών (σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο) και του ιδιωτικού τομέα. Μια τέτοια αλληλεπίδραση επιφέρει πολλαπλά οφέλη λόγω της διευρυμένης οπτικής που προσφέρει (σχετικά με τους υφιστάμενους περιορισμούς και τις ενδεδειγμένες παρεμβάσεις), εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα την ενεργή συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων μερών στη χάραξη πολιτικών και κατ' επέκταση καλύτερη αντίληψη και ευρύτερη αποδοχή αυτών.

Επιπλέον, ιδιαίτερα σημαντική είναι η άντληση εμπειρίας από τα λάθη και τις αστοχίες του παρελθόντος, κάτι το οποίο μπορεί να επιτευχθεί μέσω των διαδικασιών **παρακολούθησης και αξιολόγησης**. Η ορθή αποτίμηση της επιτυχίας ή της αποτυχίας των δράσεων πολιτικής προϋποθέτει την ύπαρξη σαφών **κριτηρίων αναφοράς (benchmarks)**, τα οποία ιδανικά θα πρέπει να βασίζονται στην αύξηση της παραγωγικότητας (ποσοστό αύξησης και σε απόλυτους αριθμούς) και όχι τόσο στην παραγωγή και την απασχόληση.

Δεδομένου ότι η ΕΕ, ως υπερκείμενη κρατική οντότητα, δεν έχει αποκλειστική, αλλά **συμπληρωματική-υποστηρικτική** αρμοδιότητα στον τομέα της βιομηχανίας, η διαμόρφωση της βιομηχανικής πολιτικής εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Ειδικότερα σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, όπου ο τομέας της μεταποίησης μπορεί να αποτελέσει βασικό παράγοντα για την **παραγωγική ανασυγκρότηση** και την έξοδο από την κρίση, είναι αναγκαίος ο σχεδιασμός και η υλοποίηση **καλά συντονισμένων, συνεκτικών** πολιτικών, με σαφώς προσδιορισμένες δράσεις και όχι αποσπασματικές παρεμβάσεις, οι οποίες θα αποτελούν **αντικείμενο διαβούλευσης** μεταξύ των φορέων της δημόσιας διοίκησης και των οικονομικών και κοινωνικών εταίρων, ώστε να διασφαλίζεται η διαφάνεια και η λογοδοσία. Εν προκειμένω, το κράτος μπορεί να επιτελέσει σημαντικό ρόλο, είτε με την υλοποίηση μεταρρυθμίσεων για τη βελτίωση της **διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας** είτε λειτουργώντας ως προωθητικός παράγοντας σε τομείς όπως η **έρευνα και η καινοτομία**. Δεδομένης μάλιστα της κυρίαρχης τάσης διεθνοποίησης της παραγωγής με την ενσωμάτωση των παραγωγικών μονάδων σε παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, κάθε μορφή δημόσιας υποστήριξης θα πρέπει να προσανατολίζεται πλέον **όχι σε κλάδους, αλλά σε δραστηριότητες** με σαφή δυνατότητα για spillovers (τεχνολογικά, πληροφοριακά) και επιδείξιμες επιπτώσεις.

Σε κάθε περίπτωση, οι φορείς άσκησης και υλοποίησης της βιομηχανικής πολιτικής θα πρέπει να έχουν την ικανότητα να προσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες και τις νέες προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης, μετατοπίζοντας ανάλογα το κέντρο βάρους της δράσης τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγριαντώνη, Χ. (2010) *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*. Αθήνα: Κατάρτι.
- Αργεΐτης, Γ. και Νικολαΐδη, Μ. (2014) *Οικονομική κρίση και παραγωγική αναδιάρθρωση στην Ελλάδα: Ο ρόλος της μεταποιητικής βιομηχανίας*. Μελέτη 28, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Βέττας, Ν. και Κουραντή, Φ. (2014) *Ανταγωνισμός, ανταγωνιστικότητα και εξωστρέφεια Η φύση και ο ρόλος των εμποδίων εισόδου*. Συλλογικός Τόμος της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών με θέμα: «Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις πολιτικής» [Διαδίκτυο]
Διαθέσιμο στο: <http://www.hba.gr/Publications/FinancialDetails/76>
- Ιωάννου, Δ. και Ιωάννου, Χ. (2013) *Η Ελλάδα θύμα τής λιτότητας ή της «ολλανδικής ασθένειας»;* [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: <http://foreignaffairs.gr/articles/69513/dimitris-a-ioannoy-kai-xristos-a-ioannoy/i-ellada-thyma-tis-litotitas-i-tis-%C2%ABollandikis-astheneias%C2%BB>
- Κιντής, Α. (1982) *Ανάπτυξη της Ελληνικής Βιομηχανίας*. Αθήνα: Gutenberg
- Μηλιός, Ι. (2010) *Η ελληνική οικονομία κατά τον 20ό αιώνα*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: <http://users.ntua.gr/jmiliios/pc.html>
- Οικονόμου, Γ., Σαμπεθαί, Ι. και Συμιγιάννης, Γ. (επιμ.) (2010) *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες Ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
- Πατρώνης, Β. (2015) *Ελληνική Οικονομική Ιστορία: Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στην Ελλάδα(18ος-20ός αιώνας)*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/1700>
- Πεπελάση, Ι. (2011) *Κράτος και Αγορά: η ελληνική περιπέτεια*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: <http://search.lib.auth.gr/Record/968463/TOC>
- Τσιπούρη, Λ. (2015) *Ευρωπαϊκή Οικονομική Ενοποίηση: Μεταξύ Σφύρας και Ακμονος*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- Bryant, R., Γκαργκάνας, Ν. και Ταβλάς, Γ. (επιμ.) (2002) *Οικονομικές επιδόσεις και προοπτικές της Ελλάδος*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος - The Brookings Institution.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010) *Ανακοίνωση της Επιτροπής «Ατζέντα για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας»*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: COM(2010)682 τελικό

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015) *Αποδοτικότητα των πόρων στην ΕΕ*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/environment/basics/green-economy/efficiency/index_el.htm
- ΕΟΚΕ (2014) *Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Ο αντίκτυπος των επιχειρηματικών υπηρεσιών στη βιομηχανία»*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμη στο: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=OJ:JOC_2015_012_R_0004
- ΕΟΚΕ (2014) *Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Η επανεγκατάσταση των βιομηχανιών στην ΕΕ στα πλαίσια της διαδικασίας επανεκβιομηχάνισης»*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμη στο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A52013IE6859>
- ΕΟΜΜΕΧ και Εθνικό Παρατηρητήριο για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις (2015) *Εγχειρίδιο Δικτύων Επιχειρηματικότητας (networking) & «Συστημάτων-Συστάδων» (clustering)*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: http://www.stepc.gr/docs/library_docs/NETWORKS_CLUSTERS_Eommex.pdf
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2015) *Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση: Ετήσια Έκθεση 2015*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: http://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2015/09/EKTHESI_2015.pdf
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ -ΑΔΕΔΥ (2005) *Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση: Ετήσια Έκθεση 2005*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: http://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2014/02/files/EKTHESH_7.pdf
- ΙΟΒΕ (2017) *Ο τομέας μεταποίησης στην Ελλάδα-Τάσεις και προοπτικές*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: http://iobe.gr/research_dtl.asp?RID=143
- Τράπεζα της Ελλάδος (2008) *Ενδιάμεση Έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος για τη Νομισματική Πολιτική*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Bank/News/PressReleases/DispItem.aspx?Item_ID=2103&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT
- Τράπεζα της Ελλάδος (2016) *Νομισματική Πολιτική 2015-2016*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/NomPol20152016.pdf>
- Forum Βιομηχανίας (2016) *Ομάδα Εργασίας Γ': Στήριξη Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: <http://www.sbste.gr/images/sbste-content/epix-nea/omada-c-stiriksi-mikromesaion-epix.pdf>
- Forum Βιομηχανίας (2016) *Ομάδα Εργασίας Δ: Εξοικονόμηση Ενέργειας*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: <http://www.sbste.gr/images/sbste-content/epix-nea/omada-d-eksoikon-energ.pdf>
- Bartzokas, A. (2007): *Monitoring and analysis of policies and public financing instruments conducive to higher levels of R&D investments, The "POLICY MIX" Project: Country Review Greece, UNU-MERIT*

- European Commission (2014) *For a European Industrial Renaissance*, SWD (2014) 14 final
- European Commission (2015) *Key Enabling Technologies (KETs) Observatory, Second Report*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/kets-tools/sites/default/files/library/kets_observatory_second_report.pdf
- European Commission (2017) *Skills for industry*. [Διαδίκτυο] Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/growth/industry/policy/skills_el
- Pellegrin, J.; Giorgetti, M.L.; Jensen, C.; Bolognini, A. (2015) *Eu Industrial Policy: Assessment of Recent Developments and Recommendations for Future Policies*; Policy Department, European Parliament: Brussels, Belgium, 2015.
- Rodrik, D. (2004) *INDUSTRIAL POLICY FOR THE TWENTY-FIRST CENTURY*, Harvard University.
- Vandermerwe, S. and Rada, J. (1988) *Servitization of business: Adding value by adding services*. *European Management Journal*, 6, issue 4, p. 314-324 [Online] Available at: <https://EconPapers.repec.org/>
- Veugelers, R. (2013) *Manufacturing Europe's future*. Bruegel Blueprint Series, Vol. XXI, Brussels.

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΧΡΗΜΑΤΙΣΜΟΥ**
**ΤΟΜΕΑ
LOWEV**

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης